

บทที่ ๕

บททำขวัญและพิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทยเขมร

แนวคิดเรื่อง “ขวัญ” ของคนไทยเขมร

ชาวไทยเขมรเชื่อว่า “ปะลิ่ง” หรือ “ขวัญ” เป็นสิ่งที่ไม่มีความตายที่ประจำอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีความตาย สำหรับขวัญของคนนั้นเป็นสิ่งที่ประจำอยู่ในร่างกายเช่นเดียวกับวิญญาณ แม้จะเสียชีวิตไปแล้ว ขวัญและวิญญาณจะไม่ดับไปตามสังขาร แต่จะเคลื่อนย้ายไปยังสถานที่อื่นตามกรรมที่ได้กระทำไว้ หมอขวัญบางคนเชื่อว่าขวัญเป็นวิญญาณประเภทหนึ่งที่ประจำอยู่ตามอวัยวะต่าง ๆ ของร่างกาย มีจำนวนทั้งสิ้น ๑๙ ขวัญ แต่ไม่มีผู้ใดอธิบายได้ว่าขวัญประจำอยู่ที่อวัยวะส่วนใดบ้าง จึงทำให้หมอขวัญไทยเขมรบางคนเปลี่ยนความเชื่อว่าขวัญในร่างกายคนมี ๓๒ ขวัญตามอาการ ๓๒ ของคน ตามคนไทย

อย่างไรก็ตาม B.J.Terwiel ได้กล่าวถึงหน้าที่ของปะลิ่งหรือขวัญของกลุ่มคนเขมรว่ามีทั้งสิ้น ๑๙ แห่ง ประกอบด้วย ปะลิ่ง ๑๐ แห่ง ซึ่งเปรียบเสมือนทวารทั้งสิบของร่างกายที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของชีวิต ส่วนปะลิ่งอีก ๙ แห่ง ที่เหลือนั้นมีความสำคัญรองลงมา โดยปะลิ่ง ๔ แห่ง จะควบคุมความรู้ความเข้าใจและจิตได้สำนึก ปะลิ่ง ๔ แห่ง ควบคุมความจำ และปะลิ่ง ๑ แห่ง จะควบคุมการพิจารณาไตร่ตรอง^๑

เมื่อขวัญหนีออกไปจากร่างกาย หรือถูกผีจับมัดไว้ เชื่อว่าจะทำให้ผู้นั้นเกิดอาการตกใจกลัวหรือเจ็บป่วยขึ้น จึงต้องประกอบพิธีทำขวัญให้กับคนผู้นั้น โดยมี “บายปะลิ่ง” (เรือนมิ่งขวัญ) เป็นเครื่องประกอบพิธีที่สำคัญ เพราะเป็นที่สิงสถิตอยู่ของขวัญ ขณะเดียวกัน “ผ้าขวัญ” (ผ้าสีแดงที่พันรอบบายปะลิ่ง) ก็เป็นที่สิงสถิตอยู่ของผีปู่ตายาย ดังนั้นความเชื่อเรื่องขวัญและความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายในพิธีทำขวัญของคนไทยเขมรจึงแยกกันไม่ออก ดังเห็นได้อย่างชัดเจนจากพิธีทำขวัญลูกที่หมอขวัญจะคล้องผ้าขวัญให้กับเด็ก เพื่อให้ผีปู่ตายายช่วยตามหาขวัญของเด็กให้กลับมาเพราะเชื่อว่าขวัญของเด็กยังไม่สมบูรณ์และแข็งแรง เรียกกลับมาได้ยากกว่าขวัญของคนวัยอื่นซึ่งจะไม่มีคล้องผ้าขวัญ หรือแม้แต่ในพิธีใจลมมัดซึ่งเป็นพิธีรักษาโรคก็มี “มัด” (แม่มัด) ที่เป็นร่างทรงของผีปู่ตายายเป็นผู้เรียกขวัญของคนป่วยให้กลับมา

---

^๑B.J.Terwiel, *The Tai of Assam and ancient Tai ritual volume 1: Life-cycle ceremonies* (Gaya: The Centre for South East Asian Review Office, 1980), p. 89.

ตรงกันข้ามกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญวัวควาย พิธีทำขวัญเกวียน และพิธีทำขวัญข้าว จะไม่ใช้บายปะสิ่งเป็นเครื่องประกอบพิธี เพราะถือว่าบายปะสิ่งจะใช้ในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกันระหว่างคนกับผีปู่ย่าตายายที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือดเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ในพิธีทำขวัญวัวควาย และพิธีทำขวัญเกวียน ก็พบความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายายเข้ามาเกี่ยวข้องในพิธีทำขวัญ โดยผู้ประกอบพิธีจะใช้น้ำมันที่ขอจากผีปู่ย่าตายายในพิธีชนโดนตามาใช้พรมวัว ควาย และเกวียน

พิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทยเขมร

พิธีทำขวัญของคนไทยเขมรจำแนกได้เป็นพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และพิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ดังนี้

๑. พิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ได้แก่ พิธีทำขวัญจุก พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญติดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว และพิธีทำขวัญคนป่วยในพิธีโจลมั่วด

๑.๑ พิธีทำขวัญจุก

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

พิธีทำขวัญจุก* เป็นส่วนหนึ่งในพิธีถือลูกกะปอย (พิธีโกนจุก) ซึ่งเป็นพิธีช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในชีวิตจากวัยเด็กเปลี่ยนผ่านเข้าสู่วัยรุ่น เด็กที่เข้าพิธีจะต้องมีอายุเป็นเลขคี่ เด็กผู้ชายจะทำขวัญเมื่ออายุเท่าใดก็ได้ แต่มักไม่เกิน ๑๕ ปี เพราะเด็กจะได้ไม่อายุ ส่วนเด็กผู้หญิงอายุไม่เกิน ๑๑ ปี เพราะถ้าอายุเกินกว่านี้อาจมีประจำเดือนซึ่งถือว่าเป็นเสนียดจัญไร

ฤกษ์ประกอบพิธีทำขวัญจุก นิยมให้พระสงฆ์เป็นผู้กำหนดฤกษ์ ซึ่งต้องเป็นเดือนคู่ ส่วนวันจัดพิธีทำขวัญเป็นวันใดก็ได้ ยกเว้นวันอังคาร ตามความเชื่อที่ว่า "โกนจุกวันอังคาร แต่งงานวันพุธท่านห้าม"

เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน พิธีโกนจุกจะจัดพิธีกัน ๒ วัน วันแรกจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ที่บ้านในตอนเย็น

---

*คำว่า "จุก" หมายถึงถึง ผมงจุก กิ๊ยะ แกละ และเป็ย

วันที่ ๒ เป็นวันตัดจุก ตอนเช้าจะนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเจริญพระพุทธมนต์และประกอบพิธีโกนจุกที่บ้าน พิธีเริ่มขึ้นเวลาประมาณ ๖.๓๐ น. พระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ขณะสวดอยู่นั้น พระสงฆ์ที่เป็นประธานจะนำหญ้าแพรกที่ขดเป็นวงกลมจำนวน ๓ วง สวมไว้ที่ผมหงอกที่กระหมวดเป็น ๓ แหยม เมื่อสวดถึงบทชะยันโตที่ขึ้นต้นว่า “ชะยันโต โพธิยา มูเล สักยานัง...” พระสงฆ์ที่เป็นประธานใช้กรรไกรหรือมีดขนาดเล็กตัดจุกและคล้องมงคที่ทำจากสายสิญจน์ที่คอดอก จากนั้นพ่อของเด็กจะอุ้มเด็กไปนั่งที่เบญจาศี ซึ่งตั้งอยู่นอกเรือน พระสงฆ์พ่อแม่ และญาติของเด็กจะใช้สังข์หลังน้ำพระพุทธมนต์รดศีรษะเด็ก ตามลำดับ จากนั้นพ่อของเด็กจะอุ้มเด็กขึ้นเรือน สาเหตุที่พ่ออุ้มลูกของตนเองลงจากเรือนไปที่เบญจาศีและอุ้มขึ้นเรือนหลังจากหลังน้ำพระพุทธมนต์เสร็จแล้ว เพื่อป้องกันไม่ให้ผีและสิ่งชั่วร้ายเข้ามาทำอันตรายแก่เด็ก เมื่อพ่ออุ้มลูกขึ้นเรือนแล้วจะตักบาตรและถวายภัตตาหารเช้าแด่พระสงฆ์ ซึ่งเป็นขั้นตอนสุดท้ายของพิธีในตอนเช้า ตอนบ่ายเวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. จะประกอบพิธีทำขวัญจุกตามความเชื่อที่ว่า เมื่อตัดจุกไปแล้ว ขวัญจะหายไปกับผมจุกที่ถูกตัดไปด้วย จึงต้องทำขวัญขึ้น^๒

บางครั้งครัวอาจประกอบพิธีโกนจุกอย่างง่าย โดยพาเด็กไปที่วัดให้พระสงฆ์ตัดจุกในตอนเช้า ถ้าบ้านใครอยู่ห่างไกลจากวัดหรือครอบครัวมีฐานะยากจน จะคอยจนกว่ามีพระอุปัชฌาย์มาปักกลดใกล้บ้าน แล้วจึงนำไปที่วัดไปถวายพระสงฆ์พร้อมกับนำเด็กไปให้พระสงฆ์ตัดจุก

ในปัจจุบัน สภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมที่รีบเร่ง จึงลดระยะเวลาการประกอบพิธีโกนจุกให้สั้นลง โดยเลื่อนการประกอบพิธีทำขวัญจุกมาประกอบพิธีในวันแรกก่อนหรือหลังจากพระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธมนต์ในตอนบ่ายหรือตอนเย็นตามความสะดวกของเจ้าภาพ ซึ่งหมู่บ้านคนไทยเขมรในตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น ยังคงถือปฏิบัติอยู่ ยกเว้นคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ที่ได้เลิกปฏิบัติกันมาประมาณ ๓๐ ปีแล้ว

^๒เบญจาศี มีลักษณะเป็นแท่นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดประมาณ ๑ เมตร ยกพื้นสูงประมาณครึ่งเมตร ทั้งสี่มุมประดับด้วยธงที่ทำจากกระดาษสีต่าง ๆ จำนวน ๕ ชั้น ด้านบนดาดด้วยผ้าขาว รอบเบญจาศีมีการวางหยวกประดับ

^๓สัมภาษณ์ ชัน วงษ์กำภู, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๔.

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. เด็กที่ไว้ผมจุก โก๊ะ แกละ หรือเปีย
๒. หมอขวัญ
๓. พ่อแม่ของเด็กที่ไว้ผมจุก และญาติผู้ใหญ่
๔. วงดนตรี ได้แก่ ปี่พาทย์ หรือแตรวง

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. ชั้นไหว้ครู หรือชั้นห้า ๑ ใบ สำหรับใส่เครื่องบูชาครู ประกอบด้วย รูป ๕ ดอกเทียน ๑ เล่ม* ดอกไม้ ๒-๓ ดอก หมาก ๕ ชีก พลุ ๕ มวน ยาเส้นหีบมือหนึ่ง และเงินก้านล ๑๒ บาท หมอขวัญบางคนอาจมีเครื่องบูชาครูอย่างอื่นเพิ่มเติม เช่น เหล้า ๑ ขวด กล้วย ๑ หวี ขนมหวาน ๑ จาน บุหรี่ ๑ ซอง เป็นต้น
๒. ชั้นใส่ข้าวสาร ๑ ใบ ใส่ข้าวสารครึ่งชั้นสำหรับปักแว่นเทียน ๓ แว่น จำนวนเมล็ดข้าวสารในชั้นหมายถึงการเวียนว่ายตายเกิดจำนวนนับไม่ถ้วน ส่วนแว่นเทียนแต่ละแว่นใช้เทียน ๓ เล่ม จำนวนแว่นเทียน ๓ แว่น และจำนวนเทียน ๓ เล่ม เป็นสัญลักษณ์หมายถึงพระรัตนตรัย
๓. ชั้นน้ำมันตอร์ ๑ ใบ สำหรับทำน้ำมันตอร์ธนะสาร
๔. ใบพลุ ๗ ใบ (หมอขวัญบางคนใช้ ๙ ใบ) สำหรับพรมน้ำมันตอร์และรองแว่นเทียนขณะป้อนควันเทียน และใบพลุ ๒ ใบ สำหรับให้เด็กประนมมือถือขณะหมอขวัญกล่าวทำขวัญ แต่ละใบเขียนคาถาบาลีไว้ ตัวอย่างเช่น “นะโมพุทธายะ”^๓
๕. เครื่องแซนจะตุ้ม (เครื่องเช่นผีป่วนตายาย) ประกอบด้วย กล้วย ๑ หวี ไม้ตัม ๑ ตัว เหล้า ๑ ขวด หมาก ๕ ชีก พลุ ๕ มวน ยาเส้นหีบมือหนึ่ง พร้อมทั้งข้าว ๔ ถ้วย และอาหารคาวหวานอย่างละ ๓ หรือ ๕ ถ้วย** อาหารคาวมักจะมีกับข้าวที่ทำจากวุ้นเส้นหรือเส้นหมี่ ๑ ถ้วย สำหรับให้เปรต ส่วนอาหารหวานนิยมใช้ปะกิม (ขนมปลากริมหรือขนมบัวลอย) ปะกิมดมชอ (ขนมตัมขาว) หรือปะกิมดมกะฮอม (ขนมตัมแดง)

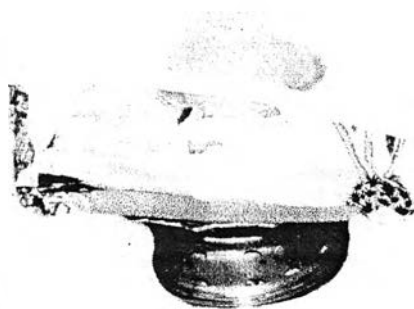
*หมอขวัญบางคนใช้เทียน ๕ เล่ม

^๓สัมภาษณ์ ฉลวย วิเศษกุล, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

**ส่วนมากใช้อาหารคาวหวานอย่างละ ๕ ถ้วย

๖. บายปะลิ่ง คำว่า "บาย" หมายถึง ข้าว "ปะลิ่ง" หมายถึง ข้าว เมื่อรวมความแล้ว บายปะลิ่ง จึงหมายถึง ข้าวขวัญ ซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งของบายปะลิ่ง แต่ในความหมายของคนไทยเขมรนั้นหมายถึง "เรือมิ่งขวัญ" ซึ่งเป็นที่อยู่ของขวัญ และเป็นสิ่งที่ใช้เรียกขวัญของคนให้กลับมา

บายปะลิ่งทำมาจากข้าวปากหม้อผสมกับน้ำตาลทรายเล็กน้อยปั้นเป็นก้อนยัดเข้าไปในกรวยใบตองที่ปลายยอดชอยใบตองเป็นเส้นคล้ายพู่ และอาจตกแต่งปะลิ่งโดยพับใบตองเป็นรูปกรวยขนาดเล็กคล้ายนมแมวของบายศรีปากชามจำนวน ๓ อัน แต่ละอันวางเรียงซ้อนกันเป็นหลั่น ๕ ชั้น บนยอดแต่ละชั้นประดับด้วยดอกพุทธรักษาหรือดอกกรัก แล้วพันด้วย "ผ้าขวัญ" ที่ทำจากผ้าเนื้อบางสีต่าง ๆ เช่น แดง ชมพู เหลือง ม่วง เป็นต้น แต่นิยมใช้ผ้าสีแดง เพราะเชื่อว่าผ้าสีแดงเป็นผ้าที่มีพลังอำนาจและฤทธิ์เดช บนยอดกรวยใบตองจะปักเทียน ๑ เล่ม และพันด้วยสายสิญจน์จำนวนหนึ่งสำหรับผูกข้อมือ กรวยใบตองที่พันด้วยผ้าสีนี้จะวางไว้บนพานขนาดเล็กซึ่งวางซ้อนบนพานใบใหญ่อีกใบหนึ่ง ซึ่งใส่เสื้อผ้าที่พับไว้ของคนในครอบครัวของผู้รับขวัญคนใดก็ได้ จำนวนเท่าใดก็ได้ เสื้อผ้าดังกล่าวมีความหมายว่า "ก่อนผู้รับขวัญจะมีขวัญหรือได้ขวัญมาจะต้องผ่านผ้านุ่งผ้าถุงของพ่อแม่มาก่อน" ^๔ ซึ่งหมายถึงพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูลูกมา เสื้อผ้าจึงเป็นสิ่งเตือนใจให้ผู้รับขวัญระลึกถึงพระคุณของพ่อแม่

ภาพที่ ๔๐ บายปะลิ่ง ที่มีกระบองเพชร* วางพาด

^๔ สัมภาษณ์ ชื่น นพพวง, ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๔.

*ดูเพิ่มเติมที่หน้า ๒๔๘.

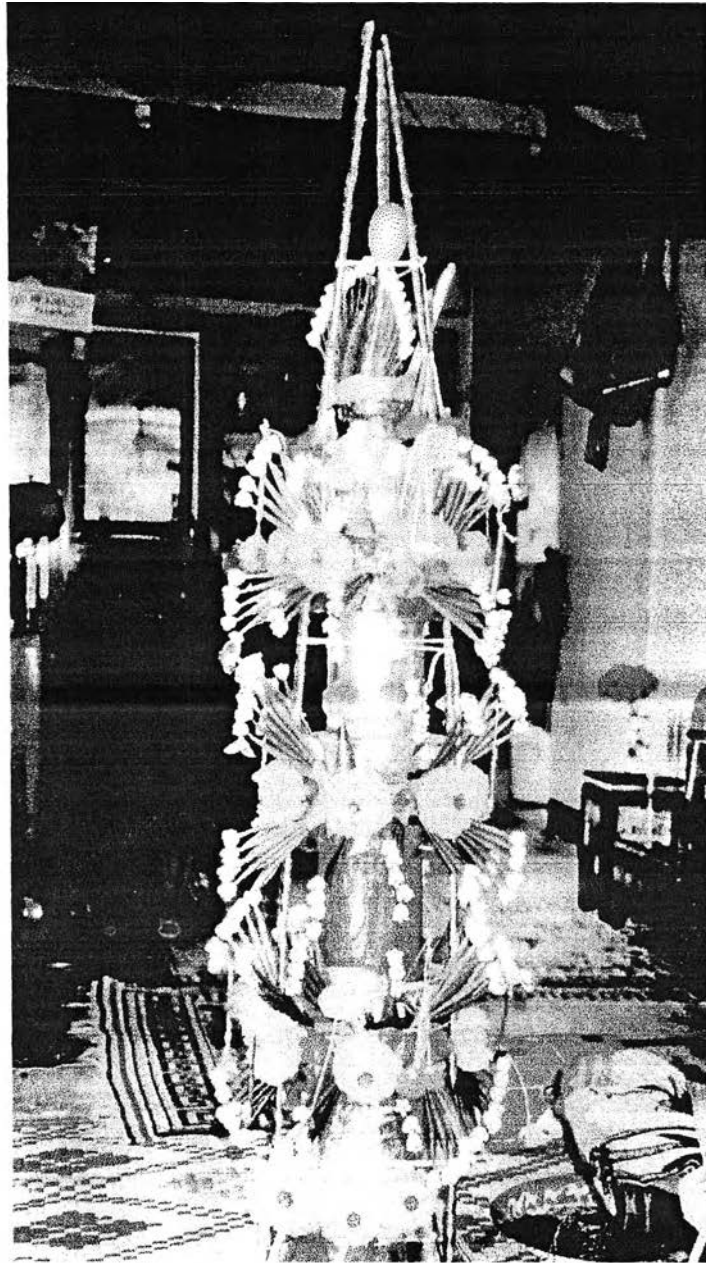
ภาพที่ ๔๑ บายปะลิ่ง ที่พับใบตองเป็นนมแมวคล้ายบายศรีปากชาม

เมื่อเสร็จจากพิธีแล้ว จะรีบบายปะลิ่งในส่วนที่เป็นกรวยใบตองออกมา แล้วนำไปทิ้งในคลองหรือตามโคนต้นไม้ใหญ่ บางครอบครัวก็เก็บบายปะลิ่งไว้ที่บ้าน ๓ วัน แล้วจึงนำไปทิ้งในคลองหรือตามโคนต้นไม้ใหญ่ เชื่อว่าจะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ครอบครัว

๗. บายศรีชั้น ๑ ต้น นิยมใช้บายศรี ๓ ชั้น สำหรับพิธีทำขวัญลูก บางครอบครัวใช้บายศรีหลักแบบคนไทย ราคาของบายศรีอยู่ที่ระหว่างต้นละ ๓๐๐-๕๐๐ บาท ขึ้นอยู่กับจำนวนเครื่องตกแต่งบายศรีที่มีมากหรือน้อย แต่ถ้าผู้ทำบายศรีเป็นญาติพี่น้องกับเจ้าภาพ ผู้ทำบายศรีจะไม่รับค่าจ้างทำบายศรี

ใบตองที่ใช้ทำบายศรีชั้น ทำจากใบตองตานีเพราะมีความเหนียว ใบไม่แตกง่าย ต่อมาใบตองตานีหายาก จึงเปลี่ยนมาใช้ใบตองน้ำว่าแทน แกนของบายศรีทำจากหยวกกล้วยที่ตกแต่งด้วยกระดาษสี โคนบายศรีมี "ไม้ค้ำยัน" จำนวน ๓ ขา ที่ตกแต่งด้วยกระดาษสีหรือกากกล้วย รอบบายศรีมี "ไม้ขนาน" ที่ทำจากไม้ไผ่สีสุกที่มีความเหนียวและยืดหยุ่นตั้งขนานบายศรีไว้ ๓ ด้าน ซึ่งหมายถึงกรรมทั้งสาม ได้แก่ กายกรรม วจีกรรม และมนโกรรม โดยมีด้ายสายสิญจน์ ๓ เส้น พันรอบไม้ขนานทั้งสามตรงบริเวณฐานของบายศรี ตรงกลางของบายศรี และส่วนยอดของบายศรี เพื่อไม่ให้ไม้ขนานแยกออกจากบายศรี นอกจากนี้ไม้ขนานยังใช้เป็นโครงสำหรับ "ผ้าคลุมบายศรี" ที่ทำจากผ้าเนื้อบาง หมายถึงอวิชาและ "ตอง ๓ ยอด" (ใบตองอ่อน

๓ ยอด) ซึ่งหมายถึงโลก โกรธ หลง ปัจจุบันนำผ้าคลุมบายศรีห่อตอง ๓ ยอด แล้วนำไปพองไว้กับบายศรี เพราะเจ้าภาพต้องการอวดเครื่องตกแต่งบายศรี

ภาพที่ ๔๒ บายศรีชั้น

บายศรีแต่ละชั้นเป็นบายศรีรูปบัวคว่ำบัวหงาย ตรงรอยต่อระหว่างชั้นตกแต่งด้วยกระดาษสีและดอกไม้ แต่ละชั้นมีใบตองที่พับเป็นรูปกรวยขนาดเล็กแบบ “นมแมว” จำนวน ๘ อัน แต่ละอันวางเรียงซ้อนเป็นหลั่น ๓ ชั้น สลับกับ ๕ ชั้น บนยอดนมแมวแต่ละชั้นประดับด้วยดอกกรักหรือดอกพุด นอกจากนี้บายศรีแต่ละชั้นยังได้ใส่ขนมที่มีชื่อเป็นมงคล เช่น ทองหยิบ ทองหยอด และผลไม้ เช่น ก้อยย ส้ม บ้างก็ใส่ขนมเปียะ คุกกี้ โดนัท บนยอดบายศรีทำเป็นบายศรีปากชามที่วางบนพาน แกนกลางทำเป็นกรวยทำจากใบตองที่ยัดข้าวสวยไว้ข้างใน มีนมแมว ๓ อัน แต่ละอันวางเรียงซ้อนเป็นหลั่น ๙ ชั้น บนยอดของแต่ละชั้นประดับด้วยดอกกรักหรือดอกพุด บนยอดมีก้านไม้เสียบไข่มุกที่ไม่ปอกเปลือก ๑ ฟอง เป็นสัญลักษณ์ของการเกิด และเทียนหนัก ๑ บาท จำนวน ๑ เล่ม ปักไว้ในบายศรีปากชาม เรียกเทียนนี้ว่า “เทียนชัย” ซึ่งเปรียบเหมือนเครื่องส่องทางให้เห็นบาปบุญคุณโทษ

ก่อนเริ่มพิธีทำขวัญ เมื่อผู้ทำบายศรีตกแต่งบายศรีชั้นเสร็จ ผู้ทำบายศรีจะทำพิธียกครูด้วยขันห้า แล้วจึงทำนํ้ามนต์พรมบายศรีเพื่อบัดเสนียดจัญไร คาถาที่ใช้ทำนํ้ามนต์นี้เรียกว่า คาถายอดมงกุฎพระพุทธเจ้า หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกว่าคาถาอิติปิโสถอยหลัง ดังนี้

“อิติปิโส วิเสเสอิ อิเสเส พุทธะนาเมอิ อิเมนา พุทธะตังโสอิ อิโสตัง พุทธะปิติอิ”^๕

หลังเสร็จจากพิธีทำขวัญแล้ว ๓ วัน ผู้ทำบายศรีจะกลับมาที่บ้านเจ้าภาพอีกครั้ง เพื่อทำพิธีถอนบายศรี แล้วนำบายศรีไปทิ้งไว้ตามโคนต้นไม้ใหญ่หรือลอยนํ้า

๘. มะพร้าวอ่อน ๑ ลูก เจาะปากเปิดสำหรับป้อนให้เด็กกิน

๙. แป้งเม็ด ดินสอพอง นํ้าอบ สำหรับเจิมหน้าผาก

๑๐. กระบองเพชร หมายถึง ใบลานที่ขมวดปลายลงอักขระเป็นคาถาบาลี แต่ปัจจุบันใบลานหายาก จึงเปลี่ยนมาใช้ใบตาลแทน คาถาบาลีที่นิยมใช้จารหรือเขียนลงเป็นคาถาหัวใจ ๑๐๘ ซึ่งเป็นคาถาบาลีอย่างย่อ เช่น

- นะโมพุทธายะ^๖ (หัวใจพระเจ้า ๕ พระองค์)

- นะโมพุทธายะ อุอะกาสะ นะมะพะทะ^๗ (หัวใจพระเจ้า ๕ พระองค์ หัวใจเศรษฐี และหัวใจธาตุทั้ง ๔ ตามลำดับ)

^๕ สัมภาษณ์ พิภูล วงษา, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๔๔.

^๖ สัมภาษณ์ ชื่น นพพวง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๔.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูอุดมสารวิจิตร, เจ้าอาวาสวัดหินดาศ และเจ้าคณะตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๔.

- นะโมพุทธายะ มะฮาอุ พุทธะสังมิ อัสสะวาสู เวสสะพุทธะ ๘ (หัวใจพระเจ้า & พระองค์ หัวใจพระไตรปิฎก หัวใจยอดศีล หัวใจพระรัตนตรัย และหัวใจท้าวเวสสุวรรณ ตามลำดับ)
- อิติปาระมิตาตังสา อิติสัพพัญญูมาคะตา อิติโพธิมะนุปัตตโต อิติปิโสจะเตนะโม ๘ (หัวใจบารมี ๓๐ ทศ)

ขณะหมอขวัญกล่าวบททำขวัญ เด็กจะนั่งประนมมือพร้อมกับถือกระบองเพชรพาดไว้กับไหล่ข้างใดข้างหนึ่ง หมอขวัญบางคนให้เด็กนั่งประนมมือพร้อมกับถือกระบองเพชรและใบพลู ๒ ใบ

ภาพที่ ๔๓ เด็กที่ไว้ผมจุกประนมมือพร้อมกับถือกระบองเพชรขณะหมอขวัญกล่าวทำขวัญ

๘ สัมภาษณ์ ชัน วงษ์กำภู, ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๔.

๙ สัมภาษณ์ บุญโถม พงษ์เจริญ, ๒๖ เมษายน ๒๕๔๔.

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู หมอขวัญยกชั้นไหว้ครูขึ้นระดับอกพร้อมกับกล่าวคำบูชาครูเป็นคาถาบาลี หมอขวัญบางคนอาจกล่าวเป็นคาถาบาลีปนกับภาษาไทย แล้วจึงจุดธูป ๓ ดอก และเทียน ๑ เล่ม

หมอขวัญบางคนจุดธูป ๕ ดอก และจุดเทียน ๑ เล่ม บิ๊งในชั้นข่าวสารเพื่อบูชาครู โดยเฉพาะเทียนจะจุดอย่างต่อเนื่องจนจบพิธี เพราะเชื่อว่าเทียนที่จุดนั้นจะช่วยส่องทางสว่างให้กับเด็ก และนำเด็กไปสู่ความฉลาดและความเจริญรุ่งเรือง ตลอดจนนำมาใช้จุดเทียนชัยและแว่นเทียนทั้ง ๓ แว่น ในขั้นตอนการเวียนเทียนและการบ่อนคว้นเทียน

๒. การทำนํ้ามนต์ธรณีสาร หมอขวัญนำใบเงิน ใบทอง และใบนาค ใส่ในชั้น จากนั้นหมอขวัญจะจุดเทียน ๑ เล่ม หยดน้ำตาเทียนลงในชั้นพร้อมกล่าวคาถาบาลี*

เมื่อหมอขวัญทำนํ้ามนต์เสร็จแล้ว หยิบใบพลู ๓ ใบ จุ่มลงในชั้นนํ้ามนต์แล้วพรมไปที่บายศรี หมอขวัญบางคนพรมนํ้ามนต์ใส่ตัวเอง เพื่อขับเสนียดจัญไรให้ออกไปจากบริเวณพิธี และตัวของหมอขวัญ

๓. เด็กกราบบายศรี ๓ ครั้ง เพื่อบูชาบายศรี

๔. พิธีแซนจะตุ้ม (พิธีเช่นผีปู่ย่าตายาย) เจ้าภาพและผู้ร่วมพิธีนั่งล้อมเป็นวงกลมพร้อมประนมมือ เจ้าภาพนำเครื่องแซนจะตุ้มมาวางในพิธี ประกอบด้วย สํารับข้าว ๑ สํารับ สํารับอาหารคาวหวานอย่างละ ๑ สํารับ จานหรือพานใส่หมาก พลุ ยาเส้น กล้วย ไม้ตม และเหล้าที่เทใส่แก้ว ๑ ใบ และจุดธูปปักไว้ที่เครื่องเช่นทุกอย่าง จากนั้นหมอขวัญเป็นผู้นำกล่าวบทเช่นผี ๓ ครั้ง ซึ่งอาจกล่าวเป็นภาษาไทยล้วน ภาษาเขมรล้วน หรือภาษาไทยปนภาษาเขมร

หมอขวัญกล่าวบทเช่นผีครั้งแรกเพื่อเรียกผีปู่ย่าตายายให้มาร่วมในพิธี แล้วจึงกล่าวบทเช่นผีเป็นครั้งที่ ๒ เพื่อเรียกให้ผีปู่ย่าตายายกินเครื่องเช่นที่ลูกหลานได้นำมาเช่นไหว้ เมื่อกล่าวจบ จะแบ่งเครื่องเช่นใส่รวมในถ้วยข้าว ๑ ใบ และนำธูปที่ปักไว้ที่เครื่องเช่นมาปักที่ถ้วยข้าวใบนี้ แล้วจึงกล่าวบทเช่นผีเป็นครั้งที่ ๓ เพื่อส่งผีปู่ย่าตายายกลับ และให้ผีปู่ย่าตายายอวยพรและปกป้องคุ้มครองให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อกล่าวจบจึง "จับบาลเลี้ยจำเนียงล" หมายถึงการนำเครื่องเช่นในถ้วยดังกล่าวไปเททิ้งไว้ตามโคนต้นไม้หรือริมถนนสำหรับให้ผีที่ไม่มีญาติ

---

*หมอขวัญไม่อนุญาติให้นำเผยแพ่ว เพราะเชื่อว่าเป็นคาถาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอันศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่ควรนำออกเผยแพ่ว

ตัวอย่างบทเช่นผี (ภาษาไทย)

“ศรี ๆ วันนี้เป็นวันดี เป็นราศีมงคล ท่านเจ้าภาพได้ประกอบพิธีมงคล ที่จะ
โกนจุกบุตรชายในวันพรุ่งนี้ วันนี้เป็นวันสุกดิบ จึงจัดโภชนาหารมาทำการเช่นไหว้บรรพบุรุษที่
ล่วงลับไป ขอให้วิญญาณนั้นมาตามกระแสรูป มารับประทานอาหารให้อิ่มหน้าสำราญ แล้วมา
อำนวยการให้ลูกหลาน ที่ได้จัดการซึ่งได้สร้างบุญสร้างกุศลในวันนี้ะ ก็ขอขมาอนุโมสาธุการ
ฝากให้เจ้าของบ้านและผู้ที่จะทำการโกนจุกของเรา จงมีความสุขความเจริญในวันหน้าทุกเมื่อและ
เชื่อกันสืบกาลนานเทอญ (ครั้งที่ ๑)

ศรี ๆ วันนี้เป็นวันดี เป็นราศีมงคล ท่านเจ้าภาพได้ประกอบพิธีมงคล ที่จะ
โกนจุกบุตรชายในวันพรุ่งนี้ วันนี้เป็นวันสุกดิบ จึงจัดโภชนาหารมาทำการเช่นไหว้บรรพบุรุษที่
ล่วงลับไป ขอให้มาตามกระแสก้านรูปนี้ มารับประทานอาหารให้อิ่มหน้าสำราญ แล้วอำนวยการ
อวยพรให้ลูกหลานมีความสุขความเจริญ ความเจ็บอย่ารู้ได้ ความช้ำอย่ารู้มี ถ้าคิดสิ่งใดให้
สมความมุ่งมาดปรารถนาทุกประการเทอญ (ครั้งที่ ๒)

ศรี ๆ วันนี้เป็นวันดี วันดีถึงมงคล ท่านเจ้าภาพได้สร้างบุญสร้างกุศล ที่จะโกนจุก
บุตรชายในวันพรุ่งนี้ วันนี้เป็นวันสุกดิบ จึงจัดโภชนาหารมาเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไป ขอ
วิญญาณนั้นมาตามกระแสรูป มารับประทานอาหารให้อิ่มหน้าสำราญ มาอนุโมสาธุการกับ
ลูกหลาน ให้สร้างบุญสร้างกุศลโกนจุกบุตรในวันพรุ่งนี้นั้นหนา ก็ขอให้มีความสุขความเจริญนะ
ก็ขอให้ทุกท่านจงอายุมั่นขวัญยืน ทุก ๆ ท่านที่ได้มาร่วมทำพิธีในวันนี้ ปราศจากโรคพาธนะ
ป่วย่าตายคนไหนมีโชคก็ช่วยกระซิบกระซาบไว้ จะได้มีโชคมีลาภกันนะ จะได้แก้ยากแก้จนนะ
เฮ้อ... เพราะฉะนั้นก็ขอให้ทุกท่านมีความสุขความเจริญตลอดกาลนานเทอญ (ครั้งที่ ๓)”^{๑๑}

ตัวอย่างบทเช่นผี (ภาษาไทยปนภาษาเขมร)

“วันนี้วันดี เจ้าที่เจ้าทางผีสงเทวดาปู่ย่าตายายทั้งหลาย ขอเชิญมา ๆ รับ
เครื่องบูชาโมกกระยาเสวย เสวยอิมหน้าสำราญแล้วก็อวยชัยให้พร ให้แก่ผู้ที่ได้ทำการโกนจุก
โกนเกตุออกจากเกล้าในวันพรุ่งนี้ วันนี้ขอเชิญนะครับ (ครั้งที่ ๑)

วันนี้วันดี เจ้าที่เจ้าทางผีสงเทวดาปู่ย่าตายาย ที่ปกปักรักษา ณ สถานที่นี้ ขอจง
มารับเครื่องโมกกระยาเสวย เสวยอิมหน้าสำราญแล้วก็ขออวยพรให้แก่เจ้าภาพและผู้ทำการ
โกนจุก (ครั้งที่ ๒)

โงแงะโงเจีย วะเล็ยละออ ะมือจเยยชะมือจตา เย็ดติกา ตังป้าปรี้อชันดาล
เงินมอแซบชอย เนาละนงกชกสบาย เบ้าโคชะกวงเฮย เลอโตโอเวียนะ กำโยโตะโยเปยโอเวียสาย

^{๑๑} สัมภาษณ์ ชัน วงษ์กำภู, ๙ มิถุนายน ๒๕๔๔.

ให้กระออยบัวแหวเตา ไหวะโรชีกาเก้าดกำน้ำดเมี้ยน ตะแจ๊ะตะเจียมดอด้ก้องบุงคะเจย ตั้งแต่ปี
ฮะแนเตา (ครั้งที่ ๓) ”*

บทเช่นผีในครั้งที่ ๓ ข้างต้น แปลเป็นภาษาไทยความว่า

“วันนี้วันดี ฤกษ์งามยามดี ผีปู่ผีย่าผีตาผียายญาติกาทั้งเจ็ดชั่วโคตร ขอเชิญมา
รับเครื่องสังเวท ให้อูยู่ดีมีสุขกัน ถ้าผิดพลาดประการใด ก็ยกโทษให้มันนะ ให้ศีลให้พรมันเถอะ ให้
มันหากินให้ลาภให้รวย ให้ร่มเย็นเหมือนน้ำแช่อยู่ในกระบอกไม้หรือกระบอกอะไรก็ได้ที่ร่มเย็น
ที่สุด ตั้งแต่วันนี้ต่อไป”

๕. การมอบบายปะลิ่ง หมอขวัญมอบบายปะลิ่งให้แก่เด็ก เพื่อให้ขวัญที่สถิตอยู่ที่
บายปะลิ่งกลับเข้าสู่ตัวเด็ก โดยให้เด็กหงายมือรับพร้อมกล่าวให้พรเป็นภาษาไทย หรือคาถาบาลี
ตัวอย่างเช่น “พุทธังกัมมะสิทธิ ธัมมังกัมมะสิทธิ สังฆังกัมมะสิทธิ”^{๑๑} หมอขวัญบางคนจุดเทียนที่
ปักไว้บนยอดบายปะลิ่งขณะมอบ จากนั้นหมอขวัญจะรับบายปะลิ่งกลับไปวางไว้ที่เดิม

๖. การคล้องผ้าขวัญ หมอขวัญหยิบผ้าสีที่พันรอบบายปะลิ่งคล้องหรือพาดไว้ที่
ตัวเด็กจนจบพิธี เพื่อให้ขวัญเข้ามาอยู่กับตัวเด็กได้ง่าย เพราะเชื่อว่าขวัญของเด็กนั้นไม่สมบูรณ์
และแข็งแรงเหมือนกับขวัญของวัยรุ่นและผู้ใหญ่ ดังนั้นจึงไม่พบการคล้องผ้าขวัญไว้กับตัว
ผู้รับขวัญในพิธีทำขวัญภาค พิธีทำขวัญติดสีกใหม่ และพิธีทำขวัญปาวสาว

๗. มงกัวลจองได (การผูกข้อมือ) “มงกัวล” หมายถึง ด้ายมงคล “จองได”
หมายถึง ผูกข้อมือ หมอขวัญจะนำด้ายสายสิญจน์บนยอดบายปะลิ่งมาผูกข้อมือเด็ก ถ้าเป็นเด็ก
ผู้ชายจะผูกข้อมือขวา เด็กผู้หญิงจะผูกข้อมือซ้าย หมอขวัญจะใช้มือทั้งสองข้างจับด้ายสายสิญจน์
ให้ตึง ปิดดอกและปิดเข้าหาตัวเด็กตามลำดับให้ครบ ๑๙ ครั้ง** ตามความเชื่อว่ามีขวัญประจำอยู่
ในร่างกาย ๑๙ แห่ง

หมอขวัญจะให้เด็กคว่ำมือทั้งสองข้างแล้วปิดสายสิญจน์ออกจากตัวเด็ก ๑๐ ครั้ง
เพื่อขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกจากตัวเด็ก จากนั้นเด็กจะหงายมือทั้งสองข้าง หมอขวัญปิดเข้าหาตัวเด็ก
๙ ครั้ง เพื่อเรียกขวัญเข้าสู่ตัวเด็ก แล้วจึงผูกข้อมือ หมอขวัญบางคนปิดออกจากตัวเด็ก ๗ ครั้ง

*บทเช่นผีในพิธีทำขวัญลูก หมู่ ๒ บ้านหนองจอก ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา,
กล่าวโดยนายชื่น นพพวง, ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๓.

^{๑๑} สัมภาษณ์ จ้อย วิเศษกุล, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๔.

** หมอขวัญบางคนลดการปิดสายสิญจน์ออกและเข้าหาตัวเด็กเหลือเพียง ๙ ครั้ง หมอขวัญบางคน
ไม่มีการปิดดอกและเข้าหาตัวเด็ก

แล้วปิดเข้าหาตัวเด็ก ๑๒ ครั้ง แล้วจึงผูกข้อมือ หมอขวัญบางคนปิดออกจากตัวเด็ก ๗ ครั้ง ปิดเข้าหาตัวเด็ก ๑๙ ครั้ง แล้วจึงผูกข้อมือ ขณะผูกข้อมือจะกล่าวคำฮาวปะลิ่ง (คำเรียกขวัญ) เป็นภาษาเขมรที่สืบทอดต่อกันมา เพื่อเรียกขวัญให้เข้ามาอยู่กับตัวเด็ก ดังความที่ว่า “ปะลิ่งปะและตั้งปราบวนตันต๊ีบซั๊กกรึบ”^{๑๖} (ขวัญทั้ง ๑๙ แห่ง มาครบถ้วนแล้ว) หมอขวัญบางคนกล่าวให้พรเป็นคาถาบาลีขณะผูกข้อมือ ตัวอย่างเช่น “สัพพีติโย วิวัชขันตุ สัพพะโรโค วินัสสะตุ มา เต ภาวัตวันตะรายโย สุชี ชีฌายุกิ อะภิวาทะนะสี ลิสสะ นิจจัง วุฑฒาปะจายิโน จัตตาโร รัมมา วัฑฒันติอายุ วัณโณ สุขัง พลัง”^{๑๗}

ภาพที่ ๔๔ มงกัวลจองโด (การผูกข้อมือ)

จากนั้นหมอขวัญจะกล่าวสอน ให้พร และพรมน้ำมนต์ให้แก่เด็ก พ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ของเด็กจะเป็นผู้ผูกข้อมือพร้อมกับกล่าวคำเรียกขวัญ สอน และให้พรแก่เด็กเป็นลำดับต่อไป

^{๑๖} สัมภาษณ์ ชิน นพพวง, ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๔.

^{๑๗} สัมภาษณ์ จ้อย วิเศษกุล, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๔.

๘. การกล่าวทำขวัญ หมอขวัญกล่าวบททำขวัญจุด ขณะเดียวกันเด็กจะนั่งประนมมือพร้อมกับถือใบพลู ๒ ใบ และกระบองเพชรพาดไว้กับไหล่ข้างใดข้างหนึ่ง เมื่อหมอขวัญกล่าวถึงบทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) แม่เด็กจะเข้าไปลูบหลังหรือศีรษะเด็ก เพื่อเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัวเด็ก

ภาพที่ ๔๕ แม่ลูบหลังลูกเพื่อเรียกขวัญให้กลับมา

๙. การเวียนเทียน หมอขวัญจุดเทียนชัยบนยอดบายศรีและแว่นเทียน ๓ แว่น ขณะจุดเทียนชัยจะกล่าวคาถาบาลี ตัวอย่างเช่น “สัพพะปัญญตยาโน รัมโมวะโร สังโฆมะคะพะละพุทโธ จะอิเตตัง รัตนตริย นะเทตะสา นุภาเวนะ อันตะรายา จะนะตฺถิ ภาวันตุเต”^{๑๕} แล้วจึงยกขันข้าวสารที่ปักแว่นเทียน ๓ แว่น วนขวารอบบายศรี ๓ รอบ หมอขวัญบางคนมีวิธีวนแว่นเทียนรอบบายศรี โดยหยิบแว่นเทียนวนขวารอบบายศรี ครั้งละแว่น ๆ ละ ๑ รอบ

^{๑๕} สัมภาษณ์ ห่าย อัจรากุล, ๕ มีนาคม ๒๕๔๔.

เมื่อวนแฉ่งเทียน ๓ แฉ่ง รอบบายศรีแล้ว หมอขวัญจะใช้สองมือหยิบแฉ่งเทียน ครั้งละแฉ่ง ทำท่าวกแฉ่งเทียนออกจากตัวเอง ๑ ครั้ง หมอขวัญบางคนวก ๓ ครั้ง แล้วปิด ควันเทียนเข้าหาเด็กที่นั่งอยู่กลางวง ๑ ครั้ง หมอขวัญบางคนปิด ๓ ครั้ง ขณะวกแฉ่งเทียนแฉ่งแรก จะกล่าวว่า “พุทธังชัยยะมังคะลัง” ขณะวกแฉ่งเทียนแฉ่งที่สองจะกล่าวว่า “ธัมมังชัยยะมังคะลัง” ขณะวกแฉ่งเทียนแฉ่งที่สามจะกล่าวว่า “สังฆังชัยยะมังคะลัง”^๙ การปิดควันเทียนเข้าหาเด็ก หมอขวัญได้อธิบายว่าเพื่อให้ควันเทียนเข้าไปชำระล้างจิตใจของเด็กให้บริสุทธิ์

จากนั้นหมอขวัญส่งแฉ่งเทียนครั้งละแฉ่งให้ผู้ร่วมพิธีทางซ้ายมือทำท่าวก แฉ่งเทียนและปิดควันเทียนเข้าหาเด็กเช่นเดียวกับหมอขวัญ แล้วส่งให้ผู้ร่วมพิธีคนถัดไปซึ่งเป็น การเวียนประทักษิณ ระหว่างการเวียนเทียนรอบวงจำนวน ๓ รอบ จะมีการร้องเพลงเวียนเทียน ปัจจุบันส่วนใหญ่ยังคงร้องเพลงเวียนเทียนกัน ขณะร้องเพลงเวียนเทียน หมอขวัญจะใช้ใบพลู จุ่มน้ำมนต์พรหมบายศรีและบริเวณพิธี และผสมแป้งเม็ดหรือดินสองพองกับน้ำอบสำหรับเจิม หน้าผากเด็ก

เพลงเวียนเทียน เป็นเพลงที่คนไทยเขมรใช้ร้องระหว่างการเวียนเทียนรอบวงใน พิธีทำขวัญจุก และพิธีทำขวัญนาค ผู้ร้องเพลงเวียนเทียนอาจเป็นหมอขวัญ นักร้องในวงดนตรี หรือผู้ร่วมพิธี ซึ่งจะร้องเพลงประกอบกับการบรรเลงของวงดนตรีปี่พาทย์ หรือแตรวงอย่างใด อย่างหนึ่งที่เจ้าภาพจ้างมา องค์ประกอบของเพลงเวียนเทียนประกอบด้วย ทำนอง และเนื้อร้อง

๑) ทำนอง ทำนองเพลงที่ใช้ในเพลงเวียนเทียนมี ๒ ทำนอง คือ ทำนองเพลง นางนาค และทำนองเพลงลาวเสียดเทียน ซึ่งมีวิธีการใช้ทำนองเพลงดังกล่าวเป็น ๒ รูปแบบ ดังนี้

๑.๑) ใช้แต่ทำนองเพลงนางนาคเพียงทำนองเดียวตั้งแต่เริ่มต้นเพลง จนจบเพลง

๑.๒) ใช้ทั้งทำนองเพลงนางนาคและทำนองเพลงลาวเสียดเทียน โดย บทจบจะจบด้วยทำนองเพลงลาวเสียดเทียน

๒) เนื้อร้อง เป็นคำประพันธ์ประเภทร่ายยาว ที่มีจำนวนคำในแต่ละวรรคไม่ แน่นนอน และสัมผัสระหว่างวรรคที่ไม่สม่ำเสมอ วรรคหนึ่งมีจำนวนคำระหว่าง ๖-๑๐ คำ ความสั้น และความยาวของเนื้อร้องขึ้นอยู่กับขนาดของวงที่ใช้เวียนเทียน ถ้าขนาดวงใหญ่เนื้อร้องจะยาว ถ้าขนาดวงเล็กเนื้อร้องจะถูกตัดให้สั้น เมื่อเวียนเทียนครบ ๓ รอบแล้ว ผู้ร้องเพลงเวียนเทียนจะ รีบร้องให้จบเพลง เพื่อให้หมอขวัญป้อนควันเทียนแก่เด็กต่อไป ส่วนเนื้อหาของเพลงเวียนเทียน ในพิธีทำขวัญจุกจะพรรณนาแฉ่งเทียนและอวยพรให้เด็กที่เป็นผู้รับขวัญ

^๙ สัมภาษณ์ ชื่น นพพวง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๔

๑๐. การป้อนควันทึ้น เมื่อผู้ร่วมพิธีส่งแวนเทียนทั้ง ๓ แวน ให้หมอขวัญแล้ว หมอขวัญจะลุกขึ้นดับและหยิบเทียนชัยที่จุดไว้บนยอดบายศรีมารวมกับแวนเทียน ๓ แวน* ขณะดับเทียนชัยจะกล่าวคาถาบาลี ตัวอย่างเช่น

“นะทีเน สะระนังอันยัง พุทโธเม สะระนังวะรัง เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โหตุเต
ชะยะมังคะลัง

นะทีเน สะระนังอันยัง รัมโมเม สะระนังวะรัง เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โหตุเต
ชะยะมังคะลัง

นะทีเน สะระนังอันยัง สังโหมเม สะระนังวะรัง เอเตนะ สัจจะวัชเชนะ โหตุเต
ชะยะมังคะลัง”^{๑๖}

จากนั้นหยิบใบพลู ๗ ใบ หมอขวัญบางคนใช้ใบพลู ๙ ใบ รองแวนเทียนและเทียนชัย แล้วทำท่าโล่เทียนขึ้นบายศรี ๑ ครั้ง หมอขวัญบางคนทำท่าโล่เทียนขึ้นบายศรีขึ้น ๓ ครั้ง โดยเริ่มจากโล่ขึ้นทางด้านซ้าย กลาง และขวาของหมอขวัญ ตามลำดับ หมอขวัญบางคนโล่ขึ้นทางด้านขวา กลาง และซ้าย ของหมอขวัญ ตามลำดับ จากนั้นหมอขวัญใช้ใบพลูหรือปากเป่าให้เทียนดับ แล้วจึงป้อนควันทึ้นเข้าปากเด็กเพื่อชำระล้างจิตใจให้บริสุทธิ์ หมอขวัญจะทำท่าโล่เทียนขึ้นบายศรีและป้อนควันทึ้นดังกล่าว ๓ ครั้ง หมอขวัญบางคนเชื่อว่าการโล่เทียนขึ้นบายศรี ๓ ครั้ง เป็นการโล่เก็บขวัญเพื่อป้อนเข้าปากเด็ก ทำให้ขวัญกลับเข้าไปอยู่ในร่างกายดังเดิม

---

*หมอขวัญบางคนหยิบเทียนชัยจากยอดบายศรี รวมกับแวนเทียนสำหรับป้อนควันทึ้นครั้งสุดท้าย หมอขวัญบางคนก็ไม่ใช้เทียนชัยสำหรับป้อนควันทึ้น

^{๑๖} สัมภาษณ์ ชื่น นพพวง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๔.

ภาพที่ ๔๖ หมอขวัญป้อนควินเทียนเข้าปากเด็ก

๑๑. การดักขวัญและป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน หมอขวัญใช้ช้อนทำท่าดักลมซึ่งเรียกว่า “การดักขวัญ” และดักขนมและผลไม้ในบายศรีแต่ละชั้นลงในลูกมะพร้าวอ่อน วิธีการดักขวัญ ขนม และผลไม้ในบายศรีจะดักจากล่างขึ้นบนและจากบนลงล่าง ตามลำดับ หมอขวัญบางคนดักจากล่างขึ้นบนครั้งเดียว เมื่อดักถึงบายศรีชั้นบนสุดจะหยิบไข่ต้ม และเลือกดักแต่เนื้อไข่แดงผสมกับน้ำมะพร้าวอ่อนป้อนให้เด็กกิน ๓ ครั้ง เพื่อชำระล้างจิตใจของเด็กให้บริสุทธิ์

๑๒. การเจิม หมอขวัญใช้แป้งเจิมที่ผสมไว้ระหว่างการเวียนเทียนเจิมตรงกลางหน้าผากของเด็ก พร้อมกับกล่าวคาถาบาลีว่า “อะนุโลมา ปะนะชาเยเต”^{๑๑}

^{๑๑} สัมภาษณ์ ชื่น นพพวง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๔.

๑๓. การมอบห่อผ้าคลุมบายศรี หมอขวัญหยิบห่อผ้าคลุมบายศรีที่ห่อตอง ๓ ยอด วนขวารอบบายศรี ๓ รอบ แล้วส่งให้เด็กเพื่อมอบให้พ่อแม่ ซึ่งหมายถึงลูกได้คืนความชั่ว คือ โลก โกรธ และหลงให้พ่อแม่ และเลิกทำความชั่วตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป หมอขวัญบางคนเชื่อว่า การมอบห่อผ้าคลุมบายศรีเป็นการมอบ "ขวัญ" ซึ่งสถิตอยู่ที่ห่อผ้าคลุมบายศรีให้แก่พ่อแม่ เพื่อให้พ่อแม่ของเด็กช่วยดูแลรักษาขวัญนั้นไว้^{๑๘}

ภาพที่ ๔๗ เด็กที่ไว้ผมจุกมอบห่อผ้าคลุมบายศรีให้พ่อแม่

จากนั้นเด็กกราบพ่อแม่ ๓ ครั้ง ส่วนห่อผ้าคลุมบายศรีจะวางทิ้งไว้บนที่สูงภายในบ้าน เช่น บนตู้เสื้อผ้า เป็นเวลา ๓ วัน เพื่อให้พ่อแม่ระลึกถึงการเลิกทำความชั่วของลูก แล้วจึงนำไปทิ้งไว้ตามโคนต้นไม้ใหญ่หรือลอยน้ำ

^{๑๘}สัมภาษณ์ บุญโถม พงษ์เจริญ, ๓๐ สิงหาคม ๒๕๔๔.

๑๔. เด็กกราบลาบายศรี ๓ ครั้ง

จ. บททำขวัญ

บททำขวัญจุกที่รวบรวมมามีทั้งหมด ๕ จำนวน แบ่งเป็น จำนวนมุขปาฐะ ๓ จำนวน และจำนวนลายลักษณ์ ๒ จำนวน

จำนวนมุขปาฐะ ๓ จำนวน ได้แก่

๑. จำนวนนายบุญโถม พงษ์เจริญ ทำขวัญจุกที่หมู่ ๒ บ้านหนองจอก ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา

๒. จำนวนนายบุญโถม พงษ์เจริญ ทำขวัญจุกที่หมู่ ๑๖ บ้านหนองโบสถ์ใหญ่ ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา

๓. จำนวนนายชั้น นพพวง

จำนวนลายลักษณ์ ๒ จำนวน ได้แก่

๑. จำนวนนายขอม (ไม่ทราบนามสกุล) ได้มาจากนายชั้น วงษ์กำภู

๒. จำนวนนายบุตร วงษ์กำภู ได้มาจากนายชั้น วงษ์กำภู

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยยาวที่ไม่จำกัดจำนวนวรรค จำนวนคำในแต่ละวรรคไม่แน่นอน สัมผัสระหว่างวรรคไม่สม่ำเสมอ คำสุดท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังคำใดก็ได้ของวรรคถัดไป มีสัมผัสภายในวรรคเดียวกันบ้างซึ่งมักเป็นการสัมผัสสระ และมีคาถาบาลีแทรกโดยเฉพาะในบทเริ่มต้นและบทจบ

โครงสร้างบททำขวัญจุก

๑) โครงสร้างบททำขวัญจุกจำนวนมุขปาฐะ ประกอบด้วย

๑. บทบูชาพระรัตนตรัย มีเนื้อหาที่แต่งเป็นคาถาบาลี ดังความที่ว่า
"นะโม ตัสสะ ะคะวะโต ะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

อิมินา สักกาเรนะ พุทธัง อภิปุชะยามะ

อิมินา สักกาเรนะ ธัมมัง อภิปุชะยามะ

อิมินา สักกาเรนะ สังฆัง อภิปุชะยามะ

อะระหัง สัมมา สัมพุทธโร ะคะวา พุทธัง ะคะวันตัง อภิวาเทมิ

สะวากขาโต ะคะวะตา ธัมโม ธัมมัง นะมัสสามิ

สุปฏิปันโน ภาคะวันโต สวาระกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ”^{๑๙}

๒. บทชุมนุมเทวดา มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพเจ้า เทวดา พระยานาค และฤๅษี มาร่วมพิธีและอวยพรให้แก่เด็ก ประกอบด้วย บทสัคเค และบทสัคเคแปล

๒.๑ บทสัคเค เป็นบทที่แต่งเป็นคาถาบาลีล้วน ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
 สัคเค กามะ จะรูเป คิริสิขะระตะเต จันตะลิกเข วิมานะ
 ทีเป รัฎฐะ จะคามะ ตะรุวะนะคะหะเน เคะหะวัตถุมะหิ เขตเต
 ฎุมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา
 ติฎฐันตา สันติเกยัง มุนิวะระวะจะมัง สาทะโวเมสุณันตุ
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา”^{๒๐}

๒.๒ บทสัคเคแปล เป็นบทที่แต่งเป็นคาถาบาลีสลับกับคำแปลที่เป็นภาษาไทย ดังความที่ว่า

“ณ บัดนี้ ข้าพเจ้าจะขอน้อมเกล้าน้อมสการประดิษฐ์อัญชูลี ประณมน้อม
 ขึ้นเหนือสิโรตม์ เทพเจ้าจงปรีดีเปรมปราโมทย์มโนสาระจ้านง บรมกษัตริย์ชาติดิยวงศ์อันเรืองเดช
 อีกท้าวไทเทเวศท้าวทิศาล สาธุ สัคเค อยู่ในช่องกามาพจรสวรรค์ กามะ อยู่ในกามภพอันจังหวัดวง
 จะรูเป เทพยาดำรงอยู่ในรูปภพ คิริสิขะระตะเต อยู่ในห้องมหรณสิงขรเขตและขุนเขา จันตะลิก
 เข เทพยเจ้าอยู่เนืองแน่นในอากาศ วิมานะ อยู่ในวิมานมาศรัตนะมณเฑียรทอง ทีเป เทพยเจ้าที่อยู่
 ในเกาะเกียนน้อยและใหญ่ รัฎฐะ เทพเจ้าย่อมอาศัยอยู่ในพิชัยราชรถแก้วและเรือนหลวง จะคามะ
 เทพยเจ้าทั้งปวงที่อยู่บ้านน้อยและเรือนใหญ่ ตะรุวะนะคะหะเน เทพยเจ้าสิงสถิตบนต้นไม้พฤกษา
 สาณท์ เคะหะวัตถุมะหิ เทพเจ้าย่อมอาศัยตามบ้านเรือนไร่และโรงนา ฎุมมา เทพเจ้าย่อมอาศัย
 อยู่ในพื้นภูมิภาค จายันตุเทวา เทพยเจ้าทั้งหลายนี้เอย วันนี้ข้าพเจ้าขออัญเชิญท่านเสด็จลงมา
 สโมสรมประชุมช่วย ชะละณะละวิสะเม เทพยเจ้าที่อยู่ในห้วยเหวผาฝั่งน้ำและบนบกทั่วทั้งพื้นปฐพี
 ยักกะคันธัพพะนาคา ใช้แต่เท่านั้น อีกคนธรรพ์และนาคราชผู้เป็นใหญ่ ติฎฐันตา สันติเกยัง

^{๑๙}บททำขวัญจุก จำนวนที่ ๓, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๘.

^{๒๐}บททำขวัญจุก จำนวนที่ ๓, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้าเดียวกัน.

เทพยเจ้าที่มีความสุขทุกตำบล มุนีวะระวะจะนัง อีกทั้งฤาษีมุนีนาถทุกแห่งหนที่ท่านศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิรณด้วยตบะเดชา สาทะโว ตูกรเทพยเจ้าทั้งปวง เม จงเกษมสันต์ตามอันดับ สุนันตุ จงมีโสด สดับอรรถอันล้ำเลิศมีมัสสะวะณะกาโล ซึ่งธรรมของพระพุทธเจ้านั้นประเสริฐในโลกีย์ อะยมพะ ทันตา วันพຸ່ງนี้ข้าพเจ้าขออัญเชิญท่านลงมาช่วยอวยพร ซึ่งพ้อหนูจะได้ปลงเกศออกจากเกล้าเสีย ในวันรุ่งขึ้นพຸ່ງนี้ (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^{๒๐}

๓. บทไหว้ครู (บทถลกคุณ) คำว่า “ถลกคุณ” หมอขวัญได้ให้ความหมายว่า การระลึกคุณ มีเนื้อหากล่าวบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของพ่อแม่ พระอุปัชฌาย์ และอาจารย์ ตลอดจนกล่าววณมัสการเทพเจ้า ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร ดังความที่ว่า

“อุกาสะวันทิตตะวา สิริสะนานะเรนทัง ดั่งข้าพเจ้าจะขอนอบน้อมเกล้าถวายด้วย กายวจิมโนนบ เคารพคุณพระรัตนตรัยทั้งสามอันประเสริฐ อนึ่งข้าพเจ้านอบคุณท่านผู้ประกอบเกิด คือบิดรและมารดา อนึ่งข้าพเจ้านอบคุณท่านผู้สั่งสอน คืออุปัชฌาย์และอาจารย์ อนึ่งข้าพเจ้านอบคุณพระพรหมมินทร์อินศวรและนารายณ์ และเทพยดาเจ้าทั้งหลายประจำจักราศี ข้าพเจ้าขอ แสดงพิธีมงคลทำขวัญจุก ให้มีราคภัยทุกข์ทุกประการ จงมีสิริสวัสดิ์แก่เจ้าภาพทั้งสองและตัวของ พ้อหนูเสียในวันนี้”^{๒๑}

๔. บทปฏิสนธิ มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล สภาพของแม่ระหว่างตั้งครรภ์ การคลอด การเลี้ยงดู การไว้จุก และโอกาสการโกนจุก ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ วาระนี้เป็นที่เลิศสุภาวาระ จะกระทำมงคลโกนจุกพิธีแห่งกุมารและกุมารีอัน เจริญวัยตามโศลกโชคชัยมงคล จึงให้ท่านผู้รู้มาอวยผลประสาทพรแล้วสอนสั่ง ทั้งพ่อและแม่จงตั้ง โสตสวานการ โดยสุนทรสารสุภาชีวิตส่วนฆราวาส ตามโบราณราชประเพณี เจ้าหนูเอ๋ย เจ้าจงตั้ง กตัญญูกตเวทีไว้เหนือเศศ อนึ่งคุณของพระบิดุเรศพระมารดาและปู่ย่าตายาย บิดาและมารดา เลี้ยงเรามาตั้งแต่ยังเยาว์วัย จึงจัดกระมุ่นม่อมเป็นมณฑล ปักปิ่นชั้นทองสุกสี ลงยาราชาวดี ประดับพลอย บางคนให้ผมบางพลางน้อยเกรงไม่สมหน้า จึงเอาผมลูกผู้ดีที่มีเหล่าขามาทำช่อง ให้สมงามตามท่านองรับดวงหน้า ตามกำหนดบุตรมียศโกนสิบเอ็ด บุตราชั้นชาเสรีจะโกน สิบชวก็ไม่น้อยเพราะว่าเป็นชาย ตามกำหนดกฎหมายมีคลาดเคลื่อน ครบดีเถิดเดือนต้องตามวัน จึงให้หาโหราพฤตมาจารย์ให้ฤกษ์พากันเสียที พระมารดา ตั้งแต่เจ้าอยู่ในครรภ์ พระมารดาก็

^{๒๐}บททำขวัญจุก ส่วนวันที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๘-๕๔๙.

^{๒๑}บททำขวัญจุก ส่วนวันที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๙.

ทะนุถนอมคัพภาไม่ประมาท อยู่ไปจนถ้วนกำหนดศมาสได้เก้าเดือน เจ้าก็คลาดเคลื่อนออกจาก
 ครอบพระมารดา พระมารดาก็ทะนุถนอมกลมเกลี้ยงเลี้ยงเจ้ามา ทั้งมัดไม่ให้โตไม่ให้ต่อม เผ่า
 ทะนุถนอมทุกเช้าค่ำ ถึงเจ้าจะร้องให้อ้อนแม่ก็ยกให้กินนม ถึงเจ้าจะถ่ายอาจม ทั้งบิดรและมารดา
 ปูย่าตายายกำลังจะทานอาหารก็วางเลิก เข้าอุ้งลี้ยงยกใส่อ่างอาบน้ำ ค่อยขัดสีขี้คล้ำให้ผุดผ่อง
 แป้งขมิ้นดินสอพองชะโลมทา แล้วยกประคองกับอุราให้เจ้านอน เจ้าจงตั้งกตัญญูทเวทิวไฉนเมื่อ
 เกศ ผากคำนี้ถึงคุณพระบิดุเรศพระมารดรและปูย่าตายายที่ชุบเลี้ยงเจ้ามา เจ้าหนูเอ๋ย เมื่อยัง
 เยาะวีย์ให้จัดไรกระหม่อมมุ่นละม่อมเป็นมณฑล ปักปิ่นขนทองสุกสี ลงยาราชาวดีประดับพลอย
 บางคนผมบางพลางน้อยเกรงจะไม่สมหน้า จึงเอาผมถูกผู้ดีที่มีเหล่าขามาทำซ้อง ให้สมงามตาม
 ทำนองรับดวงหน้า จนอายุชันษาเจ้าอายุได้เจ็ดปีถึงเก้าปีก็จึงโกนเกศ ให้เจ้าอยู่เย็นเป็นสุขในคราว
 ครั้งนี้ ผู้ใดเสียสติให้ร้อง แล้วลั่นฆ้องให้สามลา (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^{๒๖}

๕. บทตำนานการโกนจุก มีเนื้อหากล่าวอธิบายที่มาของการโกนจุก ซึ่งเริ่มต้น
 มาจากพิธีโสกันต์โอรสของพระอินทร์ ได้แก่ พระนารายณ์ (พระคนาย) และพระนเรศ (พระคนธ)

ดังความที่ว่า

“นะโม นมัสการสมเด็จพระทศพลญาณอันเป็นหลักโลก อนึ่งจะขอกล่าว
 คำปรัมปรา ในครั้งนั้นองค์อัมรินทราเป็นต้นเหตุ เกิดจะโสกันต์พระหน่อเนเรศราชกุมาร คิดแล้วก็
 เชื้อนเทวโองการตรัสสั่งให้พระวิษณุกรรมและพระมาตุลี ไปจัดแจงสำแดงกระทำโรงพิธีให้
 เสร็จสรรพ ประดับตริธงลั่นแล้วแก้วแก้ววาววะวับแดงสุวรรณ มีทั้งเศวตฉัตรเจ็ดชั้นเป็น
 มหาเบญจรงค์ราชวัตร ฉัตรธงแลละลิลละลิวสลับสลอน เสร็จแล้วก็เตร็จกราบบังคมทูลองค์
 อัมรินทรา ในครั้งนั้นผลจะมีเหตุอันฉุนเฉียว คือพระอังคารพระองค์เดียว พระอินทร์มิได้เชิญมา
 พระอังคารแสนจะโกรธโกรธาเป็นพินันท์ จึงหัดขยับจับพระขรรค์อันคมกล้าเข้าแหโสกันต์กัน
 เอิกเกริก พระอังคารก็เข้าชิงชัยให้เสียฤกษ์ของอัมรินทรา ทรงตัดพระเกศาพระหน่อเนเรศนารายณ์
 นเรศ ก็ไปถ่วงส่งในทะเลลึกพระยมนา ฝ่ายฝูงเทพยดาแหโสกันต์จรรจรัดมันผายไปเดินไปในโรงพิธี
 พอทราบว่พระหน่อเนเรศพระเศียรหาย พระอินทร์ก็ทราบตรัสก็จะอะไรก็เป็นพระอังคารเป็น
 มันแมน จึงให้พระวิษณุกรรมไปหาศิระะในขอบขอบเขตพระธรณินทร์ ก็มีได้พบพระศอหน่อ
 เทวบัญชาที่บอได้พบ แม้นว่าไปพบศพผู้ใดเสียชีวิตให้ตัดมา ก็พอได้พบจึงไปพบเศียรคชสาร จึง
 ตัดมาได้เป็นดังประสงค์ พระอินทร์อันทรงมีฤทธิ์ทรงต่อสั้กเท่าใดก็ไม่ติดดังประสงค์ พระอินทร์จึง
 รำลึกขึ้นได้ ก็ต้องอาราธนาพระสงฆ์ให้เจริญชัยพรชัยมงคล ถึงจะต่อเศียรพระราชกุมารสนิทได้

^{๒๖}บททำขวัญจุก จำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๘๕-๕๘๖.

แล้วองค์อิศราผู้ทรงชัยก็บัญญัติว่า คราวต่อไปผู้ใดจะโกนจุกไรเกศ ก็ให้อารานาพระสงฆ์ทรงไตรเพศให้เจริญพรพระพุทธรูปให้เข้าสอดสวมมงคลแล้วจึงโกนเกศ ตามนิยมครั้งปฐมเหตุแต่เดิมมา”^{๒๔}

๖. บทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญของเด็กที่อยู่ในสถานที่แตกต่างกัน ๆ ให้กลับเข้าสู่ตัวเด็ก ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ สิทธิสวัสดิ์เดโชชัย ข้าพเจ้าจะขออัญเชิญหน่อพุทธเวไนยกุมารและกุมารินเจริญวัยวันนี้ ขวัญเจ้าเอ๋ย จงมาเกิดวันนี้มาสติประจำกาย อย่ากลัวอันตรายจนทุกขี้นอก ขวัญแม่จงมาประจบตรงนี้ มาจนถึงพຸ່ງนี้จึงเป็นจุกไรเกศออกจากกายา อย่าตกใจจะเอาจุกไรเกศออกจากกายาแม่หนูเอ๋ย ขวัญอย่าได้หลงไล่ไก่ไล่กา จงรีบเข้ามาในเรือนเดือนอย่าหลงใด ๆ ขวัญอย่าได้ตากแดดตากลมระบมร้อนจะมีโรค ขวัญเจ้าจงมา ๆ อยู่ในกาย มาอยู่กับบิดรมารดา ปู่ย่าตายาย พระขวัญเจ้าเอ๋ย ขวัญจงมาเกิดในวันนี้มาสติในเรือนกาย ขวัญอย่าตากแดดตากลมระบมร้อนจะมีโรค ขวัญยังทรงคมีหอคอยเคหาห้องประทับทรง ขวัญเจ้าจงเป็นเด็กว่านอนสอนง่าย อย่าดีดถึงบิดรมารดาปู่ย่าตายาย พระขวัญเจ้าเอ๋ย ให้นอนกายเพื่อโรยการพร้อมกลับมาหารังนอนให้ลีลาศมาหาแม่ มาเกิดมาในวันนี้ แม่ขวัญเอ๋ย ขวัญอย่าเที่ยวเตร่ไปชมนกไปชมไม้ ขวัญจงมา ๆ อยู่ในกายอย่าแซ่เขื่อน พระขวัญเจ้าเอ๋ย อย่าหลงไปตามเพื่อนในไพรกว้าง ขวัญอย่าเวียนเหินห่างกายา ขวัญจงมาเกิดในครั้งในวันพຸ່ງนั้นนั้น พระเก้ารูปเขาสวดเจริญพระพุทธรูป เพื่อเจริญเอาพระเกศออกจากกายา ขวัญเจ้าอย่าตกใจ อย่าออกไปจากกายานานนับตั้งแต่วันนี้ อายุ วัฒน โณ สุขัง พลัง”^{๒๕}

๗. บทสอนเด็ก มีเนื้อหากล่าวสั่งสอนเด็กให้มีความกตัญญู ระลึกคุณ และเชื่อฟังพ่อแม่ ตลอดจนปู่ย่าตายายที่เลี้ยงดูมาตั้งแต่เล็ก บทสอนเด็กนั้นมักแทรกอยู่กับบทปฏิสนธิและบทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) ดังความที่ว่า

“...เจ้าหนูเอ๋ย จงตั้งกตัญญูทเวที่ นึกถึงคุณพระบิดรและมารดา ปู่ย่าตายายที่ชุบเลี้ยงเรามาตั้งแต่เล็กน้อย ทั้งมดไม่ให้ไต่ไรไม่ให้ตอม เผ้าทะนุถนอมทุกเข้าคำ ถึงเจ้าจะร้องให้อ่อน พระมารดาก็ยกให้กินนม ถึงเจ้าจะถ่ายอาจมา พระมารดายกเข้าถูล้างใส่อ่างอาบน้ำ ด้วยขี้ดสีจิวักล้าให้ผุดผ่อง แบ่งขมิ้นดินสอพองชะโลมทา เจ้าจงหมั่นระลึกถึงคุณพระบิดรและมารดา

^{๒๔} บททำขวัญจุก สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๖-๕๔๗.

^{๒๕} บททำขวัญจุก สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๔.

และปู่ตายาย อย่าลืมหลงนับตั้งแต่วັນนี้ ผู้ใดเสียงดีให้ร้องลั่นฆ้อง (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^{๒๖}

และบทสอนเด็กในบทชาวปะลิ่ง ดังความที่ว่า

“...ขวัญจงมาอยู่กับบิดรมารดา ให้จงเป็นเด็กที่อ่านอนซอน่ง่าย อย่าตั้งตั้งถึง
บิดรมารดาและปู่ตายาย พระขวัญเจ้าเฮ้ย จงมาเกิดมาในวันนี้อย่าลั้งเล...”^{๒๗}

๘. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรเพียงสั้น ๆ ดังความที่ว่า “ให้อายุ วัฒนธณ สุขัง
พลัง ขอให้พ่อนุญงมีอายุมันขวัญยืนนะ อยู่ปกป้องคุ้มครองพ่อแม่”^{๒๘}

๒) โครงสร้างบททำขวัญลูกสำนวนหลายลักษณะ ประกอบด้วย

๑. บทไหว้ครู (บทถลกคุณ) มีเนื้อหาเหมือนกับบททำขวัญลูกสำนวนมุขปาฐะ
โดยกล่าวบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของพ่อแม่ พระอุปัชฌาย์ และอาจารย์ ตลอดจนกล่าว
นมัสการเทพเจ้า ได้แก่ พระพรหม พระนารายณ์ และพระอิศวร ดังความที่ว่า

“อุกาสะวันทิต์วา สิริสณะเรนทัง ดังข้าพเจ้าจะขอน้อมเกล้าลงถวายด้วยกายวจี
มะโนนพ เคารพคุณพระศรีรัตนตรัยทั้งสามอันประเสริฐ อนึ่งข้าพเจ้าจะนพพระคุณท่าน
ผู้ประกอบเกิดคือคุณพระบิดาและพระมารดร อนึ่งข้าพเจ้าจะขอนพพระคุณท่านผู้สั่งสอนคือ
พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ อนึ่งข้าพเจ้าจะขอถวายนมัสการเทพพรหมมินทร์พระอินทร์ศวรและ
พระนารายณ์ และเทพดาเจ้าทั้งหลายเอ๋ยประจำในจักรวารี วันนีข้าพเจ้าจะขอแสดงมงคลพิธี
ทำขวัญลูก ขอให้ปราศภัยไกลทุกข์ทุกประการ จงมีศิริสวัสดิ์แก่ท่านเจ้าของงานและตัวเจ้าผู้ที่จะ
ปลงจูกออกจากเกล้าเสียในคราวครั้งนี้ ให้ลั่นฆ้องขึ้น ๓ ที แล้วให้ร้องอำนวยชัย ฯ”^{๒๙}

๒. บทปฏิสนธิ มีเนื้อหาคล้ายกับบททำขวัญลูกสำนวนหลายลักษณะ แต่มี
เนื้อความยาวกว่า โดยกล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล การตั้งครรภ์ สภาพของแม่ระหว่างตั้งครรภ์
การคลอด การเลี้ยงดู การโกนผมไฟและการไว้จุก และโอกาสการโกนจุก ดังความที่ว่า

^{๒๖}บททำขวัญลูก สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๓.

^{๒๗}บททำขวัญลูก สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๗.

^{๒๘}บททำขวัญลูก สำนวนที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๐.

^{๒๙}บททำขวัญลูก สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๔.

“ศรี ๗ สวัสดิ์บรรพิตพัฒนอันประเสริฐ วาระนี้ก็เป็นทีเลิศสุกาวร ท่านจึงได้ให้การจุกพิธิ แห่งกุมารกุมารอันเจริญวัย ตามโลกโชคพิชัยยะมงคล จึงได้ให้ท่านผู้รู้มาอวยผลประสาทพรแล้วสอนสั่ง พ่อและแม่จงสอดสวนากการ ตามโอวาทสุนทรสารสุภาจริตส่วนฆราวาส โดยโบราณราชประเพณี จงตั้งจิตตักตัญญูกะตะเวทไว้เหนือเศศ อันว่าคุณของพระบิดุเรศและพระมารดร ยิ่งกว่าดินฟ้าแลสาครอันลึกถัน เดิมสัตว์จะมาปฏิสนธิในครรภ์ภักสงวามาคูครรรในโภทร จุดตั้งขึ้นเป็นก้อนขึ้นมัสมังสา แล้วก็แตกเป็นปัญจะสาขาในที่นั้น พระมารดาแต่พอรู้ว่าตั้งครรภ์ขึ้นมาอ่อน ๗ ผู้อุปถัมภ์ภักอุธรมิให้กระทบกระทั่ง แม่แต่จะยืนเดินนอนนั่งแม่ค่อยประคิน ครั้นจะรับประทานอาหารกินก็มีให้เผ็ดร้อน แม่กลัวว่าทารกของแม่ในอุทรจะเวทนา ผู้ถนอมคัพภามีได้ประมาท จนถันกำหนดทศมาศได้สิบเดือน ทารกก็เคลื่อนคลาดออกจากครรภ์ ดูผ่องพักตร์ผิวพรรณพร้อมลักคณา แม่ก็ยิ่งแสนเสนาหาในทารก ถนอมแอบแนบกับอกกกให้นอน ให้รับประทานถันประโยธรข้าวและน้ำ แม่ผู้ลำบากตรากตรำปล้ำปลัก ความที่แม่แสนเสนาหรัักในบุตรและบุตรตรา อุ้มใส่เปลแล้วเข้่าให้นอนนาน พระแม่เจ้าเฝ้าอภิบาลมิได้เปื้อน่าย ครั้นลูกรักหญิงชายตื่นนิทรา ประคองแอบกับอุธรมิให้เจ้าร้องคราง อุ้มจากอุ้มมาสู่ลงอ่างให้อาบน้ำ ทุกวันคืนเข้าค่ำมิให้ขาดสาย ไขมันแบ่งแต่งละลายชะโลมทา ให้ผ่องผิวสุนทรหาเจริญวัย หากฤชิตีโกนผมไฟต้องตามวัน ครอบสามวันให้โกนกันไว้กระหม่อม แต่กุมารยังเยาว์วัยอมจนเติบโตใหญ่ แล้วเกล้ารัดจุกไรไว้จุกจอม กระหม่อมมุ่นให้ละม่อมเป็นมลลล บักปิ่นขนทองสุกสี ลงยาราชวดีประดับพลอย ถ้าเห็นผมบางทางจะน้อยไม่สมหน้า จึงได้ขอเอาผมลูกผู้ดีที่มีเหล่าขามาทำช่อง ให้สมงามตามทำนองรับดวงหน้า ครั้นเจริญวัยวัฒนาตามกำหนด เป็นบุตรตรีมียศโกนสิบเอ็ด เป็นบุตรราชันษา เสรีจครบสิบสาม จะโกนสิบห้าก็ได้ห้ามเพราะเป็นชาย ครั้นท่านกำหนดกฎหมายมิได้คลาดเคลื่อน ครอบดีปีเดือนตามโบราณ จึงให้หาโหราพฤติธมาจารย์ ให้ฤชพาปีเดือนวันชันษาให้ต้องกัน ตามโลกโชคชั้นโหราศาสตร์ จึงบอกบรรดาคณาญาติทั้งสองฝ่าย ทั้งคุณย่าคุณตา คุณยายป้าและน้ำ ทั้งหม่อมลุงหม่อมอาวสีนทั้งหมด บอกกำหนดนัดคืนวันตามสำคัญให้มันคง จึงอาราธนาพระภิกษุสงฆ์มาสวดพระพุทธรมนต์ ในวันพิชัยมงคลพิธีการ พร้อมทั้งพฤธมาจารย์และโหรา ทั้งพงศ์พันธ์บรรดาท่านผู้เฒ่า จงมาช่วยกันเจริญจุกออกจากเกล้าคราวนี้ ให้ลั่นฆ้องขึ้น ๓ และให้ร้องอ่านวอยชัย ฯ”^{๑๐}

๓. บทบรรยายพิธีเจริญพระพุทธรมนต์ (ตอนเย็น) มีเนื้อหากล่าวถึงเครื่องประกอบพิธีโกนจุก การแต่งตัวเด็ก และพระสงฆ์สวดเจริญพระพุทธรมนต์ ดังความที่ว่า

^{๑๐}บททำขวัญจุก สำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๔-๖๕๕.

“ศรี ๆ สิทธิเตโชชัย เป็นมहितิมะไฮยมหุดิฤกษ์ ฝ่ายสัตว์ก็เอิกกะเริกกระเตรียม การจัดแจงของคาวหวานสรรพโภชนา บุรุษเร่งจัดซึ่งเคหากวาดบ้านช่อง เปิดฝาประจันห้อง ออกเสียนอกชาน กลัดผ้าขาววิลาสาดเพดาน กระจกกระจ่างวางประจงประจำเสา หน้าต่างก็ ติดกระจกเงากระจังซุ้ม ผ้าแดงตีคลี่คลุมทุกเสาราย เพดานก็แขวนพวงนุบผามาคล้ายแลสอาด ช่างพื้นล่างก็ปูลาดเสื่อลินไต่ พรหมอย่างใหญ่ซ้อนอีกชั้น รายหม้อสำริดหิรัญสุวรรณรัตน์ ตั้งเป็น ชั้นดูเรียบร้อย มะกรูดฝักส้มป่อยลอยลงไป ใบเงินใบทองแซกหญ้าแพรกใส่ตามโบราณ มีด กรรไกรใส่พานสำริดรอง ปักแว่นทองเทียนติดแว่น ใบพญาคะแนนขวดน้ำมันหอม ออกสะพรั่งพร้อม บนเตียงพระ กระปี่ดาบวางระตะใบแก้ว เป็นถ้องแถวล้วนแต่ดาบยี่ปุ่นด้ามทองถัก ปืนคร่ำจำหลัก เป็นลายนอก ผูกทวนหอกปลอกทองถม ขอคร่ำด้ามกลมนั้นไว้กลาง โถ้เช่นผูกข้างเป็นคู่ ๆ กริด สำหรับตั้งรักษาปืนปากกะหนก ฝักกะแหนแกะเป็นกนกกะหนาบครัน พร้อมสรรพสรรพอาวุธตาม สมมุติโบราณมา บ้างจัดเบญจาชั้นนอกชาน เที้ยวกราบไหว้อ้อนวอนที่เป็นช่างวัดต่าง ๆ มาหลาย พวก ทำแหงหยวกกระดาศแดงแซงสอดรอง เขามะละกอและฟักทองมากองแกะไปเป็นลายนอก ดอกไม้ใบก้านไพล่พลิกแพลง ช่วยกันอย่างวางแย่งล้วนอย่างดี เข้มขาบเขียวสีม่วงแดงด้าลาย ต่าง ๆ ช่างกระทำทำถึงกันชาว สอาดตาพื้นเบญจาผ้าขาวววง ดูน่าชมสมทรงทั้งสามชั้น เขิงก็ ผูกพันเป็นภูมิเขาเป็นกรวยโกรกชะโงกชะเง้อบนผา แล้วก็เขียนเป็นลายศิลาสลัปสี่ เอาไม้ดัด อย่างดีมาวางเรียบ ตามระเบียบบรรพดา มีรูปกะทิงมหิงสวราชสีห์คชสารเสือนมีหมูละมั่งแมน กระแตกระต่ายตุ่นเต็นไปตามกัน เหล่าดุริยางค์ดลตรีก็พร้อมเกลื่อนกลาด ทั้งพิณพาดมะโหรี หม้องใหญ่อย่างดีที่เสียงเพราะ ดัดไม้บรรเทาและแตร์สังข์ เสร็จพร้อมพร้อมทั้งทุกประการ ครั้นสุริโย เยื้องพะโยมมานด้วยอัสดง ท่านผู้มีวิสา ก็พาพระสงฆ์มานั่งที่ แต่งกุมารากุมาริที่จะปลงผม ด้วย ประดับอันอุดมตามดิเรกนัก ใส่เกี้ยวทองคำจำหลักปักกุณฑล ใส่ทองสร้อยสนสวมสอทรงวง จักุดัน ดวงพลอยประดับ ทองบานตะพานบานพับผูกต้นแขน สลักลวดลายแล่นแลละมัย แสนวิสัยใส่ ประหล้า สอดแหวนทำเป็นเรือนเทศ แก้วทองเก็จพุกามสี นุ่งยกอย่างดีเกล็ดพิมเสน จีบสูงกะเบน ไว้หางหงส์ คาคัดเข็มขัดสายประจงประจำยาม ดูรุ่งเรืองอร่ามจำรัสแสง ห่มกรองทองแล่งแย่ง พื้นเขียว กำไลเท้าทองคำทำเป็นเกลียวกลมสอาด พรหมอ่อนเอี่ยมมาปูลาดหมอนอิงตั้ง แล้วก็อุ้ม เอาเจ้าเข้ามานั่งในมณฑล พระสงฆ์ก็สวดพระพุทธรมนต์มงคลการ เจ็ดตำนานสิบสองตำนาน พระภคณีย์ คนคอยตีหม้องตามบทจบในกำหนดพระพุทธรศาตร์ ดีพิณพาทย์และมะโหรีมีสนั่น ให้ ลั่นหม้องเข้าเป็นสำคัญแล้วโหร้องอำนวยชัย ฯ”^{๑๑}

^{๑๑}บททำขวัญลูก จำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๕-๖๕๖.

๔. บทบรรยายพิธีโกนจุกและพิธีทำขวัญจุก ประกอบด้วย

๔.๑ บทบรรยายพิธีโกนจุก มีเนื้อหากล่าวถึงขั้นตอนในพิธีโกนจุก ได้แก่ การแต่งตัวเด็ก การสวมหมวกแพรกที่ขดเป็นวง การโกนจุก และการหลั่งน้ำพระพุทธรมนต์ ดังความที่ว่า

“ศรี ๗ สุนทรประสิทธิ์ ได้ฤกษ์ฤทธิวระราชาโชค ตามลักษณะโศลก
โหราศาสตร์ แสงหิรัญเรืองอากาศรายเรื่อรอบ สว่างขาวพราวเขตขอบเวหาห้องจักวาล ผ่องน้ำฟ้า
เป็นฝอยฟุ้ง แสงทองย่ำส่องรุ่งเบิกอรุณฤกษ์พระ พร้อมพรั่งทั้งคณะวิสุทธิสงฆ์ ทั้งผู้เฒ่าผู้เฒ่าพงศ์
และวงศ์ษา ช่วยกันประดับประดาลัยกุมาร ด้วยเครื่องสรรพสิ่งการอันอุดม แบ่งกระหมวดมุ่นผม
เป็นสามแหยม ใบเงินใบทองแทรก หมวกแพรกแซมเข้าทั้งสาม สอดแหวนมรกตมณีรัตนอร่าม
พิรอดรัต นุ่งขาวโหมงะพัด วิพุลิตอันงามวิจิตบรรจง แล้วก็อุ้มเจ้าเข้ามานั่งลงในมณฑล พิศาดม้อง
ขึ้นสามหนแล้วขานให้ พระสงฆ์ก็มาขยันโตพุทธมงคล อ้ออ้ออลอินทะภารี ต่างบรรเลงดุริยางค์
ดนตรีมีสนั่น พระสงฆ์ก็ลงมามีดสุวรรณกัณไกรกริบ พรมน้ำทิพย์และมนตรา พวกพฤฒาก็เป่าสังข์
ไม้บรรทัดดัดดับมนทิน โคนเสริจสิ้นทั่วเกษา แล้วก็อุ้มเอาเจ้าเข้านั่งในเบญจางาม นิมนัต
พระทั้งสามมารดน้ำหม้อทองคำเงินสำฤทธิ์ เสริประสิทธิ์แล้วหล่อหลัง พราหมณ์ก็มารดน้ำสังข์
ประสิทธิพรให้ถาวรวัฒนา แล้วก็อุ้มเอากุมารในเรือนพลัน...”^{๒๖}

๔.๒ บรรยายพิธีทำขวัญจุก มีเนื้อหากล่าวถึงเครื่องประกอบพิธี และ
ขั้นตอนการประกอบพิธี ได้แก่ ฮาวปะลิ่ง (การเรียกขวัญ) มงกิวลจองโต (การผูกข้อมือหรือ
การผูกขวัญ) การเวียนเทียน การเจิม และการป้อนน้ำมะพร้าวอ่อนและไข่ต้ม ดังความที่ว่า

“...คิดการจะทำขวัญกุมารกุมารี จึงยกบายศรีออกมาตั้งบนบรรลึงจำรัส
ทอง จอกจานรองของคาวหวาน ครอบเครื่องตระการล้วนเอมโอด พร้อมสัปะโภชกระยาหาร ตาม
โบราณประเพณี ยอดบายศรีชั้นทองใส่ปักพุ่มไม้ล้วนมะลิลา เอายอดตองมาสามยอด
ไม้กระหนาบสอดเข้าสามอัน ผ้าพื้นสุวรรณพันหุ้มนอก ล้วนสลักดอกและลายสี เลือกมาลีใส่ชั้นทอง
พานหิรัญรองแลเลิศลายสลัก แวนทองปักไว้ทั้งสาม เทียนกลมงามติดทุกแวน ใบพลูคะแนมนับใส่
พาน มะพร้าวอ่อนผ่านเป็นฝาปิด ช้อนเลิศแลวิจิตรจำรัสลาย จันทระจะกะกลั่นกระจายฟุ้งดล
ใส่ในมะอบปริกสุวรรณ โถน้ำมันหอมจรุงรดหมดทุกสิ่งสรรพ แล้วจึงอัญเชิญขวัญกุมารกุมารี

(ท่านองกุมาร) ศรี ๗ ประเสริฐเลิศล้ำ จะสู่ขวัญให้แก่พ่อหนูแม่หนูนา
เอ๋ย... ขวัญเจ้าอย่าหลงละเลิงเลยเล่นในไพรศรีพุ่มพงษัภัพและภัยพาน แดงดงกันดานดาชดา

^{๒๖}บททำขวัญจุก จำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๖.

ขวัญเจ้าอย่าไปหลงชมเชยพฤษภาชาติ มีหมู่ม้าที่ออกช่อดอกพลาและร่วงหล่นลงเกลื่อนดิน หอมแต่กลิ่นระรวยรีนระงมไพเราะ ขวัญเจ้าเอ๋ย อย่าหลงชมกล้วยไม้สายหยุดและยมโดย กระดิ่งงาลำดวนกลิ่นหอมโหยหวนในไพรศรี ขวัญเจ้าเอ๋ยมาเกิดหนาย่ามัวหมอง เชิญมาชมบายศรีตอนที่ ร้อยกรองงามตระการ ส้อยสังวาลแหวนนพพรัตน์ ผ้าไหมพัดเลิศแล้วด้วยลายทอง ขวัญเจ้าเอ๋ยอย่าไปท่องตามท้องทุ่งหิมพาน ชมห้วยและลำธารเป็นหุบเหวที่เป็นปล่องเปลวปลาทับลิ้มใจ เห็นมาลัยอย่าละเลิงหลงชมบุษบงหลงละห้อย เมื่อเจ้ายังน้อย ๆ นอนหวาด ผีปีศาจร้องทักทายเป็นมิ้งขวัญหายร้องไห้อ่อน เพื่อนเล่นซ่อนหลอกให้ขวัญไปจงกลับมา ขวัญเจ้าเอ๋ย เจ้าจงมาอยู่ในกายให้แสนประเสริฐสุขสบายตั้งแต่วันนี้ ฯ (ให้ลั่นฆ้อง)

ให้เอาด้ายพรมจรรย์ที่เล็ก ๆ ข้างละสามเส้นดูประเสริฐ ผูกข้อมือจึงให้ ลั่นบรลือซึ่งฆ้องชัย เทียนจุดไฟติดแว่นเวียนไปซ้ายเปลี่ยนมาเบื้องขวา ครบสามคราตามลำดับดับโบกควัญ จันทรกระแจแจเป็นอุณาโลมเฉลิมเหลือสอาด ตามโบราณสัมภารีประสิทธิ์พร น้ำมะพร้าวอ่อนและไขขวัญใส่ช้อนสุวรรณป้อนสามที เบิกบายศรีตีฆ้องลั่นเสียงสนั่นกัมปนาท ทำพิมพาทมโหรีกลองแชนกมีมีสนั่น โห่กันเลือนลั่นไกลาหล...”^{๓๓}

๕. บทสอนเด็ก มีเนื้อหากล่าวถึงประเภทของบุตร ตลอดจนสั่งสอนเด็กให้มีความกตัญญู ตั้งมั่นอยู่ในธรรม และเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ดังความที่ว่า

“...ท่านบรรดาทุกคนล้อมสลอน ประชุมช่วยกันอวยพรแล้วสอนสั่ง พ่อและแม่ จงตั้งโสดประสาธ สดับโอวาทท่านพระครูผู้เฒ่า ระลึกใส่เศียรเกล้าอยู่เป็นนิตย์ อภิชาติบุตรนั้น อุกฤษฏ์เป็นอย่างยิ่ง อันจะเกิดมาเป็นชายและหญิงนั้นแสนยาก หากกุศลของตนนั้นมากได้เกิดมา ประสพ พบพระพุทธานุชาตของพระพุทธองค์ แล้วเกิดมาในพงศ์เฝ้าผู้มีผู้ดี อันว่าบุตรบุตรนี้มีอยู่ สามชนิด อนุชาตบุตรนั้นสุจริตย่อมจะเสมอกับบิดา อชะชาติบุตรนั้นต่ำช้ากว่าบิดาเรศ พ่อและแม่ จงถือเอาประเภทพงศ์อภิชาติ จึงเป็นที่นักปราชญ์นั้นสรรเสริญเป็นบุรุษ สตรีนั้นจะจำเริญอีกด้วย กตัญญู ด้วยอุปถัมภ์คำพูดพระบังเกิดเกล้า หมั่นนวดพื้นคั้นเท้าเฝ้าพยาบาล อุปฐากท่านด้วยอาหาร สรรพโภชนา แล้วตั้งอยู่กุเลเขฎฐาปัจจาเยธรรม ทุกวันคืนคำเข้าอย่าได้ประมาท จงตั้งอยู่ในโอวาทของท่านบิดาและมารดา อย่าช่องเสพเสวนาด้วยพวกพาล อนึ่งศีลแลทานจงหมั่นกระทำ อยู่เป็นนิตย์ คุณของพระรัตนตรัยเจ้าจงคิดอยู่ทุก ๆ เข้าคำ อนึ่งอัปมาทนะนิยะกรรมจงจำเอาไว้ ให้แน่ นี่และเป็นกระแสพุทธโอวาท แม้ผู้ใดไม่ประมาทสติสัมปชัญญะ ภัยในอนาคตนั้นก็จะมีบาปกรรมหมดทุกประการ นี่แลเป็นอชะวาสนาที่ผู้สอน...”^{๓๔}

^{๓๓}บททำขวัญจุก ลำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๖๐-๖๖๑.

^{๓๔}บททำขวัญจุก ลำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๗.

๖. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรเด็ก ดังความที่ว่า

“...ที่นี้ข้าพเจ้าจะขออวยพรสี่ประการขององค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ท่านได้ประทานไว้คืออายุวัฒนสุขะพละนี้ไชร์แสนประเสริฐ เป็นสิ่งวิเศษสุดดิเลิศล้วนสวัสดิภาพ อายุ นั้นขอให้เจ้ามีอายุมากยิ่งขึ้นกว่าไชร์ วรรณะนั้นให้เจ้ามีศรีไสบริสุทธ มีผิวพักผุดผ่องดังเพ็ญจันทร์ หนึ่งสุขะนั้นให้เจ้ามีความสุขนิราศภัยไกลทุกข์ทุกอริบท หนึ่งพละนั้นมีกำหนดตั้งบทไว้สองประการ กำลังปัญญาปรีชาชนในเชิงปราศ กำลังกายให้คล้ายราชไกรศร อาจจะประหารรอนไพรได้ สิ้นบท กำหนดในพระพุทธพร บัดนี้ข้าพเจ้าจะสั่งสอน เป็นคำโบราณตามโหราญคดีโลก ทั้งพ่อแม่อย่าให้มีโคกสิ้นภัยทุกข์ ให้มีผิวงามความสุขสืบสุริยวงษ ให้มีส่วยข้าวสงมาแต่ทิศเหนือ ส่วนส่วยเกลือ นั้นมาแต่ทิศใต้ ความทุกอย่างารู้ได้ ความใช้ยารู้มี ให้เจ้าได้เป็นเศรษฐีมีมหร วิญญาณณะกศัพย นั้นให้คับคั่ง อวิญญาณณะกศัพยนั้นให้เหลือล้น จะบวชก็ให้ท่านเป็นสังฆราชา สึกออกมาให้ได้ เป็นพระยายอดมนตรี จะมีคู่ขอให้ได้สัตริที่แท้ จะสอนแม่ผู้หญิงให้ปรากฏยศยิ่งกว่าเผ่าพงษ ได้สามีก็ขอให้ตรงต่อภรรยา ให้มีศัพสินเงินตรา ฆ่าหญิงชาย ให้มีข้าวเหลือหลายเลิศบุคคน จะขายค้าทำนาก็ขอให้ได้ผลทุกคราวครั้ง ภาวะตุลัพพมังคลัง ภาวะวันตุเต”^{๙๕}

๗. บทตำนานการโกนจุก มีเนื้อหาเหมือนกับบททำขวัญจุกสำนวนมุขปาฐะ แต่มีเนื้อความยาวกว่า โดยกล่าวอธิบายที่มาของการโกนจุก และได้กล่าวถึงข้อห้ามในพิธีโกนจุกเพิ่มเติม ดังความที่ว่า

“เมื่อครั้งนั้นมีองค์อัมรินทราเป็นต้นเหตุ เนื่องด้วยจะกระทำพิธีโสภณกรรมของพระหน่อณะเรชราชกุมาร ดำหริแล้วจึงมีเทวโองการตรัสสั่งให้เทพยดาเจ้าทั้งปวงเชิญมาประชุมให้พร้อมกันตามคำบรรชา ฝ่ายเทพยดาเจ้าทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ จึงชวนกันมาทั่วสวรรค์เพื่อประชุมให้พร้อมกัน จะได้รับทราบตามคำขององค์อัมรินทรา ตรัสสั่งให้องค์มาตุลีและพระเวสณุกรรมออกไปจัดแจงกระทำโรงพิธี อันล้วนแล้วด้วยแก้วอัญญมณีแวววาวแกมสุวรรณี พร้อมทั้งเสวกฉัตรเจ็ดชั้น เป็นมหาเบญจรงค์ราชวัตร มีทั้งฉัตรธงแลดูระยิบระยับสลบสลอน กถางน้ำมั่งกรพรมปูลาดประดับไว้เป็นอย่างดี เมื่อกระทำโรงพิธีสำเร็จแล้วองค์พระมาตุลีพระเวสณุกรรมจึงรีบเสด็จไปกราบทูลแด่องค์อัมรินทรา ข้าแต่พระพุทธเจ้าข้า นะบัดนี้อันโรงพิธีนั้นเกล้ากระหม่อมฉันได้กระทำสำเร็จกิจ ขอพระองค์พินิจพิจารณา ฝ่ายองค์อัมรินทราแย้มพระโอสรับด้วยยินดี จึงตรัสสั่งแก่เทพยดาเจ้าทั้งหลายให้มาชุมนุมพร้อมในโรงพิธี ยังมีเทพยดาเจ้าองค์หนึ่งซึ่งมีฤทธิ์ชาญคักดาเดช ตรวจตราเห็นว่าพิธีการโสภณกรรมหน่อเนชในครั้งนี้ก็ยิ่งใหญ แต่เหตุไฉนองค์อัมรินทราจึง

^{๙๕}บททำขวัญจุก สำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๗.

ลี้มพะอังคาร คิดแล้วก็น้อมเกล้าฯน้อมเกล้าฯกราบทูลว่าพระพุทธรเจ้าข้า พิธีจะโสพระกัณหน่อ
 นะเรขราชกุมารในวันพรุ่งนี้คงจะมีเหตุรุ่งเช้าสืบโมงเศษสืบนาที่ องค์อัมรินทร์ทราทราบดีจึงกล่าวว่
 เทพพะเจ้าของเราที่มีมากอยู่เนืองนอง ใครเล่าจะมาคิดปองทำร้ายได้ ฝ่ายเมื่อพะอังคารได้
 ทราบเหตุก็แสนจะโกรดโกรธา จึงรำพันว่าไอ้ไอ้ตัวกู่นี้ซึ่งอาภัพยิ่งเหลือแสน ในครั้งนี้หากเราไม่คิด
 แก่แค่นั้น เทพดาเจ้าทั้งหลายก็จะดูแคลนไปภายหน้า อีกทั้งองค์อัมรินทร์ทราที่มีได้เชิญเรามา ดังนั้น
 เราจึงรอวันเวลาพรุ่งนี้เข้าไปให้เทพดาเจ้าแห่งองค์พระหน่อนะเรขอันเอิกเกริกผ่านมา พะอังคารจึง
 สำแดงเดชเดชาทั้งบั้งกาย ถือพระจันทร์อันเกรียงไกรที่คมกล้าเข้าตัดเศียรเกษษาพระหน่อนะเรข
 ชาติ เมื่อได้แล้วก็เหาะลีลาศด้วยทันใด นำไปทิ้งไว้ที่ห้วงพลศักดิ์ยมนาดังหมายมั่น ฝ่ายเทพดา
 เจ้าทั้งหลายที่แห่พระหน่อนะเรขมาจนถึงโรงพิธี จึงได้ทราบว่พระหน่อนะเรขนี้พระเศียรหาย แล้ว
 รีบเสด็จไปกราบทูลแก่องค์อัมรินทร์ทราว่าพระพุทธรเจ้า ขณะนี้พระเศียรหน้อยพลทั้งคู่พระเศียรหาย
 เมื่อองค์อัมรินทร์ทราได้ฟังก็ทราบเหตุมิช้านาน ในกาลครั้งนี้ขรอยใช้เทวะอังคารเป็นแม่นมั่น จึง
 ตรัสสั่งให้เพ็ชรฉลุกรรมไปตามหาศิษะพระหน่อนะเรข เพ็ชรฉลุกรรมได้ค้นหาจนรอบขอบเขต
 พระธรณียภิมิพบพระศรห หน่อนะเรขดังพระเทวบัญชา จึงกลับมาณะมีสการกล่าวแจ้งแถลงไขให้
 อัมรินทร์ทราทราบเหตุ อัมรินทร์ทราเทเวหจึงตรัสสั่งส่งพระขรรณให้ไปพันเศียรคชชาเอามาโดย
 เร็วพลัน เมื่อได้มาแล้วท่านจึงทรงวินิจฉัยจะทรงต่อเท่าไรก็ไม่ติดดั่งประสงค์ ท่านจึงมีจำนงค์ตรัสสั่ง
 ให้เพ็ชรฉลุกรรมไปนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธรมนต์ จึงต่อพระเศียรพระราชกุมารสนิทได้
 องค์อัสราบาทผู้ทรงชัยจึงน้อมเกล้าฯน้อมเกล้าฯกราบทูลพระพุทธรเจ้าเออย ต่อไปท่านผู้ใดจะมีศัทธาโกนจุก
 ไรเกศ เพราะมีเหตุแต่เดิมมา อนึ่งบุตรร่วมท้องเขาห้ามมิให้โกนพร้อมกัน ควรจะเชิญพะอังคาร
 มาร่วมพิธี เพราะเหตุมีแต่เดิมมา ให้ลั่นฆ้องขึ้นสามลาอวยชัย”^{๒๖}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่

๑.๑ ข้อห้ามเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี วันที่ห้ามประกอบพิธีทำขวัญจุก คือ
 วันอังคาร เพราะเชื่อว่าวันอังคารไม่เป็นวันมงคล อาจก่อให้เกิดเรื่องที่ไม่เป็นมงคลแก่เด็กที่เข้าพิธี
 เนื่องจากปรากฏอยู่ในเนื้อหาของบททำขวัญตอนหนึ่งว่ พะอังคารเป็นผู้ตัดเศียรโอรสของ
 พระอินทร์ขณะประกอบพิธีโสกันต์ ดังความที่ว่

^{๒๖}บททำขวัญจุก จำนวนที่ ๒, ตอนที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๖๑-๖๖๒.

“...พระอังคารนี่แสนจะโกรธา พอถึงเวลาเทพดาเจ้าก็แห่ขบวนราชกุมาร ไปยังโรงราชพิธี พอถึงระหว่างทางพระอังคารก็ผาดแผลงสำแดงฤทธิ์ ชักพระขรรค์อันคมกล้าตัดเอาเศียรกุมารไปทิ้งยังแม่น้ำยมนา...”^{๓๘}

๑.๒ ข้อห้ามเกี่ยวกับเด็กที่เข้าพิธี ได้แก่

๑.๒.๑ ข้อห้ามนำเด็กซึ่งเป็นพี่น้องกันเข้าพิธีทำขวัญคู่พร้อมกัน ให้เข้าพิธีได้เพียงคนเดียว เพราะเชื่อว่าถ้าให้พี่น้องเข้าพิธีพร้อมกันแล้ว จะทำให้เด็กทั้งคู่มีนิสัยแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน และอาจเกิดเรื่องที่ไม่เป็นมงคลกับเด็กเหมือนเช่นที่เกิดขึ้นกับพระคนาย และพระคณศที่ถูกระหว่างพระอังคารตัดเศียรพร้อมกัน ดังความที่ว่า

“...อัมรินทร์ทราเทเวหจิ่งตรัสสั่งส่งพระขรรค์ให้ไปฟันเศียรคชชาเอามาโดยเร็วพลัน เมื่อได้มาแล้วท่านจิ่งทรงวินิจจะทรงต่อเท่าไรก็ไม่ติดตั้งประสงค์ ท่านจิ่งมีจ่านงค์ตรัสสั่งให้เพ็ชรอุกกรรม์ ไปนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ จิ่งต่อพระเศียรพระราชกุมารสนิทได้ องค์สราบาทผู้ทรงชัยจึงน้อมเกล้านมัสการพระพุทธเจ้าเอย ต่อไปท่านผู้ใดจะมีศัทธิทาโจนจุกไรเกศ เพราะมีเหตุแต่เดิมมา อนึ่งบุตรร่วมท้องเขาห้ามมิให้โจนพร้อมกัน ควรจะเชิญพระอังคารมาร่วมพิธี เพราะเหตุมีแต่เดิมมา ให้ลั่นฆ้องขึ้นสามลาอวยชัย”^{๓๙}

๑.๒.๒ ข้อห้ามเรื่องอายุของเด็กที่เข้าพิธีต้องไม่เป็นเลขคู่ ซึ่งถือว่าเป็นเลขไม่เป็นมงคล เพราะในบททำขวัญจุกได้กล่าวไว้ว่า พระคนายและพระคณศซึ่งเป็นพี่น้องกันถูกตัดเศียรพร้อมกัน ดังนั้นเด็กที่มีอายุเป็นเลขคู่จึงห้ามเข้าพิธี

นอกจากนี้เด็กผู้หญิงที่เข้าพิธีต้องมีอายุไม่เกิน ๑๑ ปี เพราะถ้าเข้าพิธีหลังจากนั้น เด็กอาจมีประจำเดือนซึ่งถือว่าเป็นเสนียดจัญไร และถ้าประจำเดือนไหลมาทับผมจุกก็จะเกิดเรื่องที่ไม่เป็นมงคลแก่เด็ก ส่วนเด็กผู้ชายจะเข้าพิธีเมื่ออายุเท่าใดก็ได้ แต่มักจะไม่เกินอายุ ๑๕ ปี

๒. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่

๒.๑ ความเชื่อเรื่องขวัญ

หมอขวัญไทยเขมรเชื่อว่าภายในร่างกายมีขวัญทั้งสิ้น ๑๙ แห่ง แต่ไม่

^{๓๘}บททำขวัญจุก ลำานวนที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๔๔.

^{๓๙}บททำขวัญจุก ลำานวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๖๒.

สามารถระบุตำแหน่งที่อยู่ได้ ความเชื่อดังกล่าวปรากฏในขั้นตอนมงกิวลจองได (การผูกข้อมือ) ทั้งวิธีการผูกข้อมือที่หมอขวัญส่วนมากจะปิดตายออกและเข้าหาตัวเด็กให้ครบจำนวน ๑๙ ครั้ง ตามความเชื่อที่ว่าขวัญประจำอยู่ในร่างกาย ๑๙ แห่ง และคำฮาวปะลิ่ง (คำเรียกขวัญ) ที่กล่าว เป็นภาษาเขมรว่า “ปะลิ่งปะและ ดั่งปรำบวณต้นตั้นตั้นชักรับ แปลความได้ว่า ขวัญทั้ง ๑๙ แห่ง มาครบถ้วนแล้ว แต่ก็มีหมอขวัญบางคนไม่เชื่อว่ามียังจำนวนขวัญในร่างกายทั้งสิ้น ๑๙ ขวัญ เพราะหาตำแหน่งที่อยู่ของขวัญในร่างกายไม่ได้ จึงได้เปลี่ยนมาเชื่อว่ามียังจำนวนขวัญในร่างกายทั้งสิ้น ๓๒ ขวัญ ตามอาการ (อวัยวะ) ทั้ง ๓๒ ของมนุษย์ ดังที่ปรากฏในบททำขวัญภาคตอนปฏิสนธิ ซึ่งหมอขวัญได้นำมาใช้อธิบายสนับสนุนความเชื่อดังกล่าว ดังความที่ว่า

“...พระธรรมจันทร์เจ้าเจ็ดคัมภีร์นิลสยจึงตั้งตา พระวิภังค์ได้ตั้งมาหู ทั้งสอง พระธาตุประคองจึงตั้งจุมุกพระกายได้พันผูกแต่งปากมานะพ่อนาคเอ๋ย พระธาตุ เขารักษาซึ่งชีวิตเป็นนิจมิขาด พระสูตรพระวินัยผู้เปรี๊ยะปราชญ์รักษาลมเข้าออก พระปรมัตถ์ได้ จัดออกจากกายทั้งสี่ตามคาถาบาลี อชเชโกกัถสยะไป จึงตั้งอาการสามสิบสองมา พระธรรมจันทร์ เข้าประคองประคองจึงแบ่งปัญญาสาขา น้อยอง ๆ อยู่ในท้องพระมารดา ผินหน้าเข้าสู่กระดูก สันหลัง...”^{๓๔}

ความเชื่อเรื่องการเรียกขวัญในขั้นตอนการประกอบพิธีทำขวัญจุก พบว่ามีขั้นตอนที่หมอขวัญเชื่อว่าจะนำขวัญกลับเข้าสู่ตัวเด็ก ได้แก่ การมอบบายปะลิ่ง การคล้องผ้าขวัญ มงกิวลจองได (การผูกข้อมือ) ตอนแม่ลูบหลังลูกเมื่อหมอขวัญกล่าวถึงบทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) การป้อนควินเทียน ตลอดจนการดักขวัญและป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน

นอกจากนี้ยังเชื่อว่าขวัญของเด็กเรียกกลับเข้ามาสู่ร่างกายได้ยากกว่าขวัญของวัยรุ่นและผู้ใหญ่ เพราะขวัญของเด็กยังเป็นขวัญที่ไม่สมบูรณ์และแข็งแรง ดังนั้นจึงใช้ผ้าขวัญจากบายปะลิ่งซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจผีปู่ย่าตายายคล้องตัวเด็ก เพื่อช่วยเรียกขวัญและตามหาขวัญของเด็กให้กลับมาได้ง่ายขึ้น

ส่วนสาเหตุที่ประกอบพิธีทำขวัญจุก หมอขวัญเชื่อว่าเมื่อตัดจุกไปแล้วขวัญจะหายไปกับผมจุกที่ถูกตัดไปด้วย จึงต้องประกอบพิธีทำขวัญจุกขึ้น เพื่อเรียกขวัญให้กลับเข้ามาสู่ตัวเด็ก

^{๓๔}บททำขวัญภาค จำนวนที่ ๕, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๑๖.

๒.๒ ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธีทำขวัญลูก ได้แก่

๒.๒.๑ บายปะลิ่ง เชื่อว่าเป็นที่สถิตอยู่ของ "ขวัญ" และเป็นสิ่งที่ใช้เรียกขวัญที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับมาได้ด้วยอำนาจของผีปู่ย่าตายายที่สถิตอยู่ที่ "ขวัญ" ที่นิยมใช้สีแดง ซึ่งเป็นสีของเครื่องแต่งตัวของ "ม่วด" หรือ "แม่มด" ในพิธีโหลม่วด นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการนำบายปะลิ่งไปทิ้งตามคลองหรือโคนต้นไม้ใหญ่หลังจากเสร็จพิธีแล้ว จะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ครอบครัว

๒.๒.๒ บายศรี เชื่อว่าบายศรีเป็นสิ่งที่ช่วยเรียกขวัญให้กลับมา โดยใช้ขนมและผลไม้ที่อยู่ตามชั้นต่าง ๆ ของบายศรีล่อขวัญให้กลับมา แล้วจึงใช้ช้อนตักขวัญพร้อมกับตักขนมและผลไม้ใส่ในผลมะพร้าวอ่อนเพื่อป้อนให้เด็กกิน นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการนำบายศรีไปทิ้งในคลองหรือตามโคนต้นไม้ใหญ่หลังจากเสร็จพิธีแล้ว จะช่วยนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ครอบครัว

ส่วนห่อผ้าคลุมบายศรีที่เด็กได้มอบให้แก่พ่อแม่ในตอนท้ายของพิธีนั้น หมอขวัญบางคนเชื่อว่าเป็นการมอบ "ขวัญ" ที่สถิตอยู่ที่ห่อผ้าคลุมบายศรีให้พ่อแม่ช่วยดูแลและเก็บรักษาขวัญนั้นไว้

๒.๒.๓ เทียนชัย เชื่อว่าเป็นของมงคล และใช้เป็นเครื่องรางป้องกันภูตผีปีศาจและอันตรายต่าง ๆ

๒.๒.๔ แฉ่วเทียน ทั้ง ๓ แฉ่ว ที่ใช้ในขั้นตอนการป้อนควันเทียนเข้าปากเด็กทั้ง ๓ ครั้ง โดยแต่ละครั้งหมอขวัญจะทำท่าไล่แฉ่วเทียนขึ้นบายศรี ๓ ครั้งก่อน เชื่อว่าเป็นการไล่เก็บขวัญที่อยู่ตามชั้นต่าง ๆ ของบายศรีเพื่อป้อนเข้าปากเด็ก หมอขวัญบางคนเชื่อว่าการป้อนควันเทียนเข้าปากเด็กจะช่วยชำระล้างจิตใจของเด็กให้บริสุทธิ์

๒.๒.๕ ไบพลุ จำนวน ๗ ไบ หรือ ๙ ไบ แต่ละไบเขียนคาถาบาลีกำกับไว้ หมอขวัญจะใช้ไบพลุพรมน้ำมันตรีไปยังบริเวณบายศรีและตัวของหมอขวัญ เชื่อว่าจะขับไล่เสนียดจัญไรออกไปได้

๒.๒.๖ กระบองเพชร เชื่อว่าเป็นอาวุธประจำกายของท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งเป็นหนึ่งในท้าวจตุโลกบาลที่ประจำอยู่ที่ศอุดร เป็นเจ้าแห่งทรัพย์ และมีบริวารเป็นยักษ์ ใช้เป็นเครื่องรางป้องกันอันตรายจากภูตผีปีศาจและสิ่งชั่วร้ายที่จะเข้ามาทำร้ายเด็กระหว่างประกอบพิธี ตลอดจนช่วยให้การประกอบพิธีดำเนินไปอย่างไม่มีอุปสรรค

๒.๒.๗ ข้าวสาร ในขันข้าวสารเชื่อว่าเป็นสิ่งมงคล

๒.๒.๘ ไข่ต้ม ที่เสียบบนยอดบายศรี เชื่อว่าถ้าผู้หญิงท้องแก่กินแล้วจะทำให้คลอดลูกง่าย

๒.๒.๙ มะพร้าวอ่อน เชื่อว่าการป้อนน้ำมะพร้าวที่ผสมไข่แดง ขนมห และผลไม้ ที่อยู่ตามชั้นบายศรีให้เด็กกิน ๓ ครั้ง จะช่วยชำระล้างจิตใจของเด็กให้บริสุทธิ์ และถ้าผู้หญิงท้องแก่ได้กินน้ำหรือเนื้อมะพร้าวลูกนี้แล้ว เชื่อว่าจะทำให้คลอดลูกง่าย

๒.๓ ความเชื่อเรื่องผีปู่ตายาย คนไทยเขมรเชื่อเรื่องวิญญาณ และ ภูตผีปีศาจเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะผีปู่ตายายหรือที่ภาษาเขมรเรียกว่า "จะตุม" คนไทยเขมร จะให้ความเคารพนับถืออย่างยิ่ง เพราะเชื่อว่าเป็นผีที่มีอำนาจมาก สามารถให้คุณและโทษ แก่ลูกหลานได้ เห็นได้จากหลายพิธีที่ต้องประกอบพิธีแซนจะตุม (พิธีเช่นผีปู่ตายาย) เพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ตายายรับรู้ เชิญมากินเครื่องเซ่น และช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานและผู้เข้าร่วมพิธี ได้แก่ พิธีทำขวัญจุก พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ พิธีทำขวัญบ่าวสาว พิธีรักษาคนป่วย (โຈลມັວດ) และพิธีขึ้นบ้านใหม่ แม้แต่พิธีที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญวัวควาย และพิธีทำขวัญเกวียน ก็ยังเกี่ยวข้องกับผีปู่ตายายในพิธีแซนโดนตา โดยช่วงท้ายของพิธี แต่ละครอบครัวจะทำนํ้ามนตร์ที่ขอพรจากผีปู่ตายาย เพื่อนำไปพรมวัว ควาย และเกวียน

โดยเฉพาะพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับบุคคล ได้แก่ พิธีทำขวัญจุก พิธีทำขวัญนาค พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ และพิธีทำขวัญบ่าวสาว จำเป็นที่ต้องประกอบพิธีแซนจะตุม เพราะเชื่อว่าถ้าไม่บอกกล่าวผีปู่ตายายและเชิญมาร่วมพิธี ผีปู่ตายายจะโกรธ และลงโทษให้ผู้เข้าร่วมพิธีเจ็บป่วยจนอาจถึงขั้นเสียชีวิตได้

นอกจากนี้ "ผ้าขวัญ" ซึ่งเป็นส่วนประกอบของบายปะลิ่ง (เรือนมิ่งขวัญ) ที่นิยมใช้ผ้าสีแดงเหมือนกับชุดแต่งงานของ "มั่วด" (แม่มด) ซึ่งเป็นร่างทรงของผีปู่ตายายในพิธีโຈลມັວດ เชื่อว่าเป็นผ้าที่มีพลังอำนาจของผีปู่ตายายสิงสถิตอยู่ สามารถช่วยเรียกขวัญให้กลับมาได้ ในพิธีทำขวัญจุก หมอขวัญจะนำผ้าขวัญพาดหรือคล้องตัวเด็กในระหว่างประกอบพิธี เพราะเชื่อว่าพลังอำนาจของผีปู่ตายายจะช่วยเรียกขวัญของเด็กที่ยังไม่สามาถบูรณและแข็งแรงให้กลับเข้าสู่ตัวเด็กได้ง่าย

หมอขวัญบางคนได้นำความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายแทรกในเนื้อหาของบททำขวัญ เช่น บทสัคเคแปลในบททำขวัญจุก ที่หมอขวัญกล่าวเชิญ "จะตุม" (ผีปู่ตายาย) ตลอดจนถึงศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้มาร่วมพิธีและให้พรแก่ผู้เข้าร่วมพิธี ดังความที่ว่า

"...ເຂາະວັດຖຸມະນີ ເຂດເຕ ອັນຢູ່ໃນຂອບເຂດຂັດຈັກຮາວາລ ຈຸງລຸງມາ ອວຍໜ້ຍໃຫ້ພຣໃຫ້ອີກຄຸນາຣາຮຸງຸ້ງ ຈະຕຸມຈະທຣງໃຫ້ເຈົ້າຜ່ອນເກດເຄລ້າໃນວັນຮຸ່ງຮຸ່ງນີ້ ຮັມມັສສະວະນະ ກາໂລ ອະຍັມພະທັນຕາ ຮັມມັສສະວະນະກາໂລ ອະຍັມພະທັນຕາ ທເພຍດາເຈົ້າທັງຫຼາຍເອ້ຍ ຈຸງລຸງມາ

อวยชัยให้พรให้คณาภราชภุทร์ จะตุมจะทรงให้เจ้าผ่องเกศเกล้าในวันรุ่งขึ้นพรุ่งนี้ ขอเชิญปีพาทย์ ระยะเวลาดีต้อนรับเทพดาเจ้า”^{๔๐}

๑.๒ พิธีทำขวัญนาค

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

พิธีทำขวัญนาค เป็นพิธีที่จัดขึ้นที่บ้านหรือที่วัดสำหรับผู้ชายที่มีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์แล้ว ซึ่งจัดก่อนพิธีบวช ๑ วัน

เมื่อประมาณ ๓๐ ปีก่อน พิธีทำขวัญนาคจัดขึ้นในตอนหัวค่ำประมาณ ๒๐.๐๐ น. ภายหลังมีการจัดเลี้ยงโต๊ะจีนสำหรับผู้เข้าร่วมพิธีหลังจากพิธีทำขวัญนาคจบจนกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ จึงได้เลื่อนการประกอบพิธีทำขวัญนาคจากตอนหัวค่ำมาประกอบพิธีตอนเย็นใน เวลาประมาณ ๑๕.๐๐ น. เพื่อให้ผู้ร่วมพิธีได้ร่วมการเลี้ยงฉลองให้กับนาคในเวลาประมาณ ๑๘.๐๐ น.

การประกอบพิธีทำขวัญนาค สามารถจัดได้ทุกเดือนยกเว้นช่วงเข้าพรรษา นิยม จัดในเดือน ๔ ถึง เดือน ๖ เพราะเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา ส่วนฤกษ์สำหรับประกอบพิธีจะ ให้พระสงฆ์เป็นผู้เลือก ซึ่งปัจจุบันนิยมจัดพิธีในวันศุกร์ วันเสาร์ หรือวันอาทิตย์ เพราะเป็นวันที่ ญาติพี่น้องและคนที่รู้จักกันว่างงาน และสามารถมาร่วมพิธีได้สะดวก ต่างจากสมัยก่อนที่พระสงฆ์ จะเลือกวันมงคลที่เหมาะสมกับนาคซึ่งไม่จำเป็นต้องตรงกับวันเสาร์หรือวันอาทิตย์

สาเหตุที่ต้องประกอบพิธีทำขวัญนาค หมอขวัญได้อธิบายว่า ขณะที่กำลัง โภชนศีระษะผู้ที่จะบวชให้กลายเป็นนาคนั้น ผู้ที่จะบวชจะรู้สึกใจหายและตกใจ ทำให้ขวัญที่อยู่ตาม อวัยวะต่าง ๆ ของผู้ที่จะบวชตกใจกลัวและหนีออกไปจากร่างกาย^{๔๑}

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. นาค

๒. หมอขวัญ

๓. พ่อแม่ของนาค ญาติผู้ใหญ่ และเพื่อนบ้านภายในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง

^{๔๐} บททำขวัญจุก จำนวนที่ ๒, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๕๘๕.

^{๔๑} สัมภาษณ์ บุญโถม พงษ์เจริญ, ๖ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๔. วงดนตรี ได้แก่ ปี่พาทย์ หรือแตรวง

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. ชั้นไหว้ครู หรือชั้นห้า ๑ ใบ

๒. ชั้นใส่ข้าวสาร ๑ ใบ ใส่ข้าวสารครึ่งชั้นสำหรับปักแว่นเทียน ๓ แว่น แต่ละแว่น

ใช้เทียน ๓ เล่ม

๓. ชั้นน้ำมนตร์ ๑ ใบ

๔. ใบพลู มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก แต่อาจใช้กรวยใบตองที่ใส่ดอกบัว ๑ ดอก รูป ๓ ดอก และเทียน ๑ เล่ม แทนใบพลู ๒ ใบ สำหรับให้หน้าคประนมมือถึงขณะหมอบขวัญกล่าวทำขวัญ

๕. เครื่องแขวนจะตุ้ม

๖. บายปะลิ่ง

๗. บายศรีชั้น ๑ ต้น มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก แต่บายศรีพิธีทำขวัญาคินิยมทำเป็น ๕ ชั้น ยกเว้นคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ในตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ที่นิยมใช้บายศรีหลักที่คลุมด้วยผ้าคลุมบายศรีเหมือนกับหมู่บ้านของคนไทยที่อยู่ติดกัน

๘. มะพร้าวเสี้ยแม่ชื่อ ๑ ลูก (มีเฉพาะที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม) โดยเลือกลูกมะพร้าวหัวที่กลมสวยนำมาห่อด้วยกระดาษเงินกระดาษทอง เสียบรูป ๓ ดอก และเทียน ๑ เล่ม แล้วปอกเปลือกมะพร้าวออกส่วนหนึ่ง ผูกเป็นปมที่ปลายสำหรับแขวนไว้กับกิ่งไม้

๙. มะพร้าวอ่อน ๑ ลูก

๑๐. แป้งเม็ด ดินสอพอง น้ำอบ

๑๑. พาน ๑ ใบ ใส่รูปเทียนแพ หรือดอกไม้ รูป เทียน สำหรับตอนที่นำคกล่าวคำขอขมา รูปเทียนแพประกอบด้วย รูป ๑๐ ดอก เทียน ๕ เล่ม ห่อด้วยพลาสติกและพันโดยรอบด้วยริบบิ้น หรืออาจใช้ดอกไม้ ๒-๓ ดอก รูป ๓ ดอก หรือ ๕ ดอก เทียน ๑ เล่ม

๑๒. สายสิญจน์ ๑ ม้วน สำหรับให้ผู้ร่วมพิธีถือในตอนที่น่าคกล่าวคำขอขมา

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก ในกรณีที่มีหมอบขวัญผู้ชายและหมอบขวัญผู้หญิงประกอบพิธีร่วมกัน หมอบขวัญผู้หญิงก็ต้องไหว้ครูเหมือนกับหมอบขวัญผู้ชาย เพราะถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการบูชาครูที่ประสิทธิ์ประสาทวิชา

เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเอง และให้การประกอบพิธีไม่มีอุปสรรค ซึ่งการไหว้ครูนั้นปรากฏอยู่ในรูปแบบของพิธีกรรม โดยใช้ชั้นไหว้ครู (ชั้นห้า) และบทไหว้ครูในบททำขวัญ

๒. การทำน้ามนตร์ธรณีสาร มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก

๓. นาคกราบบายศรี ๓ ครั้ง เพื่อบูชาบายศรี

๔. พิธีแสนจะตุม (พิธีเซ่นผีปู่ตายาย) มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก ส่วนเนื้อความของบทเช่นผีก็คล้ายกับบทเช่นผีในพิธีทำขวัญจุก แตกต่างกันไปเพียงเปลี่ยนแปลงคำบางคำที่เกี่ยวข้องกับการโกนจุกให้มาใช้คำที่เกี่ยวข้องกับการบวช เช่น เปลี่ยนจากคำว่า "ผู้ไว้จุก" เป็น "พ่อนาค" หรือคำว่า "การโกนจุก" เป็น "การบวช" เป็นต้น

๕. การมอบบายปะลิ่ง*

ภาพที่ ๔๘ หมอขวัญมอบบายปะลิ่งให้นาค

*ในกรณีที่ใช้พระเทศน์สอนนาคแทนการทำขวัญนาคก็จะมีกรมอบบายปะลิ่ง โดยมีคนเฒ่าคนแก่คนใดคนหนึ่งที่มาช่วยพิธีเป็นผู้มอบบายปะลิ่งให้แก่ นาคก่อนที่พระสงฆ์จะเทศน์สอนนาค

๖. มงกัฏจของได (การผูกข้อมือ)

ข้อ ๕ และ ข้อ ๖ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก

๗. การกล่าวทำขวัญ หมอขวัญกล่าวบททำขวัญ ขณะเดียวกันนาคจะนั่งประนมมือพร้อมกับถือใบพลู ๒ ใบ หรือกรวยใบตอง ๑ ใบ ที่ใส่ดอกบัว ฐูป เทียนเมื่อหมอขวัญกล่าวถึงบทสวดปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) แม่ของนาคจะเข้าไปลูบหลังหรือศีรษะนาค เพื่อเรียกขวัญให้กลับเข้าสู่ตัวนาค

กรณีมีหมอขวัญผู้ชายและหมอขวัญผู้หญิงประกอบพิธีร่วมกัน จะแบ่งเนื้อหาบทกล่าว โดยหมอขวัญผู้ชายกล่าวบทบูชาพระรัตนตรัย บทชุมนุมเทวดา บทไหว้ครู บทนามนาค บทแกะบายศรี บทสอนนาค บทสวดปะลิ่ง และบทให้พร ส่วนหมอขวัญผู้หญิงกล่าวบทไหว้ครู บทสอนนาค และบทปฏิสนธิ

๘. การเวียนเทียน มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก ยกเว้นกลุ่มคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ที่ยังพบขั้นตอนการเบิกบายศรี หรือการเปิดผ้าคลุมบายศรีออกจากบายศรีขณะเวียนเทียนรอบบายศรี เช่นเดียวกับกลุ่มคนไทยที่ตั้งบ้านเรือนติดกัน โดยหมอขวัญเป็นผู้แก้ผ้าคลุมบายศรีออกจากบายศรีเพื่อนำมาห่อตอง ๓ ยอด (ใบตองอ่อน ๓ ยอด) แล้วพินไว้กับบายศรีเพื่อรอให้นาคมอบให้กับพ่อแม่ ตรงกันข้ามกับหมู่บ้านของคนไทยเขมรในตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น ที่ได้เลิกปฏิบัติมาประมาณ ๑๐ ปีแล้ว

๙. การป้อนควินเทียน

๑๐. การดักขวัญและป้อนน้ำมะพร้าวอ่อน

ข้อ ๙ และ ข้อ ๑๐ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก

๑๑. การเจิม หมอขวัญใช้แป้งเจิมที่ผสมไว้ระหว่างการเวียนเทียนเจิมตรงกลางหน้าผากของนาค ขณะเจิมจะกล่าวเป็นคาถาบาลีว่า “อะนุโลมา ปะนะชาเยเต” เจิมที่ไหล่ขวา ขณะเจิมจะกล่าวเป็นคาถาบาลีว่า “มะตาโล โหติ” และเจิมที่ไหล่ซ้ายเป็นลำดับสุดท้าย ขณะเจิมจะกล่าวเป็นคาถาบาลีว่า “อะกาโล โหติ”^{๔๒}

^{๔๒} สัมภาษณ์ ชิน นพพวง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๔๔.

๑๒. การเสียดแม่ชื้อ (มีเฉพาะที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม) โดยหมอขวัญจตุฎฐ์ ๓ ดอก และเทียน ๑ เล่ม ที่เสียดไว้ที่มะพร้าวเสียดแม่ชื้อ แล้ววนขวารอบศีระชระนาค ๓ รอบ ขณะวนมะพร้าวเสียดแม่ชื้อรอบศีระชระนาค หมอขวัญจะกล่าวคำเสียดแม่ชื้อว่า “แม่ชื้อวันอาทิตย์ ชื้อแม่จิตราลาวัณย์ แม่ชื้อวันจันทร์ ชื้อแม่่งคราญ แม่ชื้อวันอังคาร ชื้อนางยักษบริสุทธิ แม่ชื้อวันพุธ ชื้อนางสามลัทศ แม่ชื้อวันพฤหัสบดี ชื้อนางกาโลทุก แม่ชื้อวันศุกร์ ชื้อนางยักษนงเยาว์ แม่ชื้อวันเสาร์ ชื้อนางเอกาไลย ต้องชื้อผู้ใดก็ให้มารับลูกมะพร้าวเงินมะพร้าวทอง”^{๓๓} จากนั้นจึงส่งมะพร้าวเสียดแม่ชื้อให้ผู้ร่วมพิธีคนใดก็ได้นำไปแขวนที่ต้นไม้ภายในบริเวณบ้าน

๑๓. การมอบห่อผ้าคลุมบายศรี มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก

๑๔. นาคกล่าวคำขอขมา หลังจากนาคมอบห่อผ้าคลุมบายศรีให้พ่อแม่แล้ว นาคจะถือพานที่ใส่ธูปเทียนแพ หรือดอกไม้ ธูป เทียน ที่โยงสายสิญจน์จากพานดังกล่าวไปสู่ผู้ร่วมพิธี จากนั้นนาคจึงกล่าวคำขอขมา ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

อุกาสะ มโนกรรม กายกรรม วจีกรรม กรรมทั้งสามนี้ ข้าพเจ้าได้สบบประมาทพลาดพลั้งต่อหน้าและลับหลังสิ่งหนึ่งสิ่งใด ที่นึกได้ดี ที่นึกไม่ได้ก็ดี ข้าพเจ้าขอภัยโทษนับตั้งแต่วันนี้ต่อไป จนตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพานะปัจจะโยโหตุ (นาคกราบ ๓ ครั้ง และผู้ร่วมพิธีพร้อมกันกล่าวคำว่า “สาธุ”)*

เมื่อนาคกล่าวคำขอขมาเสร็จแล้ว ผู้ร่วมพิธีจะร่วมทำบุญกับนาคด้วยการนำเงินใส่พานเพื่อให้นาคนำไปทำบุญหรือให้ไว้ใช้จ่ายในขณะที่เป็นพระสงฆ์

๑๕. นาคกราบลาบายศรี ๓ ครั้ง

จ. บททำขวัญ

บททำขวัญนาคที่รวบรวมมามีทั้งหมด ๗ สำนวน เป็นสำนวนมุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. สำนวนนายชื่น นพพวง ทำขวัญนาคที่หมู่ ๑๕ บ้านไผ่งาม ตำบลดงน้อย

^{๓๓}สัมภาษณ์ บัวหลวง หงษ์ขุน, ๒๙ มิถุนายน ๒๕๔๔.

*คำนาคกล่าวขอขมาในพิธีทำขวัญนาค ที่บ้านเลขที่ ๗๕ หมู่ ๒ บ้านหนองจอก ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา, กล่าวโดยนายโสภาส ดวงจิตร, ๙ มิถุนายน ๒๕๔๔.

อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา

๒. สำนักนายขึ้น นพพวง ทำขวัญนาครที่หมู่ ๔ บ้านหนองโบสถ์ ตำบลดงน้อย

อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา

๓. สำนักนายบัวหลวง หงษ์ซุน และนางบัวรา หงษ์ซุน ทำขวัญนาครที่หมู่ ๒ บ้านหนองปาดอง ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

๔. สำนักนายบัวหลวง หงษ์ซุน และนางบัวรา หงษ์ซุน ทำขวัญนาครที่หมู่ ๙ บ้านต้นตาล ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

๕. สำนักนายขัน วงษ์กำภู

๖. สำนักนายบุญโถม พงษ์เจริญ และนางกาญจนา พงษ์เจริญ

๗. สำนักนายฉนวน วิเศษกุล

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นร่ายยาว ที่ไม่จำกัดจำนวนวรรค จำนวนคำในแต่ละวรรคไม่แน่นอน สัมผัสระหว่างวรรคไม่สม่ำเสมอ คำสุดท้ายของวรรคหน้าส่งสัมผัสไปยังคำใดก็ได้ของวรรคถัดไป มีสัมผัสภายในวรรคเดียวกันบ้างซึ่งมักเป็นการสัมผัสสระ และมีคาถาบาลีแทรกโดยเฉพาะในบทเริ่มต้นและบทจบ

โครงสร้างบททำขวัญนาครสำนักขุนพลาฐะ ประกอบด้วย

๑. บทบูชาพระรัตนตรัย มีเนื้อหาเป็นคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ะคะวะโต ะระหะโต สัมมาสัมพุทฺธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)

อิมินา สักกาเรนะ พุทฺธัง อภิปุชชยามิ

อิมินา สักกาเรนะ รัมมัง อภิปุชชยามิ

อิมินา สักกาเรนะ สังฆัง อภิปุชชยามิ

อะระหัง สัมมา สัมพุทฺโธ ะคะวา พุทฺธัง ะคะวันตัง อภิวาเทมิ

สะวากขาโต ะคะวะตา รัมโม รัมมัง นะมัสสามิ

สุปะฏิปันโน ะคะวันโต สวาจะกะสังโฆ สังฆัง นะมามิ”^{๔๔}

๒. บทขุมนุมเทวดา มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น เทพเจ้า เทวดา พระยานาค ยักษ์ และฤๅษี มาร่วมพิธีและอวยพรให้แก่ภาค ประกอบด้วย บทสัคเค และบทสัคเคแปล

^{๔๔}บททำขวัญนาคร สำนักที่ ๗, คู่มือภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๖.

๒.๑ บทสัคเค เป็นคาถาบาลีสั้น ซึ่งเหมือนกับบทสัคเคในบททำขวัญจุก แต่มีหมอขวัญบางคนใช้บทสัคเคที่เพิ่มคาถาบาลีความว่า “พระรัตนตรัย เมตตัง สะเมตตดา ภาทันตา อะวิกขิตตะจิตตา ประริตตัง สุนันตุ” เพราะเชื่อว่าพิธีทำขวัญนาคเป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับการบวชซึ่งเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ ดังนั้นจึงต้องใช้ “บทสัคเค” บทใหญ่ ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
 พระรัตนตรัย เมตตัง สะเมตตดา ภาทันตา
 อะวิกขิตตะจิตตา ประริตตัง สุนันตุ
 สาธุ สัคเค กาเม จะรูเป คิริสิขะระตะเต จันตะลิกเข วิมานเ
 ที่เป รัฎฐเ จะคาเม ตะรุวะนะคะหะเน เคะหะวัตถุมะหิ เขตเต
 ภูมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักกะคันธัพพะนาคา
 ตัญญาสูนตา สันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง สาทะโวเมสุนันตุ
 รัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 รัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 รัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา”^{๕๕}

๒.๒ บทสัคเคแปล เป็นคาถาบาลีสลับกับคำแปลที่เป็นภาษาไทย ดังความที่ว่า

“ณ บัดนี้ ข้าพเจ้าจะขอน้อมเศียรสิโรโรตมน์มัสการเทพยดาเจ้าทั้งหลาย สัคเค ข้าพเจ้าจะขอเชิญเทพยดาเจ้าอยู่บนช่อชั้นนักษัตรมาจรสวรรค์ กาเม อยู่ในกามภพ จะรูเป สิ่งสถิตอยู่ในรูปภพทั้งสิบหกห้องช่องชั้นมหาราตีนาภาส คิริสิขะระตะเต สิ่งสถิตอยู่ในขุนเขาห้วย เหวหาดถีนคีรีและเนินผา จันตะลิกเข อยู่ที่จันนาประเทศทั้งนอกเขตและในเขตทั่วนิคมมาน้อยใหญ่ วิมานะ ท่านที่เสวยความสุขสวัสดิ์อยู่บนวิมานเมืองสวรรค์ ที่เป สิ่งสถิตอยู่ในเกาะเกียนน้อยใหญ่ รัฎฐเ อยู่ซึ่งสิ่งสถิตอยู่ในราชรถและเรือนหลวง รักษาหมากษัตริย์สวัสดิ์ทุกคืนวัน จะคาเม อันสิ่งสถิตอยู่ในเคหาหน้าบ้านทั้งบนบกและในที่ราบลื่นพื้นนครชาวสี่พี ตะรุวะนะคะหะเน อันสิ่งสถิตอยู่บนร่มรุกขชาติทุกช่อชั้น เคะหะวัตถุมะหิ เขตเต อันสิ่งสถิตอยู่ในเคหาสถานบ้านเรือนไร่และโรงนา ภูมมา จายันตุเทวา ขอเชิญพระภูมิกุงพาลีและหลักเมืองอันศักดิ์ดาเดช ขอเชิญท้าวไทเทเวศทั่วทิศทาง ชะละณะละวิสะเม ขอเชิญเทพยดาอันสิ่งสถิตอยู่ในบึงบางน้อยใหญ่เอนกอันนานาแน่นอยู่เนื่องนอง ยักกะคันธัพพะนาคา ใช้แต่เท่านั้น อีกทั้งคนธรรพพันคราษพระยายักษา

^{๕๕}บททำขวัญนาค จำนวนที่ ๗, ดุสิตภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๖.

ทุกขอบเขา อีกทุกขอบเขาจักรวาล อีกทั้งพระยานาคาอันมีตบะและเดชา ตัญญาจันตา สันติเกย้ง ขอ
 เชิญท่านทั้งหลาย อันมีอิทธิฤทธิ์อันศักดิ์สิทธิ์ จงลงมาสันนิบาตประชุมช่วยอวยพรให้พ่อนาคและ
 เจ้าภาพจงถาวรสิริสวัสดิ์ มุนีวะระวะจะนัง ขอเชิญคุณฤาษีมุนีนาถ ได้ยินข้าพเจ้าประกาศปาวร้อง
 อัญเชิญชวนอันเนกขัมมบารมีนี้ด้วยแบบฉบับตามพุทธประเพณี สาทะโถมสุณันตุ จงเงี้ยไสด
 สดับรับสุนทร ธรรมัสสะวะณะกาโล อันบรมศาสดาจารย์ยอมปราศจากผ่องแผ้วมลทินโทษ ล้วน
 แต่สิ่งที่มีประโยชน์ในโลกีย์ อะยมพะทันตา ที่จะให้พ่อนาคผู้นี้ตัดบ่วงลวงลจากกิเลสเข้าสู่สัง
 ประเทศมหานิพพาน ขอเชิญปีพาทย์บรรเลงเพลงสาธุการรับเทวดา ณ บัดนี้ (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^{๔๖}

๓. บทไหว้ครู (บทถลกคุณ) มีเนื้อหากล่าวบูชาคุณพระรัตนตรัย พระมหากษัตริย์
 พระคุณของพ่อแม่ พระอุปัชฌาย์ และอาจารย์ ตลอดจนกล่าวนมัสการเทพเจ้า ได้แก่ พระอาทิตย์
 พระจันทร์ พระเพลิง พระพาย แม่โพสพ พระพิรุณ และพระวิฆณุกรรม ดังความที่ว่า

“นะโม นมัสการอัญชูลีต้างสุวรรณะอุบลบานปทุมเมศ สมองจิตจ้านงเจตนา
 หัตถะ ภาคะวะโต แก่องค์สมเด็จพระจอมจักรวาลค์ อะระหะโต เป็นสมุทเททราคะโทสะโมหะ
 ประทูลจิต สัมมาสัมพุทธัสสะ ตวิษฐัรรมสำรวมจิต ประดิษฐานอยู่เหนือรัตนบัลลังก์โพธิยะใบบัง
 เป็นเศวตฉัตร อนึ่งข้าพเจ้าจะขอเคารพคุณแก้วสามประการ เป็นพิชิตตะมารปีนโมลี อีกทั้งคุณ
 พระธรรมล้ำโลกีย์บำรุงกาย อีกทั้งคุณพระสงฆ์ทั้งหลาย สว่างทั่วพื้นพระธรณีเอนกนับ อนึ่ง
 ข้าพเจ้าจะขอเคารพรับคุณพระบิดุราษมาตุเรศ ท่านเป็นผู้บังเกิดเกิดได้อุมุทธมา อีกทั้งคุณครู
 พระอุปัชฌาย์และอาจารย์ ท่านได้แนะนำช้านาญศุกอักษรทรง อีกทั้งคุณเทพพะยั้งยององค์
 พระสุริยัน อีกทั้งองค์พระจันทร์แจ่มจรัส อีกทั้งคุณพระมหากษัตริย์ทรงพิภพและแผ่นดิน อีกทั้ง
 คุณพระธรณินทรปิเนธร คุณพระเพลิงคุณพระพายรำเพยพานกระพือพัด อีกทั้งคุณเพลิงแม่โพสพ
 บำรุงสัตว์ คุณนั้นก็ประเสริฐสุด อีกทั้งคุณพระพิรุณเทพบุตร ทั้งพระเวษณุกรรม ข้าพเจ้าจะขอ
 สมองพระเดชเดชะการุณ กำจัดจากอะทะวะรินราชสรรพราคิน ในพื้นพระธรณินทรมีเสื่อมคลาย
 จงปกเกล้าไว้เกิดพ่อนาคเอยในคราวครั้งนี้ เข้า... ผู้ใดเสียดี ให้ร้องเอาชัย (ให้ร้อง ๓ ครั้ง)”^{๔๗}

๔. บทปฏิสนธิ มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคลหรือกล่าวนมัสการ
 พระพุทธเจ้า การตั้งครรภ์ สภาพของแม่ระหว่างตั้งครรภ์ การคลอด และการเลี้ยงดู นอกจากนี้
 หมอขวัญบางคนยังได้แทรกเพลงกล่อมเด็กไว้ ได้แก่ สำนวนนายฉลวย วิเศษกุล ที่ได้แทรกเพลง

^{๔๖}บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๗, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๗.

^{๔๗}บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๕, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๑๖.

นักษัตรนั้น ดังความที่ว่า

“ศรี ๗ สุนทรบรรพวิเศษ สุนทรวิเบศรทิวารุณอรุณรุ่งรุ่งปัจจุบันสมัย แสง
 อรุณทแยงส่องสว่างโลก อาทิตยวันนี้ประสิทธิโชคทุกสิ่งอันประกอบกิจการทำขวัญแก่พ่อนาค ขอให้
 ภิญญีสโมสรรเจริญผล อีกทั้งประชาชนทั้งชายแลชวา มีบิดามารดาเป็นประธาน ล้วนมีจิต
 เบิกบานพลอยยินดีให้พ่อนาคบวชเป็นหน่อเนื้อพระชินสีห์ ข้าขอขมาเจ้ามารดาพรหมมารดา
 ได้ย้ายโยนในอาพาธ มัจจุมารยาได้พิฆาตให้ถึงชีวิต ก็เสสมารในดวงจิตให้จิตจาง ประหารขันธมาร
 ให้เห็นห่างอย่ายินยอม ให้พ่อนาคสำเร็จผลสถาวร จิตของพ่อนาย่อย่อยจน จงผ่องแผ้วประดุจน้ำ
 ในแก้วอันใสบริสุทธิ์ พ่อนาคเอ๋ย การจะเกิดมาเป็นมนุษย์มิใช่่ง่าย คัมภีร์บรรยายไว้มากมี ข้าขอ
 กล่าวตามพระบาลีสิมคลสูตรว่า ปุตุตฐารัสสะสังคะโห การสงเคราะห์อย่างใหญ่โตแก่บุตรภรรยา
 จะพรรณนาก็มากความ ขอกล่าวตามโลกประเพณี รักแสนรักก็คือลูก จิตกระสันพันผูกให้เกิดผล
 ล่วงให้เป็นมงคลอันล้ำเลิศ ก็เริ่มตั้งแต่เจ้าแรกกำเนิดเกิดจากครรภ์ของพระมารดา แรกปฐมเกิดมา
 เป็นตัวตนตั้งน้ำมันที่ติดปลายขนจามจรี สลัดให้ตีเสียเจ็ดครั้งกว่าจะตั้งมั่งสิ่งเท่าลูกไข่ และก็แตก
 แยกออกไปเป็นปัญจสาขาคือห้าแห่ง มีจุมุกหุดาเล็บและนมมือเท้าถ้วนอุดมพร้อมเบญจขันธ์
 กรอกอดสายรกดูดดื่มกินวารีกินต่างอาหารทุกเวลา นี่แหละพ่อนาคเอ๋ย ตอนเจ้าอยู่ในครรภ์ไม่เป็น
 ที่มารดาแสนทุกข์ทวิ เหมือนสัตว์วันรอกอยู่ในอเวจี ร้อนแรงอัคคีไม่เป็นที่ถาวร พอครบสามเดือนก็
 คล้อยเคลื่อนคลายร้อน ค่อยเป็นสุขถาวรผันผอนไปมาด้วยอาการสามสิบเอ็ดถันตานันยังไม่มี
 โดยอาจารย์ที่เชี่ยวชาญไตรแพทย์ที่ท่านได้กล่าวแจ้งไว้มากมูน ไม่พอครบเจ็ดเดือนปลายแม่ก็
 ถนอม จนถ้วนกำหนดทศมาสจึงเกิดลมกัมมชวาตเข้ามาพัดผันให้ศีรษะของพ่อนาคหันตกลงเบื้อง
 ต่ำ ฝ่ายจิตของพ่อนาคก็วาบหวาม พระมารดาแสนระกำเวทนาให้เจ็บปวดทุกเส้นขนเหลือที่จะ
 ทนทานได้ ฝ่ายแม่หมอบต่ำแยงก็ช่วยแก้ไข เจ็บปวดอะไรแสนสาหัสให้ปวดขัดประหนึ่งชีวิตแทบ
 จะวางวาย ถึงตัวแม่จะตายก็ไม่เสียตาย ลูกของแม่ยังไม่แจ้งในใจว่าจะเป็หญิงหรือชายก็ยังไม่
 แจ้งเหตุ เจ้ายังทนทุกข์ทเวชอยู่ที่ครรภ์ของพระมารดา พอได้ฤกษ์ยามงามปลอดแม่ก็คลอด
 พ่อยอดสร้อยออกมา เป็นชายงามใสงามปรากฏ หมดมลทินโทษทั้งบิดาและมารดา ฝ่าย
 แม่หมอบต่ำแยงก็เรียกเอาผิวไม้มาตัดสายสะดือ เอาด้ายร้อยรัดแล้วมัดให้ตึงแล้วผูกคือติดเป็น
 สองท่อนลอนสะดือ ตามนับถือมาแต่โบราณแล้วอุ้มกอดสัมผัส ทั้งสองหัตถ์กอดประสานอุ้มเอา
 กุมารมาสู่สถานวาริ เอาน้ำอุ่นชะโลมทาทั่วกายี ล้างชำระสระสีหยาปราศลินคาว เอาดินสอพองเป็น
 นวลลอบผิวขาว ผ่าห่มมิดปิดลมว่าว กลัวเจ้าจะหนาวทรวงใน เอาลูกอ่อนนอนกระดิ่งตามเชื้องวงศ
 โบราณชัย เร่งรัดจัดใส่แล้วแกว่งไกวสำเนียง ว่าสามวันเป็นลูกมีสี่วันเป็นลูกคน ร้อน ๆ จะสามหน
 แล้วส่งสำเนียง ฟังเพราะเสนาะสำเนียงประสานเสียงขับพลัน ว่าลูกฉันให้หันขวับ เคลื่อนขยับแล้ว
 รัตผูกขวัญ เอาด้ายร้อยเหรียญนั้นผูกพัน แล้วพลงให้พรจงผ่องภิญญีสโมสรร ย่างรู้ใช้อ่อน
 จงถาวรพัฒนาให้อายุยืนยง ต่อไปจะทรงบรรพชา จะได้เป็นญาติศาสนา

โปรดบิดามารดา แล้วจัดทำระโงมจวมกันฝูงรินกินและกัด เหล่าสัตว์จะหอม มดจะได้ไรจะตอม แม่ผู้ถนอมปิดบัง อาบน้ำร้อนป้อนข้าวคลึงเคล้าแอบอ้ง มิให้กระทบกระทั่ง แม่คอยระวังดูแลเอา ลูกอ่อนนอนบนบ ร้องอุแว่วหวนมกีนองเนตร เจ้าสำอองบุญเจ้าสร้างสมมาแล้ว ครั้นอรุณรุ่งรังสีสว่าง แล้ว แม่ก็อุ้มลูกแก้วมาใส่ถ่ออาบน้ำชำระกาย บดแบ่งไพไลชะโลมทา และเอาเจ้าใส่เปลเห่ โอละเข้า โอละเห่ใส่เปลไกว เอาลูกใส่เปลแล้วก็แกว่งไกว นอนเสียเกิดลูกชาย อयर้องให้แม่จะไกวให้นอน เสียดุเหว่าแว่วหวาน ร่ำร้องพร่ำอาวรณ์ นกขมิ้นเหลืองอ่อน ไผ่จระเข้ชานอนรวงรัง เพลิดเพลินวิหค โพระดกร้องเสียงดัง ฝ่ายลูกนั่งฟัง เสียงดังเพลิดเพลินใจ ฟังเสนาะ เพราะพริ้ง หริตหริ่งแต่เสียงเรไร โอละเห่เปลไกว เรไรร้องระงม นอนเกิดลูกนอน แม่จะป้อนเจ้าด้วยนม อयर้องระทม ออกตรมระบมร่ำวราน นกกาตุ๊กแก แซ่แซ่เสียงประสาน ไก่แก้วก็ขัน แว่วหวานวิเวกวังเวง นกขมิ้นเหลืองอ่อน ชันร้องมาบรรเลง ลูกร้องครั้นแคว้งแคว้งว่ำร้องครวญคราง ลูกกวนจอบแจ มือแม่มิได้วาง แสงทองส่องสว่าง แม่มานั่งทน ทรมาน แม่มานั่งอ่อนจิต พระอาทิตย์ส่องขอบฟ้า ไกวเปลเห่เข้า ไม่หลับตาเสียเลย ลูกชาย”^{๔๔}

กรณีที่มีหมอมอขวัญผู้ชายและหมอมอขวัญผู้หญิงประกอบพิธีร่วมกัน มักมีการกล่าวเรียกเงินจากเจ้าภาพในบทปฏิสนธิตอนที่กล่าวถึงสภาพของแม่ระหว่างตั้งครรภ์และการคลอด โดยหมอมอขวัญผู้หญิงมักเป็นผู้กล่าวเรียกเงิน เพราะบทปฏิสนธิตอนดังกล่าวหมอมอขวัญผู้หญิงจะเป็นผู้กล่าวและเป็นตอนที่สามารถหาเหตุผลเรียกเงินจากเจ้าภาพได้ โดยกล่าวว่าจะนำเงินไปซื้ออาหารบำรุงแม่ระหว่างตั้งครรภ์ ใช้เป็นค่ารถตามหมอดำแย ใช้เป็นเงินกำนัลในการทำน้ามนตร์ หรือนำไปซื้อเปลให้ลูกที่คลอดออกมา ดังความที่ว่า

“พระมารดาเกิดอาพาธ มีโรคประหลาดในกายแม่นี้ ปวดหัวมัวตาแล้วทำท่าไม่ดี จึงเรียกสามีให้มาเร็ว ๆ ตาหลงแกเรียกแกฝัน ว่าตัวของฉันไม่ค่อยสบาย มันคลื่นมันเหียน แล้ววิงเวียนไหวหวั่น ใจคอมันสั่นระส่ำระสาย อยากกินไฉนี้อยากกินไฉนั้น อยากกินของหวาน อยากกินของเปรี้ยว อยากกินข้าวเหนียวสังขยา อยากกินมังคุดละมุดพุทรา อยากกินน้อยหน้าลูกโต ๆ อยากกินแตงโมส้มโอลูกใหญ่ จะทำอย่างไรแล้วเงินก็ยังมี อยากกินบะหมี่สักสี่ห้าชาม อยากกินข้าวหลามที่ญาติให้ต้ม อยากกินมะยมให้มันสมอยาก แพ้ท้องเรื่องมากมันอยากหลายอย่าง ลำบากเหลือแสนนะแฟน ๆ ผู้ฟัง ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นมา อยากกินแกงส้มต้มยำหัวปลา อยากกินกุ้งพล่ารสแรง ๆ เพราะวก่อนเลือดนั้นเกิดวิบัติ เกิดเป็นกรรมของสัตว์เข้าแทรกแซง อยากกินเบงกัร้อยใบแดง ๆ ถ้าไม่ได้กินแล้วคงจะแห้งลูกออกมา แต่ว่าพ่อนาคบุญมากแท้ ตัวของแม่นั้น

^{๔๔} บททำขวัญนาค จำนวนที่ ๗, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๔-๖๒๕.

เที่ยวมองหา เพราะความหิวอยากแม่งยังขาดเงินตรา ถ้าไม่ได้กินกลัวว่าจะหมดแรง ถ้าอยากอะไร
 นะก็ไม่ลำบาก ที่แม่อยากมากคือเบงกัร้อยใบแดง ๆ ถ้าไม่ได้กินแม่คงหมดแรง ถ้าไม่ได้กินแม่
 คงหมดแรง คราวนี้กลัวจะต้องแห้งลูกออกมา ไฉยโละหน่าย โละนายหน่ายเออ เอ้อ... เอ้อ...
 เออ... เอ้อ... เออ... ไฉพ่อนาคเอ๋ย อยากรอะไรนั้นก็ลำบาก ที่แม่อยากมากมีเบงกัร้อยใบ
 แดง ๆ ถ้าไม่ได้กินแม่ คงหมดแรง ถ้าไม่ได้กินแม่คงหมดแรง คราวนี้กลัวจะต้องแห้งลูกออกมา ทำ
 ยังไงละนี้ ถ้าไม่ได้กินนะ ลูกจะไม่ออกนะนี้ อยากรอะไรก็ไม่ลำบาก ที่แม่อยากมากมีเบงกัร้อย
 ใบแดง ๆ แต่พอได้กินแม่ก็มีแรง แต่พอได้กินแม่ก็มีแรง คราวนี้คงจะไม่แห้งหรอกลูกยา..."^{๔๔}

๕. บทนามนาค มีเนื้อหาอธิบายถึงสาเหตุที่เรียกผู้รับขวัญว่า "นาค" ซึ่งมีที่มา
 จากพระยานาคตนหนึ่ง และกล่าวถึงอวยะของพระยานาคที่ได้อุทิศไว้ในพุทธศาสนา ได้แก่ เกล็ด
 หงอน และเขี้ยวแก้ว ตลอดจนกล่าวถึงกรรมของพระยานาคในชาติก่อน ดังความที่ว่า

"นะโมนมัสการซึ่งจะบูชา ข้าพเจ้าจะขออาราธนามาสู่ที่สโมสรประชุม พร้อมทั้ง
 วงศาณญาติในบ้านเรือนโรงราชพิธี ขอให้เป็นที่สถาพร จะขอรับพระราชทานพรทั้งแปด
 ประการ ให้แก่เจ้านาคกุมารจะอุปสมบท จำจะแต่งให้ปรากฏเป็นใจความ ยังมีคำจิตนาถมด้วย
 สงสัย เหตุไรจึงเรียกว่านาค คุณนี้หรือก็ยากจริงหนอ ท่านผู้ใดตั้งต่อแต่เดิมมา ข้าพเจ้าจึงจะวิสิขนา
 ให้แจ้งประจักษ์ มีอยู่ในคัมภีร์มหาวรรคแต่เดิมมา เมื่อครั้งนั้นเจ้าจอมนาคาภุขงศ์ราช อยู่เมือง
 บาดาลเอนกนับทพย์ศฤงคารเดชอุดม พร้อมไปด้วยสาวสนมทุกถ้วนหน้า ทั้งอำมาตย์มาตยาภิ
 เนืองนอง ทั้งแก้วแหวนเงินทองก็มากมี ในน้ำจิตคิดหาหนทางจะตัดกิเลส ใคร่จะบรรพชาเพศตัด
 ราศี ไม่อาลัยไมตรีในพื้นที่พิภพ อยากรจะไปวรชตน์ไปจนครบเจ็ดราตรี ดำรัสแล้วเจ้าจอมนาคา
 ภุขงศ์ราช จึงเอื้อนอรรถดรัสประภาษแก่นักสนม ว่าเราจะลანიคมนครศ ด้วยน้ำจิตคิดสังเวชออก
 จากปรารค์ปราสาทอันรูจี พอถึงฝากฝั่งพระธรณีก็แปลงกาย อันเพศนาคราชก็สูญหาย กลายกลับ
 เป็นนุรุษงามโฉมมา จึงเดินลัดตัดมรรคาละแวกบ้านมาครู่หนึ่ง ถึงสถานพระเชตุพนอันเป็นปริมณฑล
 งามโอฬ่า ฝ่ายเจ้าจอมนาคาก็ลีลาศเข้าน้อมนบอภิวาท พระเถระเถิดพระเถระเจ้าก็ตั้งจิต
 แสดงธรรม จึงตรัสว่า ภิงเอหิวาโส เข้ามาในอวาสนนี้ด้วยเหตุใด มานพจึงทูลไชสนองเขต แก่
 พระเถระเจ้าในทันใด มาที่นี้หมายใจจะมาขอบรรพชาเพศเป็นสงฆ์จะเรียนธรรม พระเถระเจ้าก็
 แจ้งแห่งคำจึงตรัสว่า ภาวะโตสัจสุจจริต หมายถึงตั้งจิตโดยจำนง มาขอรับเพศสงฆ์บรรพชา
 พระเถระเจ้าก็ทรงพระกรุณาอนุญาต ให้เจ้าจอมนาคราชได้อุปสมบท พระเถระเจ้าก็ปรากฏเป็น
 พระอุปัชฌาย์ จึงทรงอนุญาตให้เจ้าจอมนาคาอยู่ในเพศบรรพชิต ต่อมาก็ยังมีอาบัติตะกรรม

^{๔๔}บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๐๓.

มาตามติดพระยาสุกรี อันคืนหนึ่งดึกสงัดภิกษุขนาดจึงประมาทตน มิได้สวดมนต์ภาวนาอันกายา จึงกลายกลับเป็นนาคอันยาวใหญ่โตจ้ำม่ำ หางก็เวียนเศียรก็พับหลังสนิท กลายชาติคาดคิดจาก กายา พระสงฆ์ได้ทัศนากลัวอำนาจ จึงร้องหวีดหวาดก้องตระการสะทกสะท้านถึงกรรมวาสุกรี จึง ตื่นตกพระทัยแล้วจึงรีบแปลงกายก็ไม่เป็นสงฆ์ จีวรพาดคาดองค์ประจำชก อยู่ในสำนักสำรวมจิต พระสงฆ์เห็นผิดประหลาด จึงประชุมสงฆ์สนนิบาตสังสนทนา จึงเห็นว่าพระยาสุกรีมีกรรมชาติ เมื่อไร กรรมนั้นไซ้มีตั้งแต่เมื่อศาสนาองค์พระวิปัสสิทธิ์ประกอบกิจประมาทตน เป็นภิกษุจรดล เทียวรุดงค์ ด้วยน้ำจิตไม่คิดปลงซึ่งร่างกาย ครั้นถึงแม่น้ำอันกว้างใหญ่ คณะใจจะข้ามกระแสนินธุ์ อะกะมิลิสั่ง ยังบุรุษพายเรือมาทัศนัง เห็นภิกษุหนึ่งก็มีใจศรัทธา จึงถามไถ่หมายจำนง ว่าพระสงฆ์ ไปเหตุไหนมานั่งอยู่ที่นี่ พระสงฆ์ก็แจ้งแห่งคดีไปโดยธรรม บุรุษได้ฟังคำจึงแวะเอาเรือรับ พระก็ เคลื่อนเลื่อนขยับยกเท้าย่าง อันหัวเรือก็บ้ายท้ายก็เหวี่ยงเพียงจะคว่ำ ภิกษุเห็นดินตะไคร้น้ำก็เอา มืออุด ต้นและใบก็ขาดหลุดแล้วเสียหลักจึงทรุดนั่ง บุรุษส่งถึงฝั่งให้พระภิกษุขึ้น พระก็สำราญรื่น อวยพรลา แล้วจึงมุ่งมาดปักจิตมิให้ขาดรุดงค์ อยู่มาภิกษุของคัมภ์ก็อายุชราลงถึงแก่กรรม จึงเกิด เป็นสัตว์เดียรัจฉานมาหลายชาติ จึงตกมาเป็นจอมนาคราชแต่เดิมมา จึงรักใคร่ในพระศาสนา ครั้งนี้กรรมของพระยาสุกรีนี้ยังไม่สิ้นสุดไปจนถึงศาสนาพระศรีอารียเมตไตรย์มาโปรดเวไนยยะ สรรพสัตว์ ทำวพระยาสุกรีจึงจะพ้นอาบัติที่ต้องปาจิตตีย์ ตามพระคาถาบาลีสิกขาบทบัญญัติ พระเถระเจ้ากล่าวชัดว่า พระยาสุกรีนี้ผิดสัญญาชาติมนุษย์ ถึงจะอุปสมบทก็ไม่บริสุทธิ์ใน พระศาสนา เมื่อพระสงฆ์ทั้งหลายได้สดับวาจาก็ทราบเหตุ แล้วจึงพร้อมใจกันเนรเทศพระยา สุกรี ออกจากกุฎิเขตอาราม เมื่อพระยาสุกรีได้ฟังคำก็เศร้าสร้อย จึงรำพันว่าบุญของข้าพเจ้า นี้น้อยนักหนา ถึงจะได้อยู่ร่วมพระภาสากี่ไม่นานวัน จึงน้อมเศียรอธิษฐานขอฝากนามนาคไว้ใน พระศาสนา เกิดชื่อของข้าพเจ้านาคาจะขออุทิศไว้เป็นอุทิศเดี่ยว หงอนของข้าพเจ้านาคาหงอน เดี่ยวจะขออุทิศเป็นกรวยทองของธรรมชาติเอาไว้บูชา อันเขี้ยวแก้วของข้าพเจ้านาคาหนักข้างละ หนึ่งบาทจะขออุทิศเป็นเทียนธรรมชาติเอาไว้บูชา พระเถระเจ้าก็ทรงพระกรุณาจึงรับฝาก จึงมีนาม เรียกว่านาคแต่เดิมมา เข้า... ผู้ใดเสียงดีโห่ร้องเออชัย นี้ที่มานามนาค (โห่ร้อง ๓ ครั้ง)^{๕๐}

๖. บทแกะบายศรี มีเนื้อหาอธิบายความหมายของเครื่องประกอบพิธี ส่วนมาก อธิบายเครื่องประกอบบายศรี ซึ่งมักมีความหมายเกี่ยวข้องกับคำสอนในพุทธศาสนา หมอขวัญ ได้้นำความหมายดังกล่าวไปอธิบายความหมายของเครื่องประกอบพิธีทำขวัญจุก ซึ่งใช้ เครื่องประกอบพิธีที่เหมือนกัน ดังความที่ว่า

^{๕๐} บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๕, ดุสิตภาคผนวก ค., หน้า ๖๑๗-๖๑๙.

“...จะได้อ้างพวกเอ๋ยเรื่องเวียนเทียนต่อไป อันเว่นสามอันที่เราเวียนกันจนจบ ไม่รู้ว่าอะไรจะให้ครบที่ตรงไหน นั่นแหละหนาเขาเปรียบเหมือนตัวเราท่านด้วยกันทั้งหลาย เวียนมาเวียนไปอยู่ในสังขารฯ ผ้าห่มบายศรีเปรียบคืออวิชชา ผู้ใดมีปัญญาจึงจะคลี่คลายได้ แล้วจะได้หมดจดไปจากโทษทั้งหลาย ความมัวสั่นมลายมัวหมองไม่มี ความโลภโกรธหลงนั้นเปรียบเป็นตองสามยอด ถ้าใครอยากเบียดก็คงได้กอดซึ่งตัวอย่างอยู่นี้ อันความหลงคือยอดตองตานี อันว่าพระธรรมของดีจึงเร่งสาธยายไว้เถอะหนา ไบนี่มีอยู่สามอันเล่า อันที่หนึ่งเหล่านั้นคือกรรมไปเพิ่ม อันที่สองคือตัวนิสสัยเล่า อันที่สามได้แก่วิบาก ใคร ๆ ก็ไม่ยากไปเจอได้ แต่เหตุไฉนมันย้อมีทุกคน มะพร้าวอ่อนเล่าสามชั้นที่วางหละไตรลักษณ์ปัญญาและด้วยเหตุผลใสแจ่มจริง ๆ บ่อมีสิ่งใดปน เขาเปรียบพระจันทร์เบื้องบนที่บิดเมฆเมฆา บายศรีแม้ว่ามีห้าชั้นเขาเรียกว่าเบญจจันทร์ แม้ว่ามีสามชั้นคือไตรภพ ถูกที่ตั้งงามภพจบในพิธิ รูปภพมีกุศลสร้างมา อรูปภพครบทั้งสามชั้น ด้ายดิบที่วางบนบายศรี การปกเปลื้องคือกิเลสตัณหาผูกพันเราเข้าไว้ เวียนว้ายไปมา อยู่ในสังขารามิได้สิ้นห้วงโย ไบพลูนั้นมีเจ็ดใบสาขาเล่า ใบที่หนึ่งเล่าใบที่สองถึงคือศีลนิสสัย ใบที่สามได้แกกิริยาความละอาย ใจอีกครั้งนั้นจะว่าท่านไปฤจะเปลื้องเวลา ให้นับถือสุดท้ายได้แก่ปัญญา บัดนี้ประมวลมาครบเจ็ดพอดี”^{๕๑}

๗. บทสอนนาค มีเนื้อหาสอนนาคเพื่อให้เตรียมตัวก่อนเปลี่ยนสถานภาพจากฆราวาสเป็นพระสงฆ์ โดยกล่าวสอนการประพฤติตนก่อนเข้าพิธีบวช สอนการปฏิบัติตนตามวินัยสงฆ์เมื่อเป็นพระสงฆ์แล้ว และสอนให้มุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อนำพาตนเอง พ่อแม่และญาติพี่น้องไปสู่นิพพาน ดังความที่ว่า

“พ่อนาคเอ๋ย เมื่อพ่อจะย่างเท้าก้าวลงจากเคหาบายหน้าเข้าสู่วัด อาณิสย์ก็จะตามปรนนิบัติพ่อไปด้วยก้าวละก้าว จนถึงเขตขันฑ์อุโบสถจงยังอารมณ์ กำหนดข่มเสียซึ่งบาปและกรรม จะนำตัวของพ่อนาค พ่ออย่าส่งสารโทษะโมหะโลภะจงประหารเหตุ จะพาตัวของพ่อนาคเข้าสู่พระนิเวศน์เมืองแก้วแล้ว คือพระมหานิพพานอันใหญ่ยิ่ง พ่อนาคเอ๋ย พ่ออย่าประวิงในโลกีย์ จะยึดหน่วงเอาตัวของพ่อนี้จมลงในสาคร ห้วงหนึ่งแผ่นเป็นที่หลง ย่อมพะวงในความรักเสน่หา พ่อจงเอาปัญญาเป็นพระขรรค์แก้ว จะได้แผ้วถางทางทุเรศที่อาศัย พ่อจงเกี่ยวกายตั้งปณิธาน เพื่อหวังนิพพานไปภายหลัง ข้าจะขอชี้ช่องให้เห็นชัด เพื่อบวชและหมั่นปรนนิบัติรักษากิจอย่าให้ผิดกิจวินัย บังสกุลเล่าไซร์พอก็อย่าได้เว้น จงปลงให้เห็นทางพระทุกขัง พ่อจงระวังข้อสิกขาอย่าเข้าการให้ผิดเวลา เทียวคบสีกาทำกาเม อย่าริเรียนเล่นห้เกี้ยวสาว ลูกศิษย์ขึ้นมาอนตียง

^{๕๑}บททำขวัญนาค จำนวนที่ ๖, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๕.

เคียงพูดจาขอพี่สาวและน้ำสาว เรื่องนี้จะขาวขึ้นปลายมือ ครั้นจะลือด้วยลูกศิษย์ ถ้าไม่ใช่ก็จก้อย่างกระทำ อย่าพูดพรำดังคฤหัสถ์ เดินออกจากวัดเอารัดประคดคาดพุง เดินหมายมุ่งอยู่ไปมานะพ่อนาคเอ๋ย พ่อจงยึดตัวของพ่อเป็นเสมือนหนึ่งสำเนาของธรรมชาติ เพื่อรับประสานส่งญาติสู่โลกอุดรอันสวัสดิ์ อีกทั้งวงศาคณาญาติคอยยึดชายจีวร” ^{๕๖}

อีกทั้งยังกล่าวสอนนาคให้เห็นถึงจุดประสงค์ของการบวชเพื่อทดแทนพระคุณของพ่อแม่ ซึ่งหมอขวัญได้กล่าวไว้หลายแห่งในบทสอนนาค ดังความที่ว่า

“...พ่อนาคเอ๋ย จงบวชทดแทนคุณพระบิดรและมารดา บวชแล้วก็หมั่นศึกษาเล่าเรียน หมั่นพากเพียรในพระธรรมวินัยไตรสิกขา เพื่อหยิบยกลงมาเป็นข้อปฏิบัติให้แน่วแน่ตามกระแสพุทโธวาท สิ่งไหนไม่รู้เราอย่าขึ้นประมาท จงเร่งไต่ถามคู่สวดอุปัชฌาย์ พ่อนาคเอ๋ย คำพึงเพยเขากล่าวว่า บวชเข้าไปแล้วอย่าทำเสื่อมเสียในบวรพุทธศาสนา จงจดจำคำบิดามารดาของพ่อนาค หว่านข้าวกล้าลงไปไหนหนอง เมล็ดกลายเป็นหญ้าปล้องต้องเสียพันธุ์ พ่อนาคเอ๋ย พ่อจงจำคำพึงเพย บวชแล้วต้องหมั่นศึกษาเล่าเรียน ไต่ถามคู่สวดอุปัชฌาย์ เวลากลางคืนค่ำ ๆ อย่าออกนอกวัดนอกวา พ่อนาคเอ๋ย เจ้าบิดนขาตโปรดสัตว์แล้วกลับมาสวดมนต์ทำวัตรใช้หนี้เขานี้แหละสิทธิ์ของเราพึงกระทำ พ่อนาคเอ๋ย เวลารับบิดนขาตญาติละหมาด พระบรมศาสดาท่านบัญญัติไว้ว่าลูกอย่ากล้า เห็นแม่สีกาพอถือค้ำผ้าออกมาอย่าไปหันมองจนตาเป็นดวงนั้น ญาติโยมเขาเห็นบาตรจะโคลงเคลงหาข้าวสุกไม่มีเลย พ่อนาคเอ๋ย พ่อจงบวชทดแทนคุณพระบิดาและมารดาอย่าตายายทุกคนที่ล่วงลับไปแล้ว พ่อจงตั้งใจของพ่อให้แน่วแน่ตามกระแสพุทโธวาท เพื่อจะทดแทนคุณพระบิดรและมารดา พ่อนาคเอ๋ย เป็นพระภิกษุสงฆ์การจะบดจะฉันทักว่าสองเวลา ท่านจะบดจะฉันทักจึงหมั่นพิจารณา สิ่งไหนอร่อยอย่าหลงชวนกันคอยสะบั้น เจ้าลูกศิษย์ทั้งนั้นมันนั่งกระดิกจะนินทา พ่อนาคเอ๋ย การศาสน์สั่งสอนก็จะขอย่อยนลงแต่เพียงเท่านี้ วันพรุ่งนี้หลวงพ่อบุชฌาย์ ท่านจะกล่าวศีลเห็นทั้งข้อปฏิบัติ พ่อจงหมั่นศึกษาในพระธรรมวินัยครั้งตั้งแต่วันรุ่งขึ้นพรุ่งนี้ เอ้า... พวกแตรเสียงดี โห่ร้องลั่นฆ้องขึ้นสามลา (โห่ร้อง ๓ ครั้ง)” ^{๕๗}

๘. บทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) มีเนื้อหากล่าวถึงการเรียกขวัญของนาคที่อยู่ในสถานที่ต่าง ๆ ให้กลับเข้ามาสู่ตัวนาคคล้ายกับบทฮาวปะลิ่งในบททำขวัญจุก แต่ก็มีสำนวนนายขึ้น นพพวง และสำนวนนายบุญโถม พงษ์เจริญ และนางกาญจนา พงษ์เจริญ ที่มีเนื้อหากล่าว

^{๕๖}บททำขวัญนาค จำนวนที่ ๒, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๙๙.

^{๕๗}บททำขวัญนาค จำนวนที่ ๖, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๒๔.

เพิ่มถึงการพรรณนาความงามของเครื่องบวชเพื่อล่อให้ขวัญกลับมา ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ เตโชชัย ข้าพเจ้าขอเชิญขวัญพ่อนาคหน่อพุทธเวไนยอันโคจรจากไกล
ประจำองค์ ด้วยว่าขวัญของพ่อระเริงหลงแล้วในฆราวาส จนประมาทมัวเมาไม่มีเหยาเรือน ขวัญ
พ่ออย่าได้ พันเพื่อนหลงโลกก็เกิดกำหนด อย่าได้อาลัยในสมบัติทุกสิ่งสารพัดอันอุดม จงมาเชยชม
เครื่องบริขารตระการเนตร เป็นต้นว่าไตรจีวรอันวิเศษสุดประเสริฐ บาตรเหล็กเลิศดลกลาย ย่าม
กำมะหยี่แดงสุดสะอาด อีกรบรจรรย์เครื่องลาดอันนอน เสื้ออ่อนและหมอนอิงตาลปัตรยิง
วาลวิชนี คนที่ด้วยกระโดนมีดโกน ถ้าใส่ซาจกน้อย ๆ ฝาภาเครื่องกรองน้ำ กล่องเข็มด้วย
ธรรมกะโหลก รูปเทียนทำอย่างกระหนกเบญจรงค์ ทุกสิ่งสรรพอันบรรจงให้อายเจิด เชิญขวัญ
พ่อนาคเข้ามาเถิด มาชมเครื่องไสมนัส ขวัญเอ๋ยอย่าเลยละหลงระเริงเล่นในแนวคลองและห้วย
โตรกใครไกรกรวยชำระธาร มุจลินท์สินธุสนานน้ำใสสะอาด ชมแนวอนาคาอันกว้างใหญ่ เป็นที่
เทพดาเคยสำอางอาบเล่นชำระสระสาบสรรพิกเลส ประกอบไปด้วยรสอันวิเศษ กล่าวคือประเภท
ศีลวิสุทธิต์สุดสะอาด มีทั้งמצชาติเต่าละลาน...”^{๙๙}

๙. บทสอนนาค (ซ้ำ) มักกล่าวซ้ำอีกครั้งต่อจากบทฮาวปะลึง มีเนื้อหากล่าว
สอนนาคในเรื่องการเตรียมตัวก่อนบวชในวันรุ่งขึ้นและให้ตั้งใจปฏิบัติธรรม ดังความที่ว่า

“...วันพรุ่งนี้พ่อก็จะยatraเข้าไปอุปสมบท นับว่าพ่อเป็นหน่อเนื้อชินรสของ
พรหมจารี ขออย่าให้มารได้ย่ายให้พันเพื่อน คราวนี้ก็เหมือนเข้าสู่ณงค์ พ่อจงตระเตรียมองค์ให้
เหมาะมั่น จะได้ทันปัจจามิตรคือหมู่มาร ให้พ่อเอาพระศรัทธาเป็นทหารแหไปเบื้องหน้า เอา
พระสมาบัติอันแน่นหนาเป็นพาชีสำหรับทรง เอาพระวิริยะความเพียรอันมั่นคงเป็นอานหลังนั่ง
พาชี เอาหิริโอดดับปะอย่างดีเป็นไส้ถือ เอาพระปัญญาเป็นพระขรรค์ถือต่างอาวุธ เอาพระสมุทัย
เป็นวิมุตต่างศิลาปศร พ่อจงขบซีพาชีชาญนี้ไปทางตรง อย่าได้โลกาลากลุ่มหลงในขันธมาร ให้พ่อจง
สำเร็จพระนิพพานไปเสียในคราวครั้งนี้”^{๑๐๐}

๑๐. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรแก่นาค ให้มีความสุขความเจริญ บรรลุใน
การปฏิบัติธรรม และร่วมอนุโมทนากับนาค ดังความที่ว่า

“อรุณรุ่งขึ้นพรุ่งนี้ พ่อก็จะได้บริสุทธิต์เป็นพุทธเบื้องบาทหงส์ ศีลอริยสงฆ์ทรงศึกษา
พ่อนาคก็จะได้โปรดบิดาและมารดา พ่อจงนำศรัทธาอันแก่กล้าอย่าประมาท เอาอิทธิบาทมาเป็น

^{๙๙}บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๑, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๙๔.

^{๑๐๐}บททำขวัญนาค สำนวนที่ ๒, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๕๙๙-๖๐๐.

กำลังตั้งใจมัน เอาปัญญาของพ่อฉันเป็นอาวุธฟันฝ่าโมหะหาย ขอให้พ่อถึงซึ่งพระนิพพานอัน
 สดใสบริสุทธิ์ ขอให้พ่อถึงซึ่งวิมุตหลุดพ้น ซึ่งกมลในคราวนี้เกิด พุทธะรัตตะนัง ธัมมะรัตตะนัง
 สังฆะรัตตะนัง อายุ วัฒนโณ สุขัง พลัง ขออนุโมทนานะพ่อนาคในครั้งนี้นี้ด้วยนะ”^{๕๖}

ฉ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามเรื่องผู้เข้าร่วมพิธี ได้แก่

๑.๑ ห้ามผู้ชายที่เป็นคนบ้า คนพิการ หรือกะเทย บวชเป็นพระสงฆ์
 ดังความที่ว่า

“...บางคนไม่บ้าเกิดมามีเวร บวชพระบวชเถรนั้นไม่ได้เลย บางคนมีของ
 ดีสองสิ่งไม่ใช่ผู้หญิงไม่ใช่ผู้ชาย ที่เขาทายกันว่ากะเทย อาจารย์ส่ายหน้าว่าไม่เคย ในเรื่องบวช
 กะเทยไม่เคยสักที บางคนแขนขาขาดด้วน ไม่ครบไม้ถั่วนิ้วด้วนขาดเสีย บางคนมูมมามไปหลง
 ในกามโลกีย์ ถ้าไม้ของดีอันตรธาน พระกุศลธัมมาอนิจจาไม่แน่นร่างกาย เกิดแก้มไม่เป็นแก่นสารมี
 อยู่มากมาย ร่างกายพิการดังเช่นขอทานมีกันก่ายกอง พ่อนาคของเราเป็นคนมีโชค ไม่ขาดไม้ตก
 ไม่บ่กไม้พ่่อง ร่างกายครบสามสิบสอง ผิวพรรณผุดผ่องควรครองผ้าไตร บวชแล้วพ่อนาคบ้านบาก
 บวชตน...”^{๕๗}

๑.๒ ห้ามหมอชวัญผู้หญิงประกอบพิธีทำขวัญนาคได้ตามลำพัง เนื่อง
 มาจากสาเหตุ ๔ ประการ ได้แก่ ผู้หญิงไม่สามารถบวชเป็นพระสงฆ์ได้ ผู้หญิงไม่สามารถตรัสรู้เป็น
 พระพุทธเจ้าได้ ผู้หญิงเป็นเพศที่มีประจำเดือนซึ่งถือว่าเป็นเสนียดจัญไร และผู้หญิงไม่ได้เข้าพิธี
 ครอบครองเป็นหมอชวัญ ดังนั้นจึงไม่สามารถเป็นผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาคให้แก่ นาค ผู้ซึ่งจะบวช
 เป็นพระสงฆ์ถือว่ามีสถานภาพสูงกว่าได้ตามลำพัง

๑.๓ ห้ามหมอชวัญผู้ชายที่มีอายุไม่เกิน ๒๐ ปี หรือยังไม่เคยบวชเป็น
 พระสงฆ์มาก่อนเป็นผู้ประกอบพิธีทำขวัญนาค เพราะถือว่ามีสถานภาพต่ำกว่า นาค

^{๕๖} บททำขวัญนาค ส่วนตอนที่ ๓, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๐๗.

^{๕๗} บททำขวัญนาค ส่วนตอนที่ ๗, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๓๐.

๒. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่

๒.๑ ความเชื่อเรื่องเครื่องประกอบพิธี มีรายละเอียดของความเชื่อเหมือนพิธีทำขวัญจุก

๒.๒ ความเชื่อเรื่องผีปู่ตายาย มีรายละเอียดของความเชื่อเหมือนพิธีทำขวัญจุก

๒.๓ ความเชื่อเรื่องการเสียมแม่มื้อ (พบเฉพาะที่บ้านต้นนา ในตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม) เชื่อว่าแม่มื้อเป็นผีประจำวันทั้ง ๗ วัน ที่คอยปกป้องดูแลมนุษย์มาตั้งแต่เกิด สามารถให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ได้ มนุษย์ทุกคนจึงมีแม่มื้อประจำตัวตามวันเกิดของตน และเมื่อจัดพิธีทำขวัญนาคซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของผู้ชาย ก็ต้องบอกแม่มื้อให้รับรู้เรื่องการบวชด้วยวิธีการเสียมแม่มื้อ

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อว่าถ้านำมะพร้าวเสียมแม่มื้อไปปลูกไว้ภายในบริเวณบ้าน จะนำความสุขและความเจริญรุ่งเรืองมาสู่ครอบครัว และทำให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์

เป็นที่น่าสังเกตว่า พิธีเสียมแม่มื้อในพิธีทำขวัญนาคของคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม คล้ายกับพิธีเสียมแม่มื้อให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กหายป่วยไข้ของคนไทยเขมรในตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น เมื่อเด็กป่วยไข้ ปู่ตายายของเด็กจะหาลูกมะพร้าวห้าวนำมาปิดกระดาดเงินกระดาดทองและปักรูป ๑ ดอก วนรอบตัวเด็ก ๓ รอบ พร้อมกล่าวคำเสียมแม่มื้อว่า “เอาเงินทองเท่าลูกมะพร้าวมาซื้อนะ”^{๕๔} จากนั้นจึงทุบกระเบื้องหรือหม้อดินแทนเงินใส่ถุงผ้าขนาดเล็ก เขย่าถุงผ้าให้เกิดเสียงเพื่อซื้อตัวเด็กกลับคืนมาจากแม่มื้อ ปัจจุบันไม่ถือปฏิบัติแล้ว

๑.๓ พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่

พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ของคนไทยเขมรมี ๒ ประเภท คือ พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่แบบไม่มีบททำขวัญ และพิธีทำขวัญทิดสีกใหม่แบบมีบททำขวัญ มีความแตกต่างกันตรงที่ประเภทแรกหมอลำขวัญจะไม่กล่าวบททำขวัญ มุ่งเน้นแต่พิธีกรรมซึ่งเป็นธรรมเนียมที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่เดิม ส่วนประเภทหลัง หมอลำขวัญจะกล่าวบททำขวัญอย่างสั้น ๆ ซึ่งเป็นขั้นตอนในพิธีที่เพิ่มมาภายหลัง

^{๕๔} สัมภาษณ์ เงิน วงศ์กำภู, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๖.

ประมาณ ๑๐ ปีมาแล้ว ปัจจุบันมีพิธีทำขวัญทิดสี่กใหม่ทั้ง ๒ ประเภท ซึ่งขึ้นอยู่กับหมอขวัญว่า หมอขวัญคนใดกล่าวบททำขวัญได้ก็ประกอบพิธีทำขวัญทิดสี่กใหม่แบบที่มีบททำขวัญ

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

พิธีทำขวัญทิดสี่กใหม่ของคนไทยเขมร หมอขวัญจะประกอบพิธีให้กับทิดสี่กใหม่ที่บ้านในตอนเย็นระหว่างเวลา ๑๕.๐๐ - ๑๗.๐๐ น. หลังจากสี่กออกมาจากวัดแล้วในตอนเช้าของวันเดียวกัน ซึ่งช่วงเวลาการประกอบพิธีที่แน่นอนนั้นขึ้นอยู่กับการนัดหมายระหว่างเจ้าภาพกับหมอขวัญ

ปัจจุบันคนไทยเขมรทุกหมู่บ้านในตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น ยังคงถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แตกต่างจากคนไทยเขมรที่บ้านต้นนา ตำบลหนองยาว อำเภอพนมสารคาม ซึ่งเป็นกลุ่มคนไทยเขมรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ติดกับกลุ่มคนไทยซึ่งเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของตำบล ที่ได้เลิกปฏิบัติกันมานานกว่า ๒๐ ปีแล้ว และได้เปลี่ยนมาถือปฏิบัติตามธรรมเนียมไทยที่มีเพียงพ่อแม่ของทิดสี่กใหม่ และญาติผู้ใหญ่ใช้ด้ายผูกข้อมือเพื่อเรียกขวัญ พร้อมกับกล่าวคำฮาวปะลิ่ง (คำเรียกขวัญ) และให้พร เพราะขาดผู้สืบทอด และต้องการให้คนไทยที่ตั้งบ้านเรือนติดกันเปลี่ยนแปลงทัศนคติว่าเป็นคนไทยเหมือนกัน

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. ทิดสี่กใหม่
๒. หมอขวัญ
๓. พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. ชันไห่วัครู หรือชันห้า ๑ ใบ
  ๒. ชันน้ำมนตร์ ๑ ใบ
  ๓. ใบพลู
  ๔. เครื่องแขนจะตุ้ม
  ๕. บายปะลิ่ง
- ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๕ มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก

๖. มีด พั่ว หรือดาบ วางไว้ในพาน เพื่อเตือนใจทิดสีกใหม่ให้ขยันทำมาหากิน หลังจากสีกออกมาแล้ว โดยนำเครื่องมือดังกล่าวช่วยครอบครัวหักร้างถางพงเพื่อทำการเพาะปลูก ซึ่งธรรมเนียมนี้ได้เลิกปฏิบัติกันมาประมาณ ๒๐-๓๐ ปีแล้ว

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู

๒. การทำน้มนตรัทธิสาร

ข้อ ๑ และ ข้อ ๒ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก

๓. ทิดสีกใหม่กราบหมอขวัญ ๓ ครั้ง เพื่อทำความเคารพหมอขวัญ

๔. พิธีแห่นางแมว มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก ส่วนเนื้อความของบทเช่นผีก็คล้ายกับบทเช่นผีในพิธีทำขวัญจุก แตกต่างกันเพียงเปลี่ยนแปลงคำบางคำที่เกี่ยวข้องกับการโกนจุกให้มาใช้คำที่เกี่ยวข้องกับพิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ เช่น เปลี่ยนจากคำว่า "ผู้ไว้จุก" เป็น "ทิดสีกใหม่" หรือคำว่า "การโกนจุก" เป็น "พิธีทำขวัญทิดสีกใหม่"

๕. การกล่าวทำขวัญ (กรณีหมอขวัญใช้บททำขวัญ) หมอขวัญเป็นผู้กล่าวทำขวัญ ขณะหมอขวัญกล่าวทำขวัญ ทิดสีกใหม่จะนั่งประนมมือพร้อมกับถือใบพลู ๒ ใบ

๖. การมอบบายปะดิ่ง

๗. มังกิวลจองได (การผูกข้อมือ)

ข้อ ๖ และ ข้อ ๗ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก แต่ในขั้นตอนมังกิวลจองไดจะมีขั้นตอนเพิ่มในตอนท้ายอีกอย่างหนึ่ง คือ เมื่อผู้ร่วมพิธีที่เป็นญาติผูกข้อมือแล้ว จะใส่เงินลงในพานสำหรับให้แก่ทิดสีกใหม่เพื่อเป็นทุนทำมาหากิน หลังจากผูกข้อมือเสร็จแล้ว หมอขวัญจะมอบเงินดังกล่าวพร้อมกับกล่าวสอนและให้พรแก่ทิดสีกใหม่

๘. ทิดสีกใหม่กราบลาหมอขวัญ ๓ ครั้ง

จ. บททำขวัญ

บททำขวัญทิดสีกใหม่ที่รวบรวมมามีทั้งหมด ๓ ส่วน เป็นจำนวนมุขปาฐะทั้งหมด ได้แก่

๑. สำนวนนายจ้อย วิเศษกุล

๒. สำนวนนายสนอง จาบกุล

๓. สำนวนนายชื่น นพพวง

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นร้อยยาว

โครงสร้างบททำขวัญติดสีกใหม่สำนวนมุขปาฐะ ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา ใช้ “บทสัดเค” ซึ่งมีเนื้อหากล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นคาถาบาลีเหมือนกับบททำขวัญจุกและบททำขวัญนาค

๒. บทให้พร มีเนื้อหาเกี่ยวกับการให้พรแก่ติดสีกใหม่ โดยกล่าวอัญเชิญเทวดาลงมาร่วมให้พรแก่ติดสีกใหม่ให้มีสุขภาพแข็งแรง ร่ำรวย มีบ่าวใช้สอยมากมาย และให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ สิทธิชัยไพศาลโลกให้เจริญสุข เลิศเลิศชัชวาลมหามงคลไพศาล วิสุทธิวิเศษเป็นประหนึ่งว่ามัญญเพชรพรรณราย กิตติกัจจกรำกายหล้าเลื่อนลอยมหามงคล สมยศสมศักดิ์ทรงศีลในมหามงคล อานุภาพพระรัตนตรัยทั้งสามอันไพศาล ขอให้เทพไทช่วยลงและมาทำขวัญให้แก่ติดสีกใหม่ในวันนี้ ขอให้เจริญรุ่งเรือง อย่ารู้โรยรู้ลด ขอให้งามเหมือนจันทร์ธาอโศก ประสิทธิศักดิ์สมเสมออยู่ทุก ๆ สมัย ความเจ็บก็อย่าได้ ความไข้ก็อย่ามี ขอให้เป็นเศรษฐีมหาเศรษฐี ขอให้ขี่เรือเลี่ยมทอง ข้าหญิงเหลือหลาย ข้าชายเนืองนอง หมายวัฒนาถาวร อย่าให้มีภัยทุกข์โศก ติดสีกใหม่ในวันนี้ ขอให้เจริญมั่งคั่ง ขอให้มัทรมัยสินเนืองนอง ทั้งส่วยสาอุปกศบริโภคสมบูรณวัฒนาในสิ่งนี้ ขอให้อายุยืนยาวแก่เฒ่า พร้อมทั้งพงศ์เผ่าบริวาร ขอให้สมดังความปรารถนา ขอให้เงินตรา ส่วยสาอากร ขอเดชะพระพรด้วยอายุ วัฒนะ สุขะ พละ ขอให้ติดสีกใหม่ในวันนี้ ขอให้อยู่เย็นเป็นสุข และขอให้มีความสุขสวัสดิมีชัยชนะ สรรเสริญ โสดีที ภาะวันตุเด” ^{๕๙}

เป็นที่น่าสังเกตว่า มีการใช้บททำขวัญในพิธีทำขวัญติดสีกใหม่มาได้ประมาณ ๑๐ ปี หมอขวัญได้อธิบายว่านำเนื้อหามาจากบทให้พรเจ้าบ้านในพิธีขึ้นบ้านใหม่ ได้แก่ คำรายนายชื่น นพพวง ได้เนื้อหามาจากส่วนหนึ่งของบทให้พรในบททำขวัญบ่าวสาว ได้แก่ คำรายนายสนอง จาบกุล และได้เนื้อหามาจากส่วนหนึ่งของบทให้พรในบททำขวัญบ่าวสาวแต่รวมกับเนื้อหาในตำราอื่น ได้แก่ คำรายนายจ้อย วิเศษกุล แล้วเพิ่มคำหรือเปลี่ยนคำเป็นคำว่า “ติดสีกใหม่”

สาเหตุที่มีบททำขวัญติดสีกใหม่นั้น หมอขวัญอธิบายว่าได้เคยอ่านหนังสือบทสู่ขวัญติดสีกใหม่ของคนไทยพจนแล้วรู้สึกไพเราะ จึงคิดแต่งบททำขวัญติดสีกใหม่ขึ้นสำหรับกล่าวในพิธีทำขวัญติดสีกใหม่ประการหนึ่ง และเกิดจากปฏิภาณของหมอขวัญที่คิดแต่งบททำขวัญ

^{๕๙}บททำขวัญติดสีกใหม่ สำนวนที่ ๑, ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๓๒.

ทิดสีกใหม่ขึ้นมาให้เหมือนกับพิธีทำขวัญประเภทอื่นที่มีบททำขวัญอีกประการหนึ่ง^{๖๐}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายาย ที่ผู้เข้าร่วมพิธี ได้แก่ เจ้าภาพ หรือหมอขวัญ เป็นผู้กล่าวเชิญผีปู่ย่าตายายให้มารับรู้เรื่อง การประกอบพิธีทำขวัญทิดสีกใหม่ กินเครื่องเช่น และอวยพรให้กับทิดสีกใหม่และผู้เข้าร่วมพิธี

๑.๔ พิธีทำขวัญบ่าวสาว

พิธีทำขวัญบ่าวสาว เป็นส่วนหนึ่งของพิธีแต่งงาน หรือที่คนไทยเขมรถิ่นนี้เรียกว่า "กา" โดยจะใช้เวลาจัดงาน ๓ วัน

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ฤกษ์ประกอบพิธีแต่งงานจะเลือกเดือนคู่ เพราะเชื่อว่าเป็นเดือนที่เหมาะสมสำหรับ เริ่มต้นใช้ชีวิตคู่ตามเดือนที่เป็นเลขคู่ โดยเฉพาะเดือน ๔ และเดือน ๖ ถือว่าเป็นเดือนที่นิยมใช้เป็น ฤกษ์จัดพิธี เนื่องจากเป็นช่วงที่ว่างเว้นจากการทำนา เดือน ๑๒ และเดือน ๒ มีการจัดพิธีแต่ไม่ นิยมกัน ส่วนเดือน ๘ หลังจากเข้าพรรษาแล้ว และเดือน ๑๐ ไม่นิยมจัดพิธีเพราะอยู่ในช่วง เข้าพรรษา ต่อมาเริ่มนิยมจัดพิธีในเดือน ๙ ซึ่งเป็นเลขคี่ เพราะถือเคล็ดเอาเสียงของคำที่นำ ความเจริญก้าวหน้ามาให้คู่บ่าวสาว

ส่วนวันที่นิยมจัดพิธีนั้นจะเลือกวันมงคลที่พระสงฆ์เป็นผู้เลือกซึ่งมักเป็นวัน ข้างขึ้น วันที่ห้ามประกอบพิธี คือ วันพุธ ตามความเชื่อที่กล่าวกันว่า "โกนจุกวันอังคาร แต่งงาน วันพุธท่านห้าม" ปัจจุบันนิยมจัดพิธีในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์ เพราะเป็นวันที่ญาติพี่น้องและคนที่ รู้จักที่อยู่ห่างไกลว่างงาน และสามารถมาร่วมพิธีได้สะดวก

ประเพณีการแต่งงานของคนไทยเขมรจะจัดขึ้น ๓ วัน ในเดือนคู่ และไม่จัดตรงกับ วันพุธ เพราะเชื่อว่าวันพุธไม่เป็นมงคล

วันแรก ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะทำขนมเลี้ยงกันภายในหมู่เครือญาติของแต่ละฝ่าย แต่ที่บ้านของฝ่ายชายจะทำขนมมากเป็นพิเศษ เพราะต้องนำมาใช้ในขบวนแห่ ขึ้นหมวก ซึ่งการทำขนมเลี้ยงดังกล่าวได้เลิกถือปฏิบัติกันแล้ว

^{๖๐} สัมภาษณ์ ชัน วงษ์กำภู, ๑๖ มิถุนายน ๒๕๔๔.

วันที่ ๒ เวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น. จะประกอบพิธีแซนจะตุ้ม (เช่นผีปู่ย่าตายาย) ที่บ้านของฝ่ายหญิง โดยพ่อแม่และญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่ายนั่งล้อมวงกัน หมอขวัญจะกล่าวเชิญ ผีปู่ย่าตายายของทั้งสองฝ่ายให้มากินเครื่องเซ่น รับรู้เรื่องพิธีแต่งงาน และให้พรแก่คู่บ่าวสาว รายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีแซนจะตุ้มเหมือนกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับคนประเภทอื่น แต่มีข้อแตกต่างกันที่จะมีการเดินเหล้ารอบวงไปทางขวาจำนวน ๑ รอบครึ่ง ด้วย "เปียนดาสะลา" (พานเดินเหล้า) จำนวน ๒ ใบ สลับกับการกล่าวบทเช่นผี ระหว่างเวียนเปียนดาสะลารอบวง ผู้ร่วมพิธีจะจับเหล้าในถ้วยเพื่อเป็นสิริมงคลให้กับคู่บ่าวสาว เสร็จแล้วจึงเป็นขั้นตอนมวงกัวลองได (การผูกข้อมือ)

วันที่ ๓ ซึ่งเป็นวันแต่งงาน ฝ่ายเจ้าบ่าวจะยกขันหมากมาที่บ้านของเจ้าสาวในเวลา ๙.๐๐ น. หรือ ๙.๐๙ น. ในขบวนขันหมากจะประกอบด้วย "บายปะลิ่ง" (เรือนมิ่งขวัญ) ๑ พาน "ปะกาสะลา" * (พุ่มดอกหมาก) ๓ พุ่ม "เปียนดาสะลา" (พานเดินเหล้า) ๑ ใบ "รวงชมโกนกะมอม" (โตกขอลูกสาว) ๑ ใบ พร้อมทั้งขนม ๕๐ ถาด จัดไว้เป็นคู่ได้ ๒๕ คู่ เครื่องแกง ได้แก่ หัวหอม กระเทียม ช่า ชิง ตะไคร้ พริก กะปิ อย่างละ ๒ กระทง และเครื่องเช่นผีปู่ย่าตายาย ได้แก่ ไก่ต้ม เหล้า กัวย่าง อย่างละ ๑ คู่ และหมาก ๔ หรือ ๖ ซีก พลุ ๔ หรือ ๖ มวน ยาเส้นหยิบมือหนึ่ง ขณะเจ้าบ่าวเริ่มออกเดินทางจากบ้านของตนจะจุดธูป ๑ ดอก และเทียน ๑ เล่ม บักไว้ที่พุ่มดอกหมากทั้ง ๓ พุ่ม โดยตลอดจนจบพิธีแต่งงาน เชื่อว่าจะทำให้คู่บ่าวสาวมีชีวิตคู่ที่ราบรื่น มีความสุข แต่ถ้าพุ่มดอกหมากตกลงพื้น เชื่อว่าจะคู่บ่าวสาวจะมีชีวิตคู่ที่ไม่มีราบรื่น

ก่อนที่ฝ่ายเจ้าบ่าวจะยกขันหมากขึ้นเรือน ฝ่ายเจ้าสาวจะส่งญาติผู้ใหญ่ไปเชิญขันหมากขึ้นเรือน เมื่อเจ้าบ่าวมาถึงบันไดเรือนจะยืนล้างเท้าบนใบตองที่รองอยู่บนหิน ขณะเดียวกันจะมีญาติฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวฝ่ายละ ๑ คน พันดาบกันเพื่อขับไล่เสนียดจัญไรให้ออกไปจากบริเวณบ้าน ปัจจุบันการพันดาบดังกล่าวไม่ถือปฏิบัติกันแล้ว

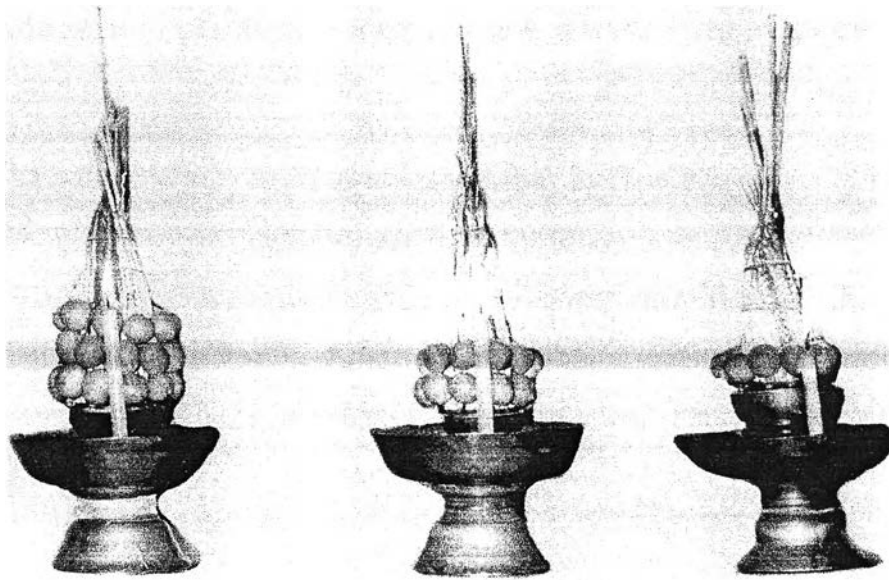
เมื่อเจ้าบ่าวขึ้นบนเรือนแล้ว เจ้าแก้วจะมอบรวงชมโกนกะมอมและเปียนดาสะลาให้แก่ญาติผู้ใหญ่ของเจ้าสาว ซึ่งฝ่ายเจ้าสาวจะมีเปียนดาสะลาอีกใบหนึ่ง จากนั้นเจ้าบ่าวจะไหว้

---

*ปะกาสะลา (พุ่มดอกหมาก) ทำจากผลหมากดิบที่ปอกเปลือกออกจนเหลือแต่เนื้อหมาก นำมาเสียบไม้แหลมข้างหนึ่ง จัดเรียงให้เป็นชั้นตามต้องการ ห่อและมัดรวมกับใบพลูและจันทน์มาก แล้วจึงนำไปประดับใส่ในพาน ถ้าเจ้าสาวเคยแต่งงานมาแล้ว จะไม่ใช่พุ่มดอกหมากเอก เพราะถือว่าเป็นพุ่มดอกหมากที่ใช้กับสาวพรหมจรรย์

ดอกหมาก ๓ เส้น ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หมายถึงพระรัตนตรัย เมื่อไหว้ดอกหมากแล้วจึงทำท่ารับ
 บายปะลิงและปะกาสะลา (พุ่มดอกหมาก) ๓ พุ่ม พุ่มดอกหมากที่มีผลหมาก ๓ ชั้น เรียกว่า
 "พุ่มดอกหมากเอก" เปรียบเสมือน "โกนจะบอง" (ลูกคนโต) พุ่มดอกหมากที่มีผลหมาก ๒ ชั้น
 เรียกว่า "พุ่มดอกหมากโท" เปรียบเสมือน "โกนกะดาด" (ลูกคนกลาง) พุ่มดอกหมากที่มีผลหมาก
 ชั้นเดียว เรียกว่า "พุ่มดอกหมากตรี" เปรียบเสมือน "โกนเปา" (ลูกคนสุดท้อง) และเรียกท่ารับ
 พุ่มดอกหมาก ๓ พุ่ม ว่า "สะแปะปะกาสะลา" (ไหว้ ๓ ท่า) โดยเจ้าบ่าวจะทำท่ารับพุ่มดอกหมาก
 เอกทางด้านขวามือก่อน แล้วจึงทำท่ารับพุ่มดอกหมากโททางด้านซ้ายมือ และพุ่มดอกหมากตรี
 ตรงหน้า ตามลำดับ

ภาพที่ ๔๙ ปะกาสะลา (พุ่มดอกหมาก)

ภาพที่ ๕๐ สะเปะปะกาสะลา (ไหว้ ๓ ท่า)

จากนั้นฝ่ายเจ้าบ่าววางเงินสินสอดบนผ้าขาวและเพิ่ม “คาตึกเต๊ะ” (เงินค่าน้ำนม) อีก ๕๒ บาท ฝ่ายเจ้าสาวอาจวางเงินเพิ่มอีกก็ได้ ถือเป็นเคล็ดว่าจะทำชีวิตคู่บ่าวสาวยืนยาว แล้วจึงประกอบพิธีโรยถั่วโรยงา เจ้าบ่าวใส่เครื่องประดับให้แก่เจ้าสาว และประกอบพิธี “โปรยจันหมาก” เข้าหาคู่บ่าวสาว ก่อนโปรยจันหมาก หมอขวัญจะประนมมือพร้อมกับกล่าวบทโปรยจันหมาก ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ วันนี้เป็นวันดี ขอเชิญปู่ตายาย ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วทั้งสองฝ่าย ที่ทำการมงคลสมรสวันนี้ ก็ได้เข้าตามตรอกออกตามประตูถูกต้องตามประเพณีแล้ว และได้เช่นดอกหมากจันหมากถูกต้องตามประเพณีกันแล้ว ทุกอย่างได้ถูกต้องตามประเพณีแล้ว ขอเชิญญาติพี่น้องมานั่งอยู่ใกล้ ๆ กับพี่น้องทุก ๆ คน จงอำนวยความสะดวกให้แก่คู่บ่าวสาวทั้งคู่ ให้ทำงานมงคลสมรสวันนี้ ขอให้อยู่เย็นเป็นสุข และขอให้มีความสุขสวัสดิ์มีชัย และขอให้มีความเจริญ

รุ่งเรืองต่อไปด้วยนะ”*

จันทมากเป็นสัญลักษณ์หมายถึงพรหมจารี เหตุที่มีความหมายดังกล่าวเนื่องจากจันทมากมีลักษณะเป็นดอกอ่อนที่หุ้มด้วยกาบหมาก จึงสะอาดและบริสุทธิ์

หลังจากนั้นจึงประกอบพิธีทำขวัญบ่าวสาว เมื่อประกอบพิธีทำขวัญบ่าวสาวเสร็จแล้ว ฝ่ายเจ้าบ่าวจะทำพิธีขอคุณญาติฝ่ายเจ้าสาวด้วยการมอบรวงชมโกนกะมอม ญาติฝ่ายเจ้าสาวจะ “กู่รวง” (เคาะโตก) ๒-๓ ครั้ง

ต่อจากนั้น คู่บ่าวสาวจะไหว้เจ้าแม่เพื่อขอบคุณที่ช่วยให้พิธีแต่งงานสำเร็จได้ด้วยดี และให้เครื่องแขวนจะตุ้มและขนมในชบวนขันหมากเป็นสิ่งตอบแทน จากนั้นจึงประกอบพิธี “เดีอะปะกาสะลา” (ถอนดอกหมาก) หมายถึง การรื้อพุ่มดอกหมากทั้ง ๓ พุ่ม โดยให้ผู้ชายที่แต่งงานแล้วจำนวน ๓ คน วางพุ่มดอกหมากทั้ง ๓ พุ่ม ไว้ตรงหน้า คู่บ่าวสาวจะกราบพุ่มดอกหมาก ๑ ครั้ง แล้วผู้ที่ถอนดอกหมากทั้ง ๓ คน จะร่วมกันพรมน้ำมนตร์พร้อมกับให้พรแก่คู่บ่าวสาว แล้วจึงรื้อพุ่มดอกหมากเพื่อนำหมากและพลูซึ่งเป็นส่วนประกอบของพุ่มดอกหมากที่เชื่อว่าเป็นสิ่งมงคลแจกให้คนเฒ่าคนแก่กิน ต่างจากเมื่อประมาณ ๖๐ ปีก่อน จะวางพุ่มดอกหมากทิ้งไว้บนหัวนอนของคู่บ่าวสาว ๓ คืน เชื่อว่าจะนำความเจริญมาสู่คู่บ่าวสาวและนำความฉลาดมาให้ลูก

เมื่อเสร็จพิธีแต่งงานแล้ว ผู้ที่มาร่วมในงานบางคนจะร้องทำซอกกัน แล้วใช้ท่อนไม้ตีกะลาหรือหม้อดินให้แตก ถือเป็นเคล็ดว่าคู่บ่าวสาวจะไม่ทะเลาะชกต่อยกัน เพราะมีคนทะเลาะกันแทนให้แล้ว และยังมีการละเล่น “รำม้วนเสื้อ” และ “รำล่อไก่” รำม้วนเสื้อ คือ การใช้เท้าม้วนเสื้อที่ใช้ในงาน โดยขณะที่ใช้เท้าม้วนเสื้อ มือหนึ่งจะถือดาบที่มีเทียนจุดไว้ที่ปลายดาบแล้วรำกวัดแกว่งไปมา ส่วนรำล่อไก่ เป็นการละเล่นที่มีผู้เล่น ๒ คน แต่ละคนยืนบนไม้กระดานคนละมุมคนหนึ่งจะถือไก่ต้มแล้วแก่งย่นให้อีกฝ่าย เมื่ออีกฝ่ายทำท่าจะรับแล้วแต่กลับไม่ให้

หลังจากนั้นตอนเย็นประมาณ ๑๗.๐๐ น. จึงประกอบพิธี “ปะชอมตำเน็ก” (เรียงหมอน) ให้กับคู่บ่าวสาว โดยเชิญคู่สามีภรรยาที่ตั้งอยู่ในศีลธรรมและมีชีวิตคู่ที่ราบรื่นมาปูที่นอนและคลุมผ้าห่มให้แก่คู่บ่าวสาว เพื่อเป็นเคล็ดให้คู่บ่าวสาวมีความสุขในการครองเรือน

---

*บทไปรยจันทมากในพิธีแต่งงาน ที่บ้านเลขที่ ๑๐๖ หมู่ ๕ บ้านหน้าวัดเหนือ ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา, กล่าวโดยนายจ้อย วิเศษกุล, ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๔.

เหมือนกับผู้ที่มาปูที่นอนและคลุมผ้าห่มให้ สมัยก่อน พอดตกค่ำจะมีพิธีส่งตัวคู่บ่าวสาวเข้าเรือนหอ โดยจะมีวงมโหรีขับกล่อมตลอดทั้งคืนเรียกว่า “กล่อมหอ” ปัจจุบันประเพณีการแต่งงานของชาวไทยเขมรเริ่มเปลี่ยนแปลงไป โดยตัดบางขั้นตอนในพิธีทิ้งไปเพื่อให้เวลากระชับขึ้น

อนึ่ง ในสมัยก่อน เจ้าสาวจะนิยมใช้ปีกแมลงทับ ซึ่งมีสีเขียวเป็นมันวาวทำเป็นเครื่องประดับสำหรับเกล้าผม ส่วนเจ้าบ่าวจะทำเป็นสังวาล

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

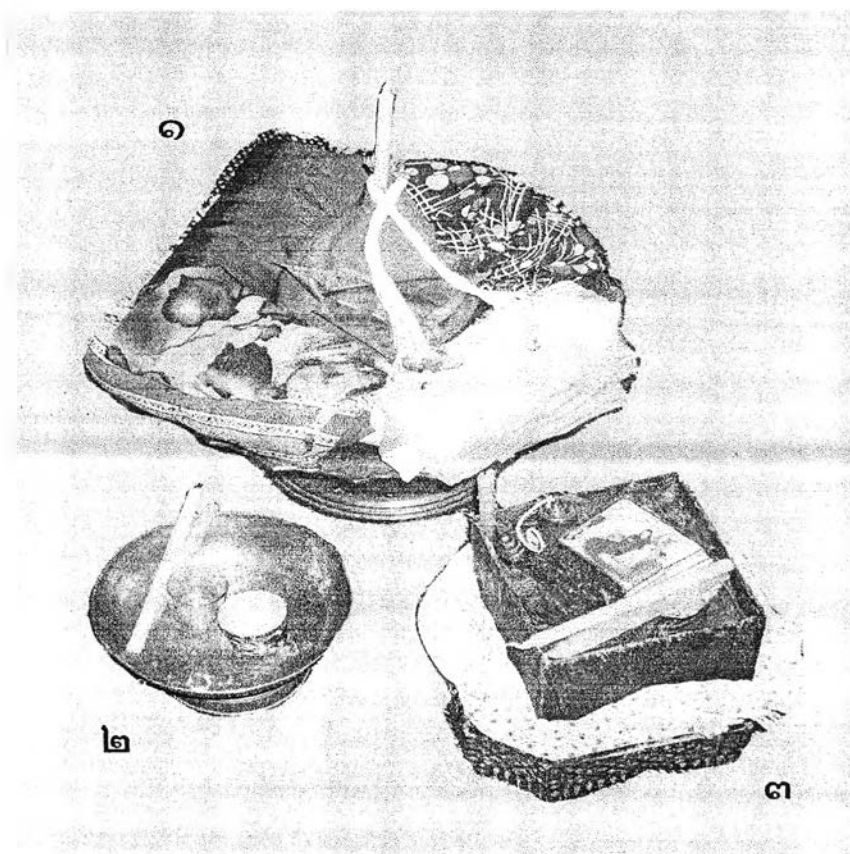
๑. เจ้าบ่าวและเจ้าสาว
๒. หมอขวัญ
๓. พ่อแม่ของเจ้าบ่าวและเจ้าสาว ตลอดจนญาติพี่น้องและเพื่อน

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. ขันไหว้ครู หรือขันห้า ๑ ใบ
๒. ขันใส่ข้าวสาร ๑ ใบ ใส่ข้าวสารครึ่งขันไว้สำหรับปักแว่นเทียน ๓ แว่น มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีคล้ายกับพิธีทำขวัญจุกและพิธีทำขวัญนาค มีข้อแตกต่างกันที่จำนวนเทียนในแว่นเทียนจะเปลี่ยนมาใช้จำนวน ๒ เล่ม ตามความเชื่อที่ว่าจำนวนคู่เป็นเลขมงคลสำหรับพิธีแต่งงาน
๓. ขันน้ำมนต์ ๑ ใบ สำหรับทำน้ำมนต์ธรรณีสาร
๔. ใบพลู ๑ เรียง (๑๐ ใบ) สำหรับพรมน้ำมนต์และรองแว่นเทียนขณะป้อนคว้นเทียน และใบพลูสำหรับให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวประนมมือถือคนละ ๒ ใบ ขณะหมอขวัญกล่าวทำขวัญ
๕. เครื่องแขวนจะตุ้ม จะคล้ายกับเครื่องเซ่นในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตประเภทอื่น ต่างกันที่จะมีเครื่องเซ่นทั้งหมด ๒ สำหรับ สำหรับเซ่นผีปู่ย่าตายายฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาว ฝ่ายละ ๑ สำหรับ สำหรับหนึ่งประกอบด้วย กล้วย ๒ หวี ไก่ต้ม ๒ ตัว เหล้า ๑ ขวด หมาก ๔ หรือ ๖ ชีก พลุ ๔ หรือ ๖ มวน ยาเส้นหยิบมือหนึ่ง พร้อมทั้งข้าว ๔ ถ้วย อาหารคาวหวานอย่างละ ๖ ถ้วย
๖. บายปะลิ่ง มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตประเภทอื่น แต่ถ้าตกแต่งบายปะลิ่งด้วยนมแมวแบบบายศรีปากชาม จะทำนมแมวเป็น ๓ อัน แต่ละอันจะวางเรียงซ้อนกันเป็นหลั่น ๔ ชั้น เป็นจำนวนคู่ ต่างจากบายปะลิ่งในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตประเภทอื่นที่นิยมเรียงนมแมวซ้อนกัน ๓ ชั้น หรือ ๕ ชั้น เป็นจำนวนคี่

๗. เปียนดาสะลา (พานเดินเกล้า) จำนวน ๒ ใบ ใบหนึ่งเป็นของฝ่ายเจ้าบ่าว และอีกใบหนึ่งเป็นของฝ่ายเจ้าสาว แต่ละใบจะมีเทียน ๑ เล่ม สำหรับจุดขณะเดินเกล้ารอบวง นอกจากนี้ในเปียนดาสะลา ยังมีแก้วขนาดเล็ก ๑-๒ ใบ สำหรับให้ผู้ร่วมพิธีเทเกล้าให้ผีปู่ย่าตายาย และจิบเกล้าเพื่อเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว

๘. รวงชมโกนกะมอม (โตกขอลูกสาว) ๑ ใบ เป็นโตกไม้รูป ๘ เหลี่ยม* ห่อด้วยผ้าสีแดง ซึ่งฝ่ายเจ้าบ่าวเป็นผู้นำมาที่บ้านเจ้าสาว ภายในโตกขอลูกสาวมี พลุ ๔ เรียง ๆ ละ ๑๐ ใบ หมาก ๔ ผล ยาเส้น ๔ ตั่ง เทียน ๔ เล่ม ขี้ผึ้ง ๒ ตลับ เต้าปูน ๑ คู่ และเศษเหรียญ

ภาพที่ ๕๑ บายปะลิ่ง (หมายเลข ๑)

เปียนดาสะลา (หมายเลข ๒)

รวงชมโกนกะมอม (หมายเลข ๓)

*ปัจจุบันมีรวงชมโกนกะมอมที่เป็นโตกไม้รูป ๔ เหลี่ยม

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. การไหว้ครู

๒. การทำนํ้ามนตร์ธรรณีสาร

ข้อ ๑ และ ข้อ ๒ มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญจุก และพิธีทำขวัญนาค

๓. คู่ป่าวสาวกราบหมอมขวัญ ๓ ครั้ง เพื่อทำความเคารพหมอมขวัญ

๔. พิธีแซนจะตุม มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีคล้ายกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตประเภทอื่น แต่มีข้อแตกต่างกันที่เพิ่มวงชมโกนกะมอม และเปียนดาสะลาเข้ามาเวียนรอบวงไปทางขวาจำนวน ๑ รอบครั้ง สลับกับการกล่าวบทเช่นผี

เมื่อประมาณ ๒๐ ปีก่อน พิธีแซนจะตุมจะเป็นการประกอบพิธีเช่นผีปู่ย่าตายายที่ละฝ่าย โดยเริ่มจากผีปู่ย่าตายายของฝ่ายเจ้าบ่าวก่อน โดยวางเครื่องเซ่นทางด้านขวามือของเจ้าบ่าว เมื่อเช่นผีปู่ย่าตายายฝ่ายเจ้าบ่าวเสร็จ เจ้าบ่าวจะออกไปจากพิธี เจ้าสาวจะเข้ามาประกอบพิธีต่อพร้อมกับเครื่องเซ่นผีปู่ย่าตายายอีกสำหรับหนึ่งซึ่งวางทางด้านซ้ายมือของเจ้าสาว

ปัจจุบันได้ประกอบพิธีเช่นผีปู่ย่าตายายทั้งฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวพร้อมกันเพื่อลดระยะเวลาในพิธี เจ้าบ่าวจะนั่งอยู่ทางด้านขวามือของเจ้าสาว เครื่องเซ่นผีปู่ย่าตายายสำหรับหนึ่งวางด้านขวามือของเจ้าบ่าวสำหรับเช่นผีปู่ย่าตายายของฝ่ายเจ้าบ่าว สำหรับหนึ่งวางด้านซ้ายมือของเจ้าสาวสำหรับเช่นผีปู่ย่าตายายของฝ่ายเจ้าสาว เจ้าบ่าวจะจับมือเจ้าสาวเทเหล้าที่อยู่สำหรับของเจ้าบ่าวใส่แก้วก่อน แล้วจึงเทเหล้าที่อยู่สำหรับของเจ้าสาวใส่แก้วอีกใบหนึ่งสำหรับเช่นผีปู่ย่าตายาย จากนั้นจึงทำพิธีเช่นผีปู่ย่าตายายพร้อมกัน โดยเจ้าภาพและผู้ร่วมพิธีที่เป็นเครือญาติฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวจะนั่งกันเป็นวงกลมล้อมคู่บ่าวสาว จากนั้นเจ้าภาพจะจุดธูปปักไว้ที่เครื่องเซ่นทุกอย่าง เจ้าบ่าวและเจ้าสาวจุดธูปคนละ ๑ ดอก สำหรับไหว้ผีปู่ย่าตายาย จากนั้นหมอมขวัญกล่าวบทเช่นผี ๑ ครั้ง สลับกับการเดินเหล้ารอบวงโดยใช้เปียนดาสะลาจำนวน ๒ ใบ ซึ่งผู้ร่วมพิธีถือให้อยู่ตรงข้ามกันภายในวง เวียนเปียนดาสะลาไปทางขวาจำนวนครึ่งรอบพร้อมกับแม่ของเจ้าสาวยกวงชมโกนกะมอมขึ้นไว้ระดับอก หมอมขวัญจะกล่าวบทเช่นผีสลับกับการเดินเหล้ารอบวงและยกวงชมโกนกะมอมทั้งหมด ๓ ครั้ง

ขณะหมอมขวัญกล่าวบทเช่นผีแต่ละครั้ง ผู้ร่วมพิธีจะประนมมือและยกเปียนดาสะลาและวงชมโกนกะมอมขึ้นระดับอกเพื่อทำความเคารพต่อผีปู่ย่าตายาย หมอมขวัญกล่าวบทเช่นผีครั้งแรกเพื่อเรียกผีปู่ย่าตายายให้มาร่วมพิธี เมื่อกกล่าวจบ จะเทเหล้าใส่แก้วที่อยู่ในเปียนดาสะลาแล้วจึงเดินเหล้ารอบวงครึ่งรอบ แล้วจึงกล่าวบทเช่นผีครั้งที่ ๒ เพื่อเรียกผีปู่ย่าตายายกินเครื่องเซ่นที่ลูกหลานได้นำมาเช่นไหว้ เมื่อกกล่าวจบ จะแบ่งเครื่องเซ่นใส่รวมในถ้วยข้าว

๑ ใบ และนำรูปที่ปักไว้ที่เครื่องเช่นมาปักที่ถ้วยข้าวใบนี้ เทเหล้าใส่แก้วแล้วเดินเหล้ารอบวง
ครึ่งรอบ แล้วจึงกล่าวบทเช่นนี้เป็นครั้งที่ ๓ เพื่อส่งผีปู่ตายายกลับและให้ผีปู่ตายายอวยพรให้
ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข เมื่อกกล่าวจบ จะเทเหล้าใส่แก้วแล้วเดินเหล้าเวียนรอบวงอีกครั้งรอบ แล้ว
จึงนำเครื่องเช่นในถ้วยดังกล่าวไปเททิ้งไว้ตามโคนต้นไม้หรือริมถนนสำหรับให้ผีที่ไม่มีญาติ

อนึ่ง ในคืนก่อนวันพิธีทำขวัญบ่าวสาว จะประกอบพิธีแซนจะตุ่มที่บ้านเจ้าสาว
มีขั้นตอนการประกอบพิธีคล้ายกับพิธีทำขวัญบ่าวสาวในวันรุ่งขึ้น ประกอบด้วย การไหว้ครู การทำ
น้ำมนตร์ธรณีสาร คู่บ่าวสาวกราบหมอขวัญ พิธีแซนจะตุ่ม การมอบบายปะลิ่ง และมังกิวลจของโด
(การผูกข้อมือ) ตามลำดับ แตกต่างกันที่ไม่มีขั้นตอนการกล่าวทำขวัญ การเวียนเทียน การป้อน
ควันเทียน และการมอบเงินสินสอด ส่วนผู้ร่วมพิธีจะมีเฉพาะพ่อแม่และญาติสนิทของฝ่ายเจ้าบ่าว
และเจ้าสาว

กรณีผู้ชายจุดผู้หญิง หนีตามกัน หรือลักลอบได้เสียกันถือว่า "ผิดผี" ซึ่ง "ผี" ใน
ที่นี้หมายถึงผีปู่ตายายที่ไม่ได้บอกกล่าวให้รับรู้ คนไทยเขมรเชื่อว่าการไม่บอกกล่าวให้ผีปู่
ตายายทั้งสองฝ่ายรับรู้จะทำให้ผีปู่ตายายไม่พอใจ อาจบันดาลให้เกิดเหตุร้ายแก่คนในตระกูล
ทั้งสองฝ่ายจนถึงขั้นเสียชีวิต ดังนั้นจึงต้องจัดพิธีทำขวัญบ่าวสาว เพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ตายาย
ทั้งสองฝ่ายรับรู้ พิธีทำขวัญบ่าวสาวในกรณี "ผิดผี" หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "พิธีชมา" เป็นพิธีที่
ตัดลดขั้นตอนบางขั้นตอนในพิธีทำขวัญบ่าวสาว ได้แก่ การกล่าวทำขวัญ การเวียนเทียน เพราะ
จุดประสงค์ในการจัดพิธีนั้นเพื่อบอกกล่าวให้ผีปู่ตายายรับรู้เป็นสำคัญ บทเช่นผีจึงมีเนื้อหาต่าง
จากบทเช่นผีในกรณีที่คู่บ่าวสาวไม่ได้ผิดผี โดยนอกจากกล่าวเชิญผีปู่ตายายให้กินเครื่องเช่น
และให้พรแก่คู่บ่าวสาวแล้ว ยังต้องกล่าวคำขอขมาผีปู่ตายาย ดังความที่ว่า

"อิติปิโส ภาวะวา ข้าพเจ้าขออัญเชิญผีปู่ผีย่าผีตาผียายญาติกาทั้งหลายทั้ง
สองข้าง จงมา ณ สถานที่นี้ จงดลบันดาลแก้วแหวนเงินทองข้าวของนานาชนิด ด้วยอำนาจปู่
ตายายสังสารสัตว์อำนาจและเกียรติยศปรากฏ จงอายุมันยืนนาน และบริวารหญิงชาย จง
คุ้มครองป้องกันรักษาเคสสถานเจ้าของบ้านเรือนเจ้าบ่าวเจ้าสาวคู่สมรสวันนี้ จัดเครื่องสังเว
พร้อมด้วยอาหาร คาวหวาน เหล้ายาหมูเห็ดเปิดไก่อมาถวายที่นี่ ขอพระองค์ลงมาขบฉันให้อิ่มหน้า
สำราญใจ จงสลัดปัดเป่าผีปีศาจร้ายเปรตตอสุรกายที่คิดร้ายและใจหยาบบาปช้าที่ล้วนแล้วแต่ของ
จัญไร ขอจงทรงขับไล่ที่ไล่ออกไปห่างไกลจากบ้านนี้ด้วยเทอญ (ครั้งที่ ๑)

อิติปิโส ภาวะวา ข้าพเจ้าขออัญเชิญผีปู่ผีย่าผีตาผียายผีเหย้าผีเรือนที่ได้ล่วงลับ
ไปแล้ว จงมา ณ สถานที่นี้ จงดลบันดาลแก้วแหวนเงินทองข้าวของนานาชนิด ด้วยอำนาจปู่
ตายาย สังสารสัตว์อำนาจและเกียรติยศปรากฏ จงอายุมันยืนนาน และทุกบริวารหญิงชาย
(ครั้งที่ ๒)

ผีปู่ผีย่าผีตาผียาย เรียกร้องมาแล้วนะ ลงมานะ จงมาอำนวยความสะดวกให้พร
เจ้าบ่าวเจ้าสาวทั้งคู่ ให้เจ้าบ่าวเจ้าสาวอยู่เย็นเป็นสุขนะ เขาเข้าตามตรอกออกตามประตูให้
ผีเห็นคนเห็นนะ ทำตามประเพณีแล้วนะ อย่าได้ถือโทษโกรธเคืองกันเลย (ครั้งที่ ๓)**

๕. การกล่าวทำขวัญ หมอขวัญเป็นผู้กล่าวทำขวัญบ่าวสาว ขณะหมอขวัญ
กล่าวทำขวัญ คู่บ่าวสาวจะนั่งประนมมือพร้อมกับถือใบพลูคนละ ๒ ใบ

ภาพที่ ๕๒ ขณะหมอขวัญกล่าวทำขวัญบ่าวสาว

๖. การเวียนเทียน มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีเหมือนกับพิธี
ทำขวัญจุกและพิธีทำขวัญนาค แต่ไม่มีการร้องเพลงนางนาคขณะเวียนเทียน และห้ามให้ผู้เป็น
หม้ายเข้าร่วมการเวียนเทียน เพราะถือว่าไม่เป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว อาจส่งผลให้บ่าวสาวใช้
ชีวิตคู่ได้ไม่ยืนยาว

*บทเช่นผีในพิธีทำขวัญบ่าวสาว (กรณีผีตม) ที่บ้านเลขที่ ๑๑๕ หมู่ ๖ บ้านหน้าวัดใต้ ตำบลดงน้อย
อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา, กล่าวโดยนายสนอง จาบกุล, ๑ กรกฎาคม ๒๕๔๔.

๗. การป้อนควั่นเทียน มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีคล้ายกับพิธีทำขวัญจุกและพิธีทำขวัญนาค โดยป้อนควั่นเทียนให้คู่บ่าวสาวพร้อมกัน ๓ ครั้ง

ภาพที่ ๕๓ หมอขวัญป้อนควั่นเทียนให้คู่บ่าวสาว

๘. การมอบเงินสินสอด เมื่อหมอขวัญป้อนควั่นเทียนแก่คู่บ่าวสาวเสร็จแล้ว หมอขวัญจะนำท่อเงินสินสอดมอบให้แก่คู่บ่าวสาวเพื่อมอบให้แก่พ่อแม่ของเจ้าสาว ขณะหมอขวัญมอบท่อเงินสินสอดให้คู่บ่าวสาวจะกล่าวสอนคู่บ่าวสาว เมื่อพ่อแม่ของเจ้าสาวรับท่อเงินสินสอดแล้ว คู่บ่าวสาวจะกราบพ่อแม่ ๓ ครั้ง จากนั้นแม่ของเจ้าสาวจะทำท่าแบกท่อเงินสินสอดเข้าไปเก็บในห้อง ท่อเงินสินสอดดังกล่าวถือเป็นสิทธิ์ของพ่อแม่ของเจ้าสาวที่จะเก็บไว้เองหรือมอบให้คู่บ่าวสาวไว้เป็นทุนทำมาหากิน

๙. การมอบบายปะลิ่ง คู่บ่าวสาวจะหงายมือทั้งสองข้างพร้อมกันเพื่อรับบายปะลิ่งจากหมอขวัญ ขณะเดียวกันหมอขวัญจะกล่าวให้พรแก่คู่บ่าวสาว

๑๐. การไหว้ ๓ ท่า เป็นการไหว้ผีปู่ย่าตายายทั้งสองฝ่ายคล้ายธรรมเนียมไทยแตกต่างกันที่ไม่มีผ้าไหว้ผีซึ่งเป็นผ้าขาว ๑ ผืน โดยเจ้าบ่าวจะใช้มือซ้ายประสานมือขวาของเจ้าสาวในท่าประนมมือ แล้วทำท่าไหว้ทางขวามือของคู่บ่าวสาว ๑ ครั้ง ไหว้ทางซ้ายมือ ๑ ครั้ง และไหว้ตรงกลาง ๑ ครั้ง ตามลำดับ แล้วจึงก้มลงกราบพร้อมกัน ๑ ครั้ง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่พบใน

พิธีทำขวัญบ่าวสาวที่มีนายสนอง จาบกุล เป็นผู้ประกอบพิธี ซึ่งเป็นหมอขวัญที่เคยออกไปประกอบพิธีทำขวัญบ่าวสาวแบบธรรมเนียมไทยในหมู่บ้านของกลุ่มคนไทย และได้นำขั้นตอนดังกล่าวมาปรับใช้ในพิธีทำขวัญบ่าวสาวในหมู่บ้านของตน

ภาพที่ ๕๔ หมอขวัญนำทำ "ไหว้ ๓ ท่า" ตามแบบธรรมเนียมไทยมาปรับใช้

๑๑. มงกิวลจองได (การผูกข้อมือ) มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีคล้ายกับพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิตประเภทอื่น วิธีการผูกข้อมือนั้นคู่บ่าวสาวจะวางมือบนหมอนคว่ำมือทั้งสองข้างพร้อมกันเพื่อให้หมอขวัญปิดด้ายสายสิญจน์ออกจากตัวคู่บ่าวสาว จากนั้นคู่บ่าวสาวจะหงายมือทั้งสองข้างเพื่อให้หมอขวัญปิดด้ายสายสิญจน์เข้าหาตัวคู่บ่าวสาว แล้วจึงผูกข้อมือ โดยผูกข้อมือขวาของเจ้าบ่าวก่อน แล้วจึงผูกข้อมือซ้ายของเจ้าสาว

เมื่อหมอขวัญผูกข้อมือพร้อมกับสอนและให้พรแก่คู่บ่าวสาวแล้ว พ่อแม่และญาติทั้งสองฝ่ายจะร่วมกันผูกข้อมือ พ่อแม่ของเจ้าสาวจะผูกข้อมือก่อน แล้วตามด้วยพ่อแม่ของเจ้าบ่าวและญาติทั้งสองฝ่าย ตามลำดับ ขณะที่ผูกข้อมือก็จะกล่าวอวยพรให้แก่คู่บ่าวสาวด้วย หลังจากญาติแต่ละคนผูกข้อมือแล้ว จะใส่เงินในพานให้คู่บ่าวสาวสำหรับเป็นทุนทำมาหากิน ส่วนฝ่ายเจ้าบ่าวและฝ่ายเจ้าสาวจะมอบของชำร่วยซึ่งมักเป็นผ้าขนหนูให้แก่ผู้ผูกข้อมือเป็นการตอบแทน ยกเว้นพ่อแม่ของเจ้าบ่าวและเจ้าสาวจะมอบเป็นเสื้อผ้าฝ่ายละ ๑ ชุด เรียกว่า "ผ้ารับไหว้"

หลังจากผูกข้อมือให้แก่คู่บ่าวสาวแล้ว หมอขวัญจะมอบเงินที่ญาติให้เป็นเงินทุนทำมาหากินแก่คู่บ่าวสาวพร้อมกล่าวให้พร จากนั้นหมอขวัญจะประคองให้คู่บ่าวสาวลุกขึ้นพร้อมกัน เชื่อว่าจะช่วยให้ทั้งสองฝ่ายเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน แต่ถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลุกขึ้นก่อนเชื่อว่าจะ เป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

เป็นที่น่าสังเกตว่า ขั้นตอน “มังกิวลจองโต” (การผูกข้อมือ) และความเชื่อเรื่อง จำนวนขวัญที่มี ๑๙ ขวัญ ของคนไทยเขมรที่อำเภอพนมสารคามและอำเภอราชสาส์น จังหวัด ฉะเชิงเทรา คล้ายกับขั้นตอน “ปะจี้ร์ปะโจล” ในพิธีแซนการ์ (พิธีแต่งงาน) และความเชื่อเรื่อง จำนวนขวัญของคนไทยเขมรที่บ้านตาเพชร ตำบลตะติงโง อำเภอมือ จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นการปัดสิ่งร้ายออกจากตัวคู่บ่าวสาว และนำสิ่งที่ดีที่เป็นโชคลาภเข้าสู่ตัวของบ่าวสาว ดังที่อธิบายไว้ว่า “พราหมณ์จะเริ่มใช้ด้ายป็นข้อมือ โดยคู่บ่าวสาววางมือบนหมอน ฝ่ายหญิงคว่ำมือทั้งสอง ทับเต้าปุ่นและมีดสนากที่วางไว้บนหมอน ฝ่ายชายคว่ำมือทั้งสองทับมือฝ่ายหญิง พราหมณ์จะใช้ ด้ายมงคลป็นจากข้อมือสู่ปลายนิ้วเป็นจังหวะตามการนับซ้ำ ๆ ๗ ครั้ง โมย ปีร์ แบีย โบน ปรำ ปรำโมย ปรำปิล ต่อด้วยคำว่า ปะจี้ร์... ตัดเส้นด้าย ขยุ้มทิ้ง ถือได้ว่าขจัดสิ่งร้ายออกไปแล้ว ในขั้น ปะโจล พราหมณ์ถือว่ามีขวัญ ๑๙ ขวัญ ที่เป็นสิ่งที่ดีในขั้นนี้ ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายจะหงายมือ ทับกัน โดยฝ่ามือชายอยู่ข้างล่าง วางเต้าปุ่นและมีดสนากบนฝ่ามือของฝ่ายหญิง โดยจะป็น ด้ายมงคลจากปลายนิ้วเข้าหาข้อมือพร้อมกับนับ ๑๙ ครั้ง”^{๖๐}

๑. บททำขวัญ

บททำขวัญบ่าวสาวที่รวบรวมมาทั้งหมด ๗ จำนวน แบ่งเป็น จำนวนมุขปาฐะ ๖ จำนวน และจำนวนลายลักษณ์ ๑ จำนวน

จำนวนมุขปาฐะ ๖ จำนวน ได้แก่

๑. จำนวนนายบัวหลวง หงษ์ขุน
๒. จำนวนนายลำไย เทียนวงศ์
๓. จำนวนนายชื่น นพวง ทำขวัญบ่าวสาวที่หมู่ ๑๕ บ้านไผ่งาม ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา
๔. จำนวนนายชื่น นพวง ทำขวัญบ่าวสาวที่หมู่ ๑ บ้านตลาดดงน้อย ตำบล ดงน้อย อำเภอราชสาส์น จังหวัดฉะเชิงเทรา

^{๖๐} อัจฉรา ภาณุรัตน์, เกร็ดจิต ศรีบุญนาค และวิลาสินี ศรีนุเคราะห์. แซนการ์: ประเพณีแต่งงานพื้นเมืองเขมรอีสานใต้ (สุรินทร์ ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูสุรินทร์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗.

๕. จำนวนนายห่วย อัจฉรากุล

๖. จำนวนนายจ้อย วิเศษกุล

จำนวนลายลักษณ์ ๑ จำนวน ได้แก่ จำนวนจากหนังสือ "พิธีทำขวัญและแหล่งต่าง ๆ" ได้มาจากนายบัวหลวง หงษ์ขุน

ลักษณะคำประพันธ์ เป็นร้อยยาว

โครงสร้างบททำขวัญบ่าวสาว

๑) โครงสร้างบททำขวัญบ่าวสาวจำนวนมุขปาฐะ ประกอบด้วย

๑. บทชุมนุมเทวดา มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประกอบด้วย บทสัศเค และบทอัญเชิญเทวดา

๑.๑ บทสัศเค เป็นบทคาถาบาลี ดังความที่ว่า

“นะโม ตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (กล่าว ๓ ครั้ง)
 สาธุ สัศเค กามะ จะรูเป คิริสิริชะระตะเต จันตะลิกเช วิมานะ
 ที่เป รัฎฐะ จะคาเม ตะระวะนะคะหะเน เคะวัตถุมะหิ เขตเต
 ฎุมมา จายันตุเทวา ชะละณะละวิสะเม ยักชะคันธัพพะนาคา
 ตัญฐันตา สันติเกยัง มุนิวะระวะจะนัง สาทะโวเมสุณันตุ
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา
 ธัมมัสสะวะณะกาโล อะยัมพะทันตา”^{๖๖}

๑.๒ บทอัญเชิญเทวดา เป็นบทที่แต่งเป็นภาษาไทย มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญบรรดาเทพเจ้า เทวดา ฤๅษี ลงมาร่วมพิธีและอวยพรให้คู่บ่าวสาว ดังความที่ว่า

“นะมามิ อาทิปัตติง มหาเทวัญ ท่านผู้มีปัญญาธิการ คือองค์พระประเมศวรผู้เป็นเจ้าของได้มาครอบครอง บรรดาพรหมฤๅษีมิให้เป็นกรรมสิทธิ์แก่หมุนิกรอมรคณะ อันเทวดารักษาในสรรพพิศโลกในวันนี้ คือเป็นวันขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๘ ท่านได้มาให้ฤๅษีคือนายจิงนางเขียนได้ทำการมงคลสมรสบุตรสาวในวันนี้ ก็ได้ฤๅษียามงามดี”^{๖๗}

^{๖๖}บททำขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๖, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๔.

^{๖๗}บททำขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๖, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้าเดียวกัน.

๒. บทเช่นผี มีเนื้อหากล่าวถึงวาระอันเป็นมงคล บรรยายเครื่องเช่นผี และกล่าวเชิญผีให้ช่วยคุ้มครองคู่บ่าวสาว ดังความที่ว่า

“ศรี ๆ วันนีวันดี เป็นราศีศุภมงคล ข้าพเจ้าจะขอย่อย่น ประดิษฐานขึ้นทันใด ขออำนาจอวยพร ยอกรขึ้นไหว้ ท่านพ่อท่านแม่ ท่านเฒ่าแก่ผู้ใหญ่ ญาติกาฝูงผี ไม่ว่าผู้ดีเชิญใจผีเรือนแม่พ่อ ขอเชิญมาพร้อมกันในวันนี้ วันนี้เป็นวันดี ท่านเศรษฐีผู้ใหญ่ จะเอาแก้วเข้ามาเกย เอาเชยเข้ามาฝาก จะเอาขันหมากเข้ามาให้ ได้จัดแจงแต่งไว้ ทั้งส้มสุกลูกไม้ ขนมหลายกองเกวียน ขนมฝิงฝอยทอง ล้วนแต่ของจำเนียร จันอัปงาเจียน ผลไม้นานา ส้มซ่าส้มยำส้มทับ พลับจิ้น ลูกอินพะล้า ขนมต้มลูกใหญ่ กล้วยไข่กล้วยน้ำ มะพร้าวอ่อนอ้อยล้า เหล้าข้าวหมูหัน ห่อหมกทอดมัน สารพันที่จะมี อภิเชกสองศรี เช่นผีทั้งหลาย ผีภูตผีพราย แม่ซื้อรักษา ที่ได้เลี้ยงได้ดู ผีปู่ผีย่า ผียายผีตา ตามบรรดาพี่น้อง ผีเกี่ยวผีตอง ทั้งสองพร้อมกัน อย่าซึ่งเคียดเคียดฉันทขบพันเช่นเขี้ยว จะมาเป็นพี่เป็นน้อง จะมาเป็นทองแผ่นเดียว อย่าพิโรธโกรธเกรี้ยว ช่วยอุปถัมภ์ คำชู ผัวเมียทั้งคู่ ให้อยู่สบาย เชิญเสด็จเสด็จเข้ามา คุ้มครองรักษา ค้อยโหยคุ้มภัย คุ้มเสียดจัญไร สิ่งร้ายอย่าให้มีมา คุ้มให้สารพัด อย่าให้หนักคดหลังคา คุ้มทั้งผ้าถุงมุ้งผ้า พร้อมข้าวยุ่งฉวง ครอบครองสองรา โรคาเบาบาง คุ้มลูกคุ้มเต้า คุ้มทั้งเขม่าตานชาว ญาติกาผีสง ที่คุ้มครองป้องกัน ลูกเปรตเศษนรก ยาจกอาธรรม ขออย่าให้มาเกิดในครรภ์ เพื่อจะเป็นลูกเป็นเต้า ในเมื่อเจ้าจะตั้งครรภ์ ข้าจะขอรำพัน ทั้งจ้วและผา ชื่อตั้งหลังคา รอดแปกไก่ ผีประตุนหน้าต่าง เส้าห้องเส้ากลาง ผีสงนางไม้ ที่ได้ปลุกเรื่อนอยู่ สองเจ้าทั้งคู่ ขอให้อยู่สบาย เชิญเสด็จเสด็จเข้ามา คุ้มครองรักษา คุ้มโหยคุ้มภัย คุ้มเสียดจัญไร สิ่งร้ายอย่าได้มี ให้สวัสดิมีชัยมงคล เกิดมรรคเกิดผล แก่ตนเจ้าทั้งสอง”^{๖๔}

๓. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือนมีเนื้อหากล่าวถึงเครื่องใช้ที่คู่บ่าวสาวจะต้องมีไว้ประจำเรือน ดังความที่ว่า

“...แล้วยกขึ้นมาทั้งหมดให้จดจำ ผ้าเช็ดหน้าดอกคำ ชันน้ำพานรอง หวีกระจก คันช้อง โถแป้งน้ำมัน ยี่ภู่ปูนอน ฟูกหมอนม่านกัน เตียงตั้งอศมจันทร์ กระจงชันเขียนหมาก มีดพับตลับนาค พานหมากของพลู เครื่องกินเครื่องอยู่ ชันน้ำจอกลอย แหนบใหญ่ไม้สอย สวาน้อยจำไว้ เมื่อจะออกเรือนไป เจ้าจะได้ครองกัน ค่อยผ่อนค่อยผัน จะเกิดมรรคเกิดผล แก่ตนเจ้าทุกวัน ยาสีฟัน ชันน้ำบัวนปาก ดูพลูดูหมาก ทั้งตลับชี้ผึ้ง...”^{๖๕}

^{๖๔} บททำขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๔, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๐-๖๔๑.

^{๖๕} บททำขวัญบ่าวสาว จำนวนที่ ๕, ดูที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๓.

๔. บทสอนบ่าวสาว มีเนื้อหากล่าวสอนคู่บ่าวสาวเกี่ยวกับหน้าที่ที่ควรปฏิบัติของ แต่ละฝ่ายหลังจากแต่งงานแล้ว อันจะนำไปสู่ชีวิตคู่ที่มีความสุข ดังความที่ว่า

“...อย่าตั้งปิ้งว่าจะัว อย่าทำชั่วให้ถึงผู้ใหญ่ เราสอนเจ้าไว้ จงเร่งจดจำ เมื่อเวลาค้า อย่าเที่ยวเตร่ ทำโลเลแกลังแซเขื่อนการเหี้ยเรือน เราเตือนเจ้าไว้ ทั้งปิ้งผัดผัวจะกินให้บริบจัดแจง หุงต้มแกงตักแต่งไว้คอยทำ ต้มผักหญ้าปลาอย่างไฟ จะแกงสิ่งอันใดอย่าใส่ผักให้มากนักไม่สู้ดี อย่า จู้จู้หงุดหงิด ถ้าผัวผิดอย่าบ้าบ่น ลับหลังคนจึงค่อยว่า คำบรูราณท่านว่า เขยใหม่แม่ผัวกับลูกสะใภ้ อย่าซึ่งเคียดเคียดฉันท ทั้งสองครองกัน ให้เป็นฉันผัวเมีย อย่าเรียกเมียว่าอี น้ำมันไม่ตีแก่ตัว ฝ่าย ผัวว่าเมียก็กลัว ฝ่ายเมียว่าผัวก็เกรง อย่าขึ้นมิ่งขึ้นเอ็ง อย่าชมเหงใจกัน อย่ากระแทกแตกดัน หุนหันด่าทอ ให้ร้อนถึงแม่พ่อ ปูย่าตายาย อดสูดูร้าย หญิงชายนี้เขาจะเย้ยเยาะ ผัวผิดเมียพลั้ง อดออกมาแก้มั่ง ยับยั้งจงเหมาะ ผัวก็เรียกแต่หวาน เมียก็ขานแต่เพราะ อย่าโมโหปากเปราะ ทำเป็น น้ำใจเสาะ น้ำมันไม่เหมาะชอบกล เจ้าอย่าทำซ้องซัด จงปรนนิบัติผัวตน ก่อนเข้านอน ไหว้พระ สวดมนต์ ถือศีลห้าเป็นต้น สวัสดิ์มีชัย ครั้นเมื่อคำราตรี เข้าที่กราบทำผัว เป็นการดีแก่ตัว ไม่มีชั่ว ลักเวลา ฝ่ายผัวก็อย่าช้า จงเร่งเข้ามาให้พรเมีย...”^{๖๖}

๕. บทให้พร มีเนื้อหากล่าวให้พรคู่บ่าวสาวให้มีความสุขความเจริญ ไม่เจ็บไข้ ได้ป่วย ร่ำรวยด้วยทรัพย์นานา มีลูกที่ดี และมีชีวิตคู่ที่ยืนยาว ดังความที่ว่า

“...ทรัพย์สินเงินทอง จะได้ไหลมาเทมา ซึ่งจะมีบุตรบุญตรา ที่จะมาสืบสาย มี ลูกหญิงลูกชาย ก็จะมีทุกคน มาแต่บนฟ้า เทวดานิมนต์ ปฏิสนธิ์คนชั่วไม่มี เราสอนเจ้าเท่านี้ ดีกว่าเงินทอง จำให้มันทั้งสอง ถือคำจำไว้ ทรัพย์สมบัติจงไหลมาเทมา ดูจแม่พระคงคาบ่อทราย ไร่เทียมไม่รู้จักสิ้นสุด ถึงจะมีบุตร กับบริสุทธิสืบสาย มีลูกหญิงเลี้ยงง่าย มีลูกชายเลี้ยงดี ขอให้อายุ ยาวยืนยง ถือไม้เท้ายอดทอง ทั้งสองครองกัน ความเจ็บอย่าได้ และความไข้อย่ามี ขอให้เป็น เศรษฐี และมีเงินทอง ศฤงคารบ้านช่อง วัวควายช้างม้า เรือแพนาวา ให้มีรถมีลา และมีสินค้า ครบครัน ให้มีแหวนนับเป็นแสน ๆ ของเจ้า มีแหวนแล้วนับเป็นพัน ๆ แล้วโลกถาดเขียนชั้น ข้าบ่าว ใช้สอย ต้นกัลปพฤกษ์ อกออยู่ที่หวนอน และตรงหน้าบุญชร ผ่าผ่อนแพรพรรณ จะนึกสิ่งใดขอให้ ได้สิ่งนั้น ให้สมความมาดที่ปรารถนา ให้มีโรงรถ ให้มีโรงม้า ให้มีฉางข้าว ให้มีฉางเกลือ ทั้งมี คลังเสื้อ ให้มีคลังผ้า ให้มีคลังเงินตรา ส่วยสาอากร เดชะพระพร ให้ได้แก่เจ้าทั้งสอง พุทธังกัมมะ สิทธิ ธัมมังกัมมะสิทธิ สังฆังกัมมะสิทธิ อายูวัชณะโก ธนะวัชณะโก สิริวัชณะโก ยะสะวัชณะโก พลชะวัชณะโก วัฒนชะวัชณะโก สุขชะวัชณะโก โหตุ สัพพะทา ทุกชะโล คะพะยา เวลาโลกา สัตตุ

^{๖๖}บททำขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๓, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๓๙.

จุปัทถะวะ อะเนกา อันตะรายา วินาศสันตุ จะเตชะสา ชะยาสิทธิทะนัง ลามัง โสเถถิ พาคะยัง
 สุขัง พลัง สิริอายุ จะ วัฒนโณ โภคัง วุฒตี จะยะสะวา อายุ วัฒนโณ สุขัง พลัง”^{๖๔}

๒) โครงสร้างบททำขวัญบ่าวสาวสำนวนหลายลักษณะ ประกอบด้วย

๑. บทเช่นผี

๒. บทบรรยายเครื่องใช้ภายในเรือน

๓. บทสอนบ่าวสาว

๔. บทให้พร

ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๔ มีรายละเอียดของเนื้อหาเหมือนกับบททำขวัญบ่าวสาวสำนวน

มุขปาฐะ

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่

๑.๑ ข้อห้ามเรื่องวันและเดือนที่ใช้ประกอบพิธี วันที่ห้ามจัดพิธี คือ วันพุธ
 ตามความเชื่อที่กล่าวสืบกันต่อมาว่า “โขนจุกวันอังคาร แต่งงานวันพุธท่านห้าม” จึงเชื่อว่าวันพุธไม่
 เป็นวันมงคล อาจมีเรื่องที่ไม่ดีเกิดขึ้นกับคู่บ่าวสาวหรือในระหว่างการประกอบพิธี

ส่วนเดือนที่ห้ามจัดพิธี คือ เดือนคี่ เพราะถือเคล็ดเอาเสียงของคำที่อาจ
 นำพาให้ชีวิตคู่บ่าวสาวต้องพลัดพรากจากกันจนเหลือเพียงคนเดียว แต่ปัจจุบันความเชื่อดังกล่าว
 เริ่มเปลี่ยนแปลง โดยเริ่มมีการจัดพิธีในเดือน ๙ กันบ้าง เพราะถือเคล็ดเอาเสียงของคำที่จะนำ
 ความเจริญก้าวหน้ามาสู่คู่บ่าวสาวตามความเชื่อของคนไทยเชื้อสายจีน

๑.๒ ข้อห้ามผู้ร่วมพิธีที่เป็นหม้ายเข้าร่วมการเวียนเทียน ซึ่งจะไม่เป็น
 สิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว อาจส่งผลให้ชีวิตคู่ได้ไม่ยืดยาวต้องพลัดพรากจากกันเหมือนกับผู้ที่
 เป็นหม้ายคนดังกล่าวที่เข้าร่วมเวียนเทียนด้วย

๒. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่

๒.๑ เชื่อว่าการจุดเทียนที่อยู่ในเบียดาสะลาทั้ง ๒ ใบ ขณะเดินหล้า
 รอบวงในพิธีแห่นางแมวจะทำให้การใช้ชีวิตคู่ราบรื่น ไม่มีอุปสรรค

^{๖๔}บททำขวัญบ่าวสาว สำนวนที่ ๕, ดุที่ภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๓.

๒.๒ ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายาย มีรายละเอียดของความเชื่อเหมือนกับ พิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประเภทอื่น ซึ่งพิธีทำขวัญบ่าวสาวได้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของคนไทยเขมรที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ย่าตายายทั้งสองฝ่ายที่เรียกว่า "ผีเชื้อ" ได้อย่างชัดเจน โดยในพิธีจะแบ่งเป็นพิธีเช่นผีเชื้อของฝ่ายเจ้าบ่าว (ฝ่ายพ่อ) และพิธีเช่นผีเชื้อฝ่ายเจ้าสาว (ฝ่ายแม่)

เมื่อคู่บ่าวสาวผ่านพิธีแต่งงานแล้ว ต่างฝ่ายจะยังคงถือผีเชื้อฝ่ายเดิมของตน กล่าวคือเจ้าบ่าวและเจ้าสาวต่างก็ยังคงถือผีเชื้อฝ่ายพ่อแม่ของตน ส่วนลูกที่เกิดมาจะถือผีเชื้อทั้งฝ่ายพ่อและแม่ของตนทั้งสองฝ่าย

กรณีคนไทยเขมรไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงแต่งงานกับกลุ่มชนอื่น เช่น ไทย ไทยพวน ไทยจีน กลุ่มชนอื่นที่แต่งงานด้วยและลูกที่เกิดมาจะต้องถือผีเชื้อฝ่ายคนไทยเขมรที่แต่งงานด้วย เพราะเชื่อว่าผีเชื้อจะถือว่าเป็นเชื้อสายของตน และเป็นผีที่ "แรง" (มีอำนาจและมีฤทธิ์มาก) สามารถให้คุณให้โทษได้ ดังนั้นเมื่อกลุ่มชนอื่นที่แต่งงานด้วยหรือลูกที่เกิดมาป่วยไข้และรักษาอาการป่วยไข้ไม่หายก็เชื่อว่าเป็นผีเชื้อฝ่ายคนไทยเขมรอีกฝ่ายเป็นผู้กระทำ จึงต้องให้คนทรงที่เป็นคนไทยเขมร ดูว่าเป็นผีเชื้อฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่เป็นผู้กระทำ เมื่อทราบว่าเป็นผีเชื้อฝ่ายใดเป็นผู้กระทำแล้ว จึงหาฤกษ์เพื่อกำหนดวันประกอบพิธีโถกมัดเพื่อรักษาให้หายป่วยไข้

๒.๓ ความเชื่อเรื่องเลขมงคล นอกจากคนไทยเขมรจะใช้เดือนคู่เป็นฤกษ์จัดพิธีแล้ว ยังพบว่าเครื่องประกอบพิธีก็มีจำนวนเป็นเลขคู่ โดยมีการปรับเปลี่ยนจำนวนเครื่องประกอบพิธีที่ใช้ในพิธีทำขวัญเกี่ยวกับบุคคลประเภทอื่นให้เป็นจำนวนคู่ ได้แก่ จำนวนเทียนในแว่นเทียนทั้ง ๓ แว่น ได้ลดจาก ๓ เล่ม ให้เหลือ ๒ เล่ม จำนวนใบพลูสำหรับพรมน้ำมนตร์ และรองแว่นเทียนขณะป้อนควันเทียนเพิ่มจาก ๗ ใบ หรือ ๙ ใบ เป็น ๑๐ ใบ (๑ เรียง) จำนวนชั้นของนมแมวที่ใช้ตกแต่งบายปะลิ่งได้เปลี่ยนจาก ๓ ชั้น หรือ ๕ ชั้น เป็น ๔ ชั้น และจำนวนเครื่องแขวนจะตุ้มได้เพิ่มจากสำหรับเดี่ยวเป็น ๒ สำหรับ สำหรับเช่นผีปู่ย่าตายายทั้งสองฝ่าย แต่ละสำหรับก็ยังได้จัดอาหารคาวหวาน ก๋วยเตี๋ยว ไก่ต้ม หมาก และพลู ให้เป็นจำนวนคู่

นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีเครื่องประกอบพิธีที่พบเฉพาะในพิธีทำขวัญบ่าวสาวที่ได้จัดให้มีเป็นจำนวนคู่ ได้แก่ เปียนตาสะลา (พานเดินเหล่า) จำนวน ๒ ใบ และสิ่งของที่ใส่อยู่ในรวงชมโกนกะมอม (โตกขอลูกสาว) ก็จัดเป็นจำนวนคู่ทั้งหมด

๒.๔ ความเชื่อเรื่องการลุกขึ้นยืนของคู่บ่าวสาว ความเชื่อดังกล่าวพบในตอนท้ายสุดของการประกอบพิธี โดยหมอขวัญจะประคองให้คู่บ่าวสาวลุกขึ้นยืนพร้อมกัน เชื่อว่าจะช่วยให้เจ้าบ่าวและเจ้าสาวมีน้ำใจเป็นหนึ่งเดียวกัน แต่ถ้าถ้าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งลุกขึ้นยืนก่อนก็เชื่อว่าจะเป็นฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

๑.๕ พิธีทำขวัญคนป่วยในพิธีโຈลມ້ວດ

พิธีเรียกขวัญคนป่วยของคนไทยเขมร เป็นส่วนหนึ่งในพิธีโຈลມ້ວດซึ่งเป็นพิธีการเข้าทรง เพื่อรักษาคนป่วย "โຈลມ້ວດ" เป็นภาษาเขมร คำว่า "โຈล" หมายถึง การเข้าทรง คำว่า "ม້ວດ" หมายถึง แม่มด จัดขึ้นเพื่อรักษาโรคที่เกิดจากภูมิจีฝ่ายพ่อหรือผีฝ่ายแม่เป็นผู้กระทำ หรือ ภูมิจีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งช่วยรักษาโรคให้หายหลังจากที่ได้บนบานไว้ จึงเรียกมีชื่อเรียกพิธีโຈลມ້ວດอีกชื่อหนึ่งว่า "การเลี้ยงผี" โดยคนทรงในชุมชนจะเป็นผู้หาฤกษ์ประกอบพิธีและดูก่อนว่า ผีฝ่ายใดเป็นผู้กระทำ จึงจะสามารถจัดเครื่องประกอบพิธีได้ เพราะผีแต่ละฝ่ายใช้เครื่องประกอบพิธีต่างกัน ผีของแต่ละฝ่ายเป็นผีปู่ตายายหรือผีบรรพบุรุษที่คนไทยเขมรเรียกว่า "จ๊วทะลวงวิล" หมายถึง ผีเชื้อหรือผีแถว ผีเชื้อของแต่ละฝ่ายจะมีผีประมาณ ๓๐-๕๐ ตน และจะมีผีเชื้อที่เป็นใหญ่อยู่ตนหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นครูใหญ่ คนทรงผีเชื้อของแต่ละฝ่ายนั้นจะมีจำนวน ๑ คน อาจเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายก็ได้ แต่ส่วนมากเป็นผู้หญิง* ปัจจุบันในตำบลดงน้อยมีคนทรงประมาณ ๒๐ คน ส่วนที่บ้านต้นนา ในตำบลหนองยาว มีคนทรงประมาณ ๓ คน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ ยกเว้นบ้านต้นนาที่เกือบจะเลิกถือปฏิบัติแล้ว

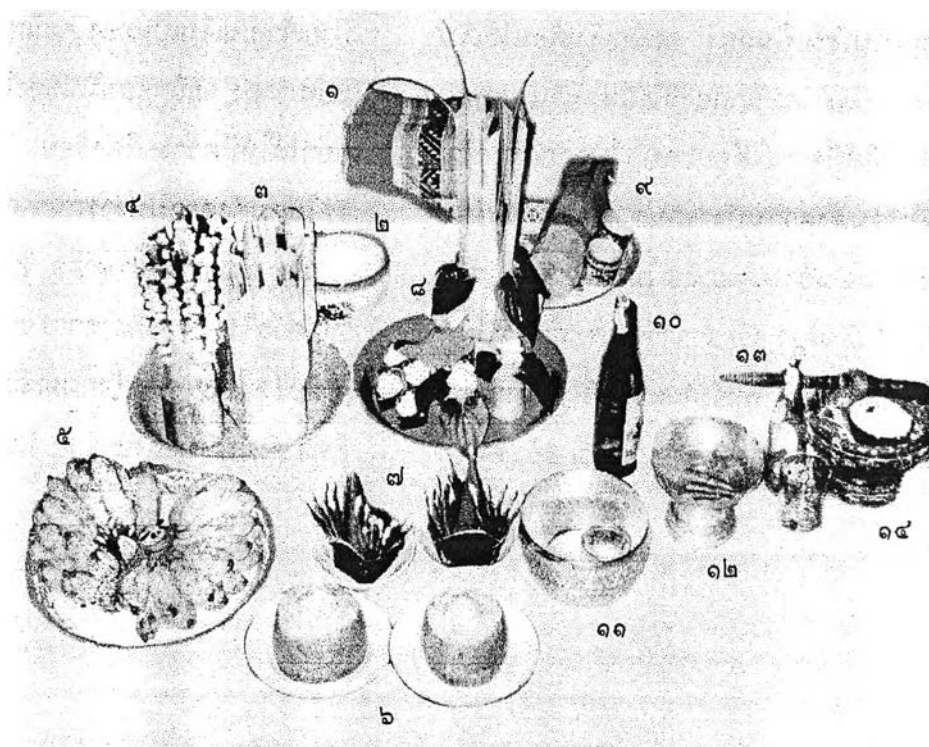
ก. โอกาสในการประกอบพิธี

การเลือกวันประกอบพิธีโຈลມ້ວດ จะต้องหาฤกษ์ที่เหมาะสมสำหรับประกอบพิธี ส่วนมากมักทำในวันพฤหัสบดีซึ่งเป็นวันครู วันที่ห้ามประกอบพิธี ได้แก่ วันขึ้น ๒ ค่ำ วันขึ้น ๑๒ ค่ำ วันขึ้น ๑๕ ค่ำ วันแรม ๒ ค่ำ วันแรม ๔ ค่ำ และวันแรม ๑๒ ค่ำ เพราะผีจะไม่เข้าร่างทรง รวมถึงวันจันทร์และวันศุกร์ก็ห้ามประกอบพิธี เพราะเชื่อว่าเมื่อประกอบพิธีแล้วจะรักษาคนป่วยไม่หายขาด

ก่อนประกอบพิธีโຈลມ້ວດ จะมีพิธีเชิญคนทรงหรือที่คนไทยเขมรเรียกว่า "ม້ວດ" หรือ "แม่มด" โดยคนในบ้านที่มีคนป่วยจะนำเทียน ๑ เล่ม พลุ ๓ ใบ และหมากดิบ ๑ ลูก ไปที่บ้านคนทรงเพื่อเชิญมาให้รักษาโรคที่บ้านของคนป่วย เมื่อคนทรงมาถึงบ้านคนป่วยแล้วจะแต่งตัวด้วยชุดสำหรับประกอบพิธี ถ้าคนทรงเป็นผู้ชายจะแต่งตัวนุ่งขาวห่มขาว ถ้าคนทรงเป็นผู้หญิงจะแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าสีแดง

*เมื่อประมาณ ๔๐ ปีก่อน คนทรงจะเป็นผู้หญิงทั้งหมด

ในพิธีมีเครื่องประกอบพิธีที่ต่างกันตามผีเจ้าของแต่ละฝ่าย แต่จะมีเครื่องประกอบพิธีหลักที่เหมือนกัน ได้แก่ เครื่องเช่น คือ หมาก พลุ ยาเส้น กล้วย มะพร้าวอ่อน เหล้า รวมทั้งดอกไม้ที่ใส่ข้าวสารและเงินค่าไหว้ครู ดาบ ขันน้ำมนตร์ บายศรีปากชาม ข้าวตอก ดอกไม้ ธูป เทียน และ "จวม" ซึ่งทำจากหยวกกล้วยนำมาฝานโดยรอบให้เป็นชั้นลดหลั่นกันไป ซึ่งรายละเอียดของเครื่องตกแต่งของจวมแต่ละประเภทนั้นแตกต่างกันตามผีเจ้าของแต่ละฝ่าย จวมที่สำคัญในพิธีกรรม ได้แก่ "จวมองเอ็ง" ซึ่งเป็นจวมที่สำคัญสำหรับเชิญผีที่เป็นครูใหญ่ให้มารักษาโรค "จวมผกา" เป็นจวมที่ตกแต่งด้วยข้าวตอกดอกไม้ และ "จวมจะโบ้ด" ซึ่งหมายถึงจวมที่มีลักษณะสูงชะลูด ซึ่งตกแต่งด้วยใบตาลหรือหางมะพร้าว บางครั้งเรียกชื่อจวมจะโบ้ดตามลักษณะจำนวนของเครื่องตกแต่งในจวม เช่น จวมจะโบ้ดที่มีเครื่องตกแต่งจวมอย่างละ ๗ อัน เรียกว่า "จวมปราปีล" หรือจวมจะโบ้ดที่มีเครื่องตกแต่งจวมอย่างละ ๘ อัน เรียกว่า "จวมปราบวน" เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะรื้อจวมทั้งหมดทิ้งทันที เชื่อว่าจะช่วยขจัดโรคภัยของคนป่วยให้หายไปด้วย

ภาพที่ ๕๕ เครื่องประกอบพิธีใจมั่วด ประกอบด้วย หมอน (หมายเลข ๑) กระโถน (หมายเลข ๒) จวมจะโบ้ด (หมายเลข ๓) จวมผกา (หมายเลข ๔) กล้วย (หมายเลข ๕) มะพร้าวอ่อน (หมายเลข ๖) บายศรีปากชาม (หมายเลข ๗) จวมองเอ็ง (หมายเลข ๘) ธูปเทียน (หมายเลข ๙) เหล้า (หมายเลข ๑๐) ขันน้ำมนตร์ (หมายเลข ๑๑) พานหมากพลู (หมายเลข ๑๒) ดาบ (หมายเลข ๑๓) และดอกไม้ (หมายเลข ๑๔)

ระหว่างการเข้าทรง มือทั้งสองข้างของคนทรงจะจับโตกไม้อยู่นิ่ง ๆ หรือหมุนโตกไม้เป็นวงกลมอยู่ตลอดเวลาจนกว่าผีตนที่เข้าจะออกไป เมื่อมีผีตนใหม่มาเข้าอีกก็จะทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ ตามจำนวนของผีเชื้อ ซึ่งโดยทั่วไปจะมีอยู่ประมาณ ๓๐-๕๐ ตน ผีเชื้อแต่ละตนจะมีชื่อต่างกัน เมื่อถึงผีที่เป็นครูใหญ่เข้าร่างทรง จะมีการร่ายรำและพูดเป็นภาษาเขมรเพื่อเรียกให้คนป่วยเข้าไปรักษาด้วยวิธีการเป่าด้วยเหล่าเสก ใช้ใบพลูหรือดาบวางตรงอวัยวะส่วนที่เจ็บแล้วเป่าเสกด้วยคาถา หรือมี สาวปะลิง (การเรียกขวัญ) โดยใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือของคนป่วย ซึ่งผีเชื้อที่เป็นครูใหญ่ของแต่ละฝ่ายจะมีวิธีการรักษาที่แตกต่างกัน บางครั้งอาจมีผู้เข้าร่วมพิธีที่มีอาการเจ็บป่วยเข้าไปให้ผีเชื้อช่วยรักษา

ภาพที่ ๕๖ มั่วด (แม่มด) ขณะรักษาคนป่วย

ขณะเข้าทรง จะมีการเล่นดนตรีและร้องเพลงเป็นภาษาเขมรอย่างต่อเนื่องจนจบพิธี เครื่องดนตรีประกอบด้วย โทน* ๒ ใบ ซอสามสาย ๑ คัน และปี่อ้อ ๑ เล้า และปี่พาท** ๑ เล้า ระยะเวลาในการประกอบพิธีขึ้นอยู่กับจำนวนของผีเสื้อของแต่ละฝ่าย ส่วนมากแต่ละฝ่ายจะมีผีเสื้อประมาณ ๓๐-๕๐ ตน ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ ๒-๓ ชั่วโมง ผีเสื้อแต่ละตนที่เข้าร่างทรงจะใช้เนื้อเพลงและทำนองเพลงที่ต่างกัน ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ควบคุมวงดนตรีจึงต้องมีความรู้เรื่องผีเสื้อแต่ละประเภทและเพลงที่ใช้ในพิธีใจลมั่วดเป็นอย่างดี เพราะถ้าเล่นเพลงไม่ตรงกับผีเสื้อแต่ละตนที่มากเข้าร่างทรงแล้วอาจจะทำให้ผีเสื้อตนนั้นไม่พอใจ ปัจจุบันมีคณะวงดนตรีที่บรรเลงเพลงในพิธีใจลมั่วดเพียง ๑ คณะ ได้แก่ คณะของนายผล วงษา ซึ่งอยู่ที่หมู่ ๖ บ้านหน้าวัดเหนือ ตำบลดงน้อย อำเภอราชสาส์น ซึ่งค่าจ้างสำหรับคณะวงดนตรีนั้นประมาณ ๒,๐๐๐ บาท แต่ถ้ามีผู้จ้างให้ไปบรรเลงในอำเภอใกล้เคียง เช่น อำเภอแปลงยาว อำเภอบางคล้า หัวหน้าคณะวงดนตรีจะเรียกค่าจ้างประมาณ ๓,๐๐๐-๕,๐๐๐ บาท

---

*หนังที่ซึ่งโทนทำจากหนังของงูเหลือมหรืองูหลาม ระหว่างตีในขณะประกอบพิธีจะจุดได้ที่ใส่ในกาบกล้วยวางหน้าโทน เพื่อให้ความร้อนทำให้หนังตึง

**ปี่พาท เป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องเป่าที่ใช้เฉพาะในพิธีใจลมั่วด มีลักษณะคล้ายปี่ชา ปัจจุบันไม่ใช่ปี่พาทและปี่อ้อเป่าในพิธีใจลมั่วดเพราะขาดผู้สืบทอด

ภาพที่ ๕๗ คณะนักดนตรีในพิธีโกลมั่วด

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี ประกอบด้วย

๑. คนป่วย
๒. คนทรง
๓. พ่อแม่ และญาติพี่น้อง
๔. นักดนตรี ๓-๔ คน

ค. เครื่องประกอบพิธี สำหรับการเรียกขวัญใช้ด้ายสายสิญจน์

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. มังกวลจองโต (การผูกข้อมือ) โดยคนทรงใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกข้อมือของคนป่วย

๒. ฮาวปะลิ่ง (การเรียกขวัญ) คนทรงกล่าวเรียกขวัญเป็นภาษาเขมรอย่างสั้น ๆ ขณะผูกข้อมือของคนป่วย สรุปความเป็นภาษาไทยได้ว่า “สิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย มีตายโหงตายท่า มีต่าง ๆ และความเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ก็ขอให้หายไป ออกจากตัวไป และขอให้ปะลิ่ง (ขวัญ) ของคนป่วยกลับมาอยู่กับเนื้อกับตัว อย่าได้หนีไปไหน อย่ามีใครทำอันตรายหรือเอาไปได้”^{๖๔}

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

ความเชื่อเรื่องผีปู่ตาตายของฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ที่เรียกเป็นภาษาเขมรว่า “จ๊วกลองวีล” (ผีเชื้อหรือผีแถว) ที่สามารถให้คุณให้โทษ ปกป้องคุ้มครอง รักษาโรค และเรียกขวัญของลูกหลานให้กลับมาอยู่กับตัวได้

๒. พิธีทำขวัญที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญวัวควาย พิธีทำขวัญเกวียน และพิธีทำขวัญข้าว

๒.๑ พิธีทำขวัญวัวควาย

พิธีทำขวัญวัวควาย คนไทยเขมรจะประกอบพิธีทำขวัญวัวควายใน ๒ กรณี คือพิธีทำขวัญวัวควายเมื่อได้ควายตัวใหม่มา และพิธีทำขวัญวัวควายหลังวันสารทเขมร เพื่อเรียกขวัญวัวควายให้กลับมา ปัจจุบันไม่ถือปฏิบัติกันแล้ว เพราะเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทนแรงงานวัวควาย

๒.๑.๑ พิธีทำขวัญวัวควายเมื่อได้วัวควายตัวใหม่มา

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ประกอบพิธีเมื่อได้วัวควายตัวใหม่มา

^{๖๔} สัมภาษณ์ ชช สวดสวัสดิ์, ๑๑ ตุลาคม ๒๕๔๔.

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี

ด้ายสายสิญจน์ ๒-๓ เส้น

ง. ขั้นตอนในการประกอบพิธี

ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้หญิงใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกที่เข่าวัวควายข้างใดข้างหนึ่งพร้อมกับกล่าวบทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) เป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทยอย่างสั้น ๆ

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหลายคน พบว่าใช้จำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ จำนวน ได้แก่ จำนวนนางพิกุล วงษา

รูปแบบ เป็นคำพูดที่สั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบททำขวัญวัวควายเมื่อได้วัวควายตัวใหม่มาจำนวนมุขปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน เรียบง่าย และสั้น มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญวัวควาย และการขอพรให้วัวควายอยู่อย่างมีความสุข ดังความที่ว่า “ขวัญเฮ้ย ขอให้มา ให้มีความสุขความเจริญนะ”^{๖๙}

๒.๑.๒ พิธีทำขวัญวัวควายหลังวันสารทเขมร

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ประกอบพิธีในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น หลังจากวันสารทเขมร (แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐) ๑ วัน

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

^{๖๙}บททำขวัญวัวควาย (เมื่อได้วัวควายตัวใหม่มา). ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๖.

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. กรวยใบตองใส่ดอกไม้ ๒-๓ ดอก รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม
๒. ด้ายสายสิญจน์ ๒-๓ เส้น
๓. ชั้นน้ำมันตร์ ๑ ใบ น้ำมันตร์ในชั้นได้มาจากการประกอบพิธีในพิธี

แสนโดนตาในวันสารทเขมร โดยแต่ละครอบครัวจะจุดเทียนและหยดน้ำตาเทียนลงในชั้นน้ำมันตร์ พร้อมกับกล่าวขอพรจากผีปู่ย่าตายายสำหรับนำมาดื่มและอาบ ตลอดจนนำมาใช้พรมวัวควายในพิธีทำขวัญวัวควาย เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล

๔. เครื่องเช่น ได้แก่ ข้าวต้มมัดไฉ้หมู สำหรับวางไว้ที่หน้าวัวควายขณะประกอบพิธีทำขวัญวัวควาย

ง. ขั้นตอนในการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

ผู้ประกอบพิธีที่เป็นผู้หญิงผูกกรวยใบตองที่ใส่ดอกไม้ รูป เทียน ที่เขาของวัวควายข้างใดข้างหนึ่ง พรมน้ำมันตร์ที่หัวของวัวควาย แล้วจึงผูกด้ายสายสิญจน์ที่เขาวัวควายข้างใดข้างหนึ่งพร้อมกล่าวบทยาวปะลึง (บทเรียกขวัญ) อย่างสั้น ๆ และเรียบง่ายเป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทย

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางพิกุล วงษา

รูปแบบ เป็นคำพูดที่สั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบททำขวัญวัวควายหลังวันสารทเขมรสำนวนมุขปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน เรียบง่าย และสั้น มีเนื้อหา กล่าวเรียกขวัญวัวควายให้กลับมา ขอภัยวัวควายที่ได้เคยใช้งาน ขอพรให้วัวควายอยู่อย่างมีความสุข ตลอดจนขอให้ญาติพี่น้องของตนอยู่เย็นเป็นสุข ดังความที่ว่า “มานะขวัญเฮ้ย ขอภัยนะ ที่ได้ตีใช้งาน อย่าให้มีบาปมีกรรมอะไร ขอให้อยู่สุขสบาย ให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องอยู่เย็นเป็นสุขด้วยนะ”^{๑๐}

^{๑๐}บททำขวัญวัวควาย (หลังวันสารทเขมร), ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๗.

ฉ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าตายายที่คนไทยเขมรได้ให้ความเคารพนับถือ ดังแสดงให้เห็นจากการใช้น้ำมนตร์ของผีปู่ย่าตายายที่ได้จากพิธีแซนโดนตาพรมลงบนหัวของ วัวควาย

๒.๒ พิธีทำขวัญเกวียน

คนไทยเขมรประกอบพิธีทำขวัญเกวียนใน ๒ กรณี เช่นเดียวกับพิธีทำขวัญวัวควาย คือพิธี ทำขวัญเกวียนเมื่อได้เกวียนเล่มใหม่มา และพิธีทำขวัญเกวียนหลังวันสารทเขมร ซึ่งประกอบพิธีใน คราวเดียวกับพิธีทำขวัญวัวควาย ปัจจุบันไม่ถือปฏิบัติกันแล้ว เพราะเปลี่ยนมาใช้รถกระบะหรือ รถบรรทุกขนข้าวแทนเกวียน

๒.๒.๑ พิธีทำขวัญเกวียนเมื่อได้เกวียนเล่มใหม่มา

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ประกอบพิธีเมื่อได้เกวียนเล่มใหม่มา

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี

ด้ายสายสิญจน์ ๒-๓ เส้น

ง. ขั้นตอนในการประกอบพิธี

ผู้ประกอบพิธีซึ่งเป็นผู้หญิงใช้ด้ายสายสิญจน์ผูกที่ "หัวตะเฆ่" ซึ่งเป็น ส่วนประกอบของเกวียนที่อยู่ด้านล่าง พร้อมกับกล่าวบทสวดปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) อย่างสั้น ๆ และ เรียบง่ายเป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทย

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางพิกุล วงษา
รูปแบบ เป็นคำพูดสั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบททำขวัญเกวียนเมื่อได้เกวียนเล่มใหม่มาสำนวน मुखปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน เรียบง่าย และสั้น มีเนื้อหากล่าวถึงการเรียกขวัญเกวียนให้กลับมา และขอพรให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ ดังความที่ว่า “ขวัญเฮ้ย ก็ขอให้มาอยู่ที่นี้ละ ข้าวในนาก็ให้งามสวายนะ”^{๑๐}

๒.๒.๒ พิธีทำขวัญเกวียนหลังวันสารทเขมร

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ประกอบพิธีในตอนเช้าของวันรุ่งขึ้น หลังจากวันสารทเขมร (แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐) ๑ วัน

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. กววยไບตองที่ใส่ดอกไม้ ๒-๓ ดอก รูป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม

๒. ด้ายสายสิญจน์ ๒-๓ เส้น

๓. ชันน้ำมันตร์ ๑ ใบ

ข้อ ๑ ถึง ข้อ ๓ มีรายละเอียดของเครื่องประกอบพิธีเหมือนกับพิธีทำขวัญวัวควายหลังวันสารทเขมร

ง. ขั้นตอนในการประกอบพิธี

มีรายละเอียดของขั้นตอนการประกอบพิธีคล้ายกับพิธีทำขวัญวัวควายหลังวันสารทเขมร ต่างกันที่จะผูกกววยไບตองที่ใส่ดอกไม้ รูป เทียน และผูกด้ายสายสิญจน์ที่ “หัวตะเฒ่” ของเกวียน พร้อมกับกล่าวบทสวดปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) ตลอดจนพรมน้ำมันตร์ที่ได้จากการประกอบพิธีในพิธีแซนโดนตาไปที่เกวียน

^{๑๐}บททำขวัญเกวียน (เมื่อได้เกวียนเล่มใหม่มา), ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๘.

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางพิกุล วงษา

รูปแบบ เป็นคำพูดสั้น ๆ และเรียบง่าย

โครงสร้างบททำขวัญเกวียนหลังวันสารทเขมรสำนวนมุขปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน เรียบง่าย และสั้น มีเนื้อหากล่าวเรียกขวัญเกวียนให้กลับมา ให้อยู่ดีมีสุขตลอดจนขอพรให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ และให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข ดังความที่ว่า “ขวัญเอ๋ย ขอให้มา มาอยู่สบายที่โรง ให้มาอยู่ดีมีสุข ข้าวก็ขอให้งอกงามดีนะ ให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข”^{๑๒}

ฉ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

ความเชื่อเรื่องผีปู่ตายายที่ได้แสดงให้เห็นจากการใช้น้ำมนตร์ของผีปู่ตายายที่ได้จากพิธีแซนโดนตาพรมไปที่เกวียน

๒.๓ พิธีทำขวัญข้าว

พิธีทำขวัญข้าว เป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ที่ถือปฏิบัติกันภายในแต่ละครอบครัว คนไทยเขมรจะประกอบพิธีทำขวัญข้าว ๓ ครั้ง ได้แก่ ตอนข้าวตั้งท้อง ตอนเก็บเกี่ยว และขนข้าวขึ้นลาน และตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ปัจจุบันยังคงพบพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง และตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง ที่ยังคงถือปฏิบัติอยู่ในบางครอบครัว

เป็นที่น่าสังเกตว่า คนไทยเขมรสมัยก่อน อาจมีการประกอบพิธีทำขวัญข้าวตอนหลังไถและหว่านข้าวเสร็จแล้ว เนื่องจากพบว่าเนื้อหาในสมุดข่อยของนายขัน วงษ์กำภู ที่สืบทอดมาจากนายบุตร วงษ์กำภู ซึ่งเป็นบิดา ได้อธิบายถึงการประกอบพิธีทำขวัญข้าวในช่วงเวลาดังกล่าว ดังความที่ว่า

“สิทธิ์การียะ ถ้าจะแรกนาแลจะไถยนา ทวันแรกวัน ๑* แลทาดูหัวนาคหางนาคแล้ว จึงไถยนาจึงมีสวดดีแล ฯลฯ ถ้าจะแรกลาน ไถยแรกวัน $\frac{๒}{๕}$ | ถ้าหมีไถวัน ๔ เอาวัน $\frac{๒}{๕}$ |

^{๑๒} บททำขวัญเกวียน (หลังวันสารทเขมร), ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๔๙.

*เป็นการใช้ตัวเลขแทนวัน ได้แก่ ๑ หมายถึงวันอาทิตย์, ๒ หมายถึงวันจันทร์, ๓ หมายถึงวันอังคาร, ๔ หมายถึงวันพุธ, ๕ หมายถึงวันพฤหัสบดี, ๖ หมายถึงวันศุกร์, ๗ หมายถึงวันเสาร์

ถ้าหมีได้ยวันทั้ง ๓ นี้ อย่าทำเล็ย ถ้าผู้โดยทำตามเกล้ามานี้มีสวดดีแล ฯ๖๖ ถ้าจะวานเข้าท้าววัน
วัน ๖ ดินักแล ฯ ถ้าจะเอาขึ้นยุงขึ้นฉางซัดแล็ย เมื่อจะวานนั้น ไหยเอาผ้าถือไปยลาตที่กลาง
งารแล้วจึงเคววานเทิต ครันเข้านั้นตักลงไหยฝ้านั้น จึงเอามาทำชวันแล้ว ผู้ทำชวันไหย
ปลุกसानสีทิต จึงบายน้ำไปยตามนาค ครันแล้วเอาเข้าไหยฝ้านั้นมาไวยไหยยุดินักแล
๖๖๖ เมื่อแรกเก็ยเข้าไหยเก็ยวัน ๕ | ดินักแล ๖๖๖ วัน ๕ | ทานไหยแรกลาน
ดินักแล ฯ ถ้าจะเอาเข้าขึ้นลานไหยเอาขึ้นวัน ๕ ดีแล ๖๖๖ เมื่อจทำชวันไหยทำวัน ๗ | ดี
นักแล อยาไหยเอา ๖๖๖ | ทำชวันหมีดีแล็ย ฯ ไหยเอาเข้าตอกดอกไม้ย เอาฝ้ามาลาตที่
กลางลอมเข้านั้น ถ้าฝ้านุงแล้วอยาเอามาทำหมีดีแล็ย ฯ เมื่อจะลางลอมเข้านั้น ไหยลางวัน ๒ เมื่อ
ลางไหยลางแต่ได้ไปยเหนือจิงดีแล ถ้าหมีได้ยวัน ๒ อยาไหยลางเลยหมีดีแล ฯ ถ้าจะปักเสาเก็ยต
ไหยปักวัน ๒ | ดีแล ฯ วัน ๒ ไหยโรยเข้าดินักแล ฯ วัน ๕ | ไหยเอาเข้าขึ้นเรือน
ขึ้นยุดีแล ฯ ถ้าจทำยุงฉางให้ทำวัน ๒ ดีแล ฯ ถ้าจขันเข้าขึ้นยุง ไหยเอาขึ้นวัน ๗ เมื่อแรกเอา
ขึ้นสัดหนึ่ง สองวันเอาขึ้นสองสัดสิบขนาด วันหนึ่ง ๕ สัดอีก วันหนึ่งจึงเอาไหยมดีดีแล ๖๖๖
วัน ๗ | ตัดไม้ยดีแล ฯ วัน ๔ เจาะไหยดีแล วัน ๕ เจาะหัวชวานหัวจอบดีแล ๖๖๖ " "

๒.๓.๑ พิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

คนไทยเขมรประกอบพิธีที่นาในวันศุกร์ตอนเช้าหลังจากวันสารทเขมร
(แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐) สาเหตุที่ประกอบพิธีวันศุกร์ เพราะถือเคล็ดเอาเสียงของคำที่พ้องเสียงกับ
คำว่า "สุข" ที่เชื่อว่าจะนำความสุขความเจริญมาสู่ครอบครัวของผู้ประกอบพิธีและทำให้ข้าว
อุดมสมบูรณ์

ปัจจุบันพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องได้ถือปฏิบัติกันน้อยลง เนื่องจาก
ประมาณ ๓ ปีที่ผ่านมา มีการขาดคลองชลประทานผ่าน จึงนิยมทำนาปรังกันมากขึ้น ซึ่งปีหนึ่ง
สามารถทำนาได้มากกว่า ๑ ครั้ง ทำให้ได้ผลผลิตมากกว่าการทำนาปีซึ่งแต่เดิมที่ทำนาได้เพียง
ปีละครั้ง ส่งผลให้ผู้ทำนาปรังหลายครอบครัวเลิกประกอบพิธี เพราะช่วงเวลาข้าวตั้งท้องใน
การทำนาปรังไม่ตรงกับประเพณีที่เคยถือปฏิบัติในช่วงหลังวันสารทเขมร ดังนั้นแนวโน้มของ
การประกอบพิธีทำขวัญข้าวจึงสัมพันธ์กับการทำนาปีทีลดน้อยลงตามไปด้วย

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ให้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

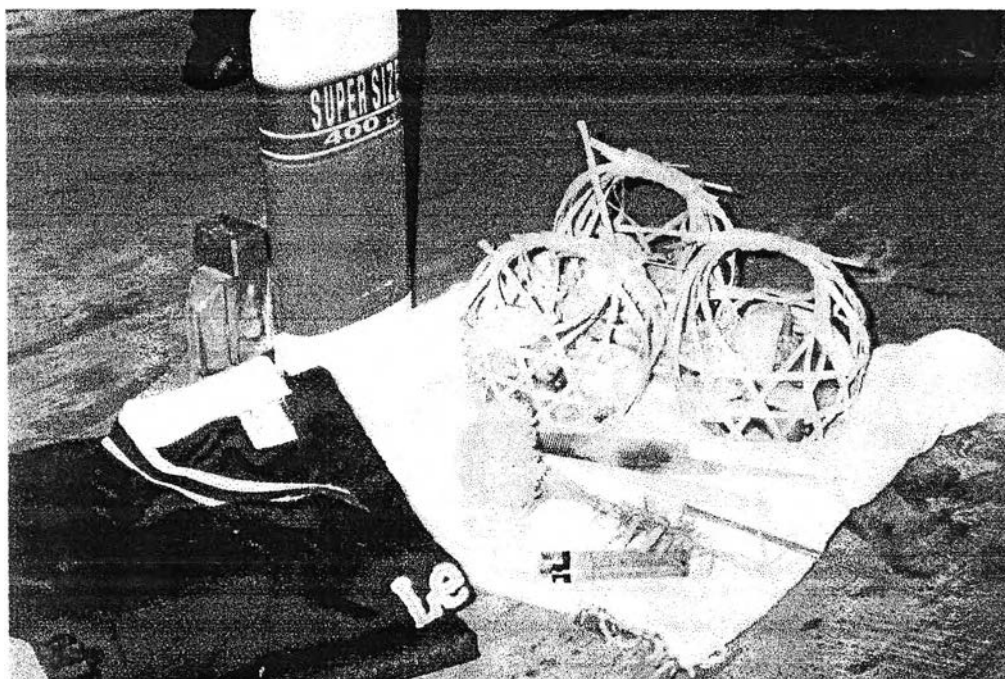
ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. ฐป ๓ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกไม้ ๒-๓ ดอก

๒. ชะลอม ๑ ใบ ผูกไว้กับกิ่งไม้ยาวประมาณ ๒-๓ เมตร ที่ผูกธงสีต่าง ๆ ไว้บนยอด ภายในชะลอมใส่ผลไม้ ขนม และน้ำสำหรับเซ่นแม่โพสพ ผลไม้ที่ใช้นิยมผลไม้รสเปรี้ยว เช่น มะขาม มะดัน มะม่วง ส้มโศ ส้มเขียวหวาน เพราะเชื่อว่าขณะที่ข้าวตั้งท้อง แม่โพสพจะมีอาการแพ้ท้องและอยากกินของเปรี้ยวเหมือนกับอาการแพ้ท้องของผู้หญิงที่ตั้งครรภ์ ส่วนเครื่องเช่นที่เป็นขนมนิยมใช้ถั่วตัด และงาตัด

เป็นที่น่าสังเกตว่า จะไม่ใช่เครื่องเช่นที่ทำจากเนื้อสัตว์และข้าว เพราะเชื่อว่าแม่โพสพเป็นเทพจึงไม่กินเนื้อสัตว์ และเชื่อว่าข้าวนั้นเป็นเนื้อหนังของแม่โพสพเอง

๓. เครื่องแต่งตัว ประกอบด้วย แบัง หวี กระจก น้ำอบ และเสื้อผ้าสีเขียว สีน้ำเงิน หรือสีดำจำนวน ๑ ชุด ซึ่งประกอบด้วยเสื้อชนิดใดก็ได้ ๑ ตัว และผ้าถุง ๑ ผืน สำหรับแต่งตัวแต่งตัวแม่โพสพ หลังจากประกอบพิธีเสร็จแล้วจะนำเสื้อผ้าชุดดังกล่าวกลับไปด้วย

ภาพที่ ๕๘ เครื่องประกอบพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี เป็นไปโดยลำดับดังนี้

๑. ฮาวปะลิ่ง (การเรียกขวัญ) ผู้ประกอบพิธีซึ่งเป็นผู้หญิงปักกิ่งไม้ที่ผูกชะลอมไว้ที่ริมนาแปลงใดแปลงหนึ่ง เชื่อว่าถ้าประกอบพิธีที่นาแปลงใดแปลงหนึ่งแล้วจะส่งผลถึงนาทุกแปลง ผู้ประกอบพิธีบางคนประกอบพิธีทำขวัญข้าวในนาทุกแปลงเพื่อให้ข้าวในนาทุกแปลงอุดมสมบูรณ์อย่างทั่วถึงกัน

เมื่อปักกิ่งไม้ที่ผูกชะลอมไว้ที่ริมนาแล้ว จะจุดธูป เทียน แล้วนำธูปเทียนพร้อมกับดอกไม้ใส่ในชะลอม จากนั้นผู้ประกอบพิธีนั่งประนมมือพร้อมกับกล่าวบทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) เป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทย เพื่อเรียกแม่โพสพให้มากินเครื่องเช่น

๒. การแต่งตัวแม่โพสพ เมื่อกล่าวบทฮาวปะลิ่งแล้ว ผู้ประกอบพิธีจะแต่งตัวแม่โพสพด้วยการวางหวี กระจก และเสื่อผ้าไว้ที่ริมนา แล้วโรยแป้งและพรมน้ำอบไปยังต้นข้าวในบริเวณที่ประกอบพิธีพร้อมกับขอพรจากแม่โพสพให้ข้าวเจริญงอกงามดี และขอให้สมาชิกในครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางพิกุล วงษา

รูปแบบ เป็นคำพูดที่สั้นและเรียบง่าย อาจกล่าวเป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทย

โครงสร้างบททำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้องสำนวนมุขปาฐะ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน เรียบง่าย และสั้น มีเนื้อหากล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้มากินเครื่องเช่นบรรยายเครื่องเช่นในพิธี และขอพรจากแม่โพสพให้ข้าวงามดี ดังความที่ว่า “แม่โพศรี แม่โพสพ แม่นพดารา เลี้ยงลูกมา ใหญ่กล้าถึงเพียงนี้ ขอให้แม่มาสังเวชของลูกที่เอาไปให้สังเวชนี ให้แม่มีทุกสิ่งทุกอย่าง คาวเปรี้ยวหวานอะไร... (กล่าวบรรยายถึงเครื่องเช่นในพิธี) ขอให้แม่มาสังเวช ให้สมบูรณ์ ให้มีข้าวดีก็พอแล้ว”^{๓๓}

ส่วนบททำขวัญข้าวที่กล่าวเป็นภาษาเขมรก็มีเนื้อหาเหมือนกับบททำขวัญข้าวที่กล่าวเป็นภาษาไทย โดยกล่าวอัญเชิญแม่โพสพให้มากินเครื่องเช่นที่นำมาถวายพร้อมกับขอพรจากแม่โพสพให้ได้ข้าวงาม และขอให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข

^{๓๓}บททำขวัญข้าว (ตอนข้าวตั้งท้อง), ดุษฎีภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๐.

จ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. ข้อห้ามที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่ ข้อห้ามเกี่ยวกับเครื่องประกอบพิธี มีดังนี้

๑.๑ ข้อห้ามเรื่องเครื่องเช่น ห้ามนำอาหารคาวจำพวกเนื้อ หรือ ขนมที่ทำจากข้าวมาเช่นแม่โศภ เพราะเชื่อว่าแม่โศภเป็นเทพจึงไม่กินอาหารคาวจำพวก เนื้อสัตว์ และไม่กินขนมที่ทำจากข้าว เพราะทำให้แม่โศภเสียใจและร้องไห้ เนื่องจากแม่โศภ ต้องกินข้าวที่ทำมาจากเนื้อของตนเอง ดังมีเรื่องเล่าว่า

“เขาเล่าว่าในฝันนั้น แม่โศภพหิวแล้วมาเข้าฝัน เข้าฝันว่าอยาก กินของเปรี้ยวของอะไร กระยาสารห้ามนะ เขาว่ากินเนื้อตัวเองเพราะทำมาจากข้าวเหมือนกัน ต้องเอาอย่างถั่วตัดงาตัด กินเนื้อตัวเองร้องไห้ นะ เขาว่านะ เอาเนื้อแม่มาแล้วให้มากินเนื้อ ตัวเอง”^{๓๔}

๑.๒ ข้อห้ามเรื่องสีของเสื้อผ้า เสื้อผ้า ๑ ชุด ที่ใช้แต่งตัวแม่โศภ ห้ามใช้ผ้าสีแดง เพราะเชื่อว่าจะทำให้ต้นข้าวมีสีแดงเหมือนกับสีของผ้านั้น ซึ่งเป็นอาการของ ต้นข้าวที่เป็นโรค ให้ใช้แต่ผ้าที่มีสีเขียว สีน้ำเงิน หรือสีดำ เพราะเชื่อว่าจะส่งผลให้ข้าวงาม

๒. ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี ได้แก่

๒.๑ ความเชื่อเรื่องวันที่ใช้ประกอบพิธี จะประกอบพิธีทำขวัญ ข้าวในวันศุกร์ เพราะถือเคล็ดเอาเสียงของคำที่พ้องเสียงกับคำว่า “สุข” ซึ่งจะนำความสุข ความเจริญมาสู่ครอบครัวของผู้ประกอบพิธี และทำให้ข้าวอุดมสมบูรณ์

๒.๒ ความเชื่อเรื่องแม่โศภ คนไทยเขมรเชื่อว่าแม่โศภเป็น เทพองค์หนึ่งซึ่งเป็นเพศหญิง และ “ขวัญข้าว” ก็เป็นอีกพระนามหนึ่งของแม่โศภ ซึ่งมีหน้าที่ดูแล รักษาข้าวให้เจริญงอกงามดี และสาเหตุที่ต้องประกอบพิธีทำขวัญข้าวตอนข้าวตั้งท้อง เพราะ เชื่อว่าแม่โศภอยากของเปรี้ยวเนื่องจากกำลังตั้งท้อง จึงมาเข้าฝันผู้ที่เป็นเจ้าของนา ให้นำผลไม้ รสเปรี้ยวมาเช่นแม่โศภที่นา ดังมีเรื่องเล่าว่า “มีคนนิมิตเห็นแม่โศภหรือขวัญข้าวซึ่งเป็นเทพ องค์เดียวกันที่อยู่ในนาอยากกินของเปรี้ยว จึงต้องนำเครื่องเช่นไปเช่นแม่โศภในนา และได้ถือ

^{๓๔} สัมภาษณ์ พิภูล วงษา, ๒๑ กันยายน ๒๕๔๔.

ปฏิบัติสืบต่อกันมา”^{๘๕}

นอกจากนี้ คนไทยเขมรบางคนยังเชื่อว่า สาเหตุที่ต้องประกอบพิธีทำขวัญข้าวในวันศุกร์ เพราะเชื่อว่าเป็นวันเกิดของแม่โพสพ ดังนั้นวันศุกร์จึงเป็นฤกษ์มงคลที่เหมาะสมสำหรับประกอบพิธีทำขวัญข้าว

๒.๓ ความเชื่อเรื่องนาที่ใช้ประกอบพิธี การประกอบพิธีทำขวัญข้าว จะประกอบพิธีที่นาทุกแปลงที่มีอยู่ หรือจะประกอบพิธีที่นาแปลงใดแปลงหนึ่งก็ได้ เพราะเชื่อว่าสามารถส่งผลถึงนาทุกแปลงให้อุดมสมบูรณ์เหมือนกับการประกอบพิธีในนาทุกแปลง

๒.๓.๒ พิธีทำขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ประกอบพิธีที่ “ลานตกข้าว” (ลานนวดข้าว) หลังจากขนข้าวจากนามาได้ ที่ลานตกข้าวทั้งหมดแล้ว โดยเลือกวันศุกร์ตอนเช้าเป็นวันประกอบพิธี ปัจจุบันไม่ถือปฏิบัติแล้ว เพราะใช้รถเกี่ยวข้าวในการเก็บเกี่ยวผลผลิต

ก่อนการเกี่ยวข้าว คนไทยเขมรนิยมเกี่ยวข้าวมา ๒-๓ ก้า นำมาวางไว้ที่ลานตกข้าว โดยนิยมเกี่ยวกันในวันศุกร์ ถือเป็นการเอาฤกษ์เอาชัยก่อนการเกี่ยวข้าวในนาทั้งหมด

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี ประกอบด้วย

๑. เครื่องเซ่น สำหรับเซ่นแม่โพสพ ได้แก่ ข้าวปากหม้อ ๑ ถ้วย ไข่ต้ม ๑ ฟอง หมาก พลุ และยาเส้น
๒. ธูป สำหรับจุดปักไว้ที่เครื่องเซ่น

^{๘๕}สัมภาษณ์ ชัน วงษ์คำภู, ๓ พฤษภาคม ๒๕๔๔.

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี

เมื่อผู้ประกอบพิธีจุดธูปปักไว้ที่เครื่องเซ่นแล้ว จะประนมมือพร้อมกับกล่าวบทฮาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) เพื่อเชิญแม่โพสพที่อยู่ในนาให้มาอยู่ที่ลานตกข้าว

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางพิกุล วงษา

รูปแบบ เป็นคำพูดที่สั้น ๆ และเรียบง่าย อาจกล่าวเป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทย

โครงสร้างบททำขวัญข้าวตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลานสำนวนมุขปาฐะ มีเนื้อหา กล่าวเชิญแม่โพสพให้เข้าไปอยู่ในยุ้ง และปลดอบแม่โพสพไม่ให้ตกใจกลัว ขณะรถเข็นกำลังขนข้าวหรือขณะที่วัวกำลังนวดข้าว ดังความที่ว่า “เวลารถเข็น วัวอย่าหนัก แม่โพสพอย่าตกใจ จะได้ไปอยู่ในยุ้งในฉาง อยู่ข้างนอกฝนตกนกกาจะกิน ก็เชิญแม่โพสพมาอยู่ในยุ้ง”^{๖๖}

๒.๓.๓ พิธีทำขวัญข้าวตอนขนข้าวขึ้นยุ้ง

ก. โอกาสในการประกอบพิธี

ประกอบพิธีในยุ้งหลังจากขนข้าวจากลานตกข้าวมาไว้ที่ยุ้งทั้งหมดแล้วในเดือน ๓ ปัจจุบันยังคงถือปฏิบัติอยู่ในบางครอบครัว

ข. ผู้เข้าร่วมพิธี

ใช้ผู้หญิงเป็นผู้ประกอบพิธี

ค. เครื่องประกอบพิธี

ไม่มี

^{๖๖}บททำขวัญข้าว (ตอนเก็บเกี่ยวและขนข้าวขึ้นลาน), ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๑.

ง. ขั้นตอนการประกอบพิธี

ผู้ประกอบพิธีจะประนมมือพร้อมกันกล่าวบทอาวปะลิ่ง (บทเรียกขวัญ) อย่างสั้น ๆ

จ. บททำขวัญ

จากการสัมภาษณ์หลายคน พบว่าใช้สำนวนมุขปาฐะที่มีเนื้อหาเหมือนกัน จึงยกตัวอย่างมา ๑ สำนวน ได้แก่ สำนวนนางพิกุล วงษา
รูปแบบ เป็นคำพูดที่สั้น ๆ และเรียบง่าย อาจกล่าวเป็นภาษาเขมรหรือภาษาไทย

โครงสร้างบททำขวัญชาวตอนบนชาวขึ้นยั้งสำนวนมุขปาฐะ มีเนื้อหากล่าวเชิญแม่โพสพให้เข้ามาอยู่ในยั้ง และขอพรจากแม่โพสพให้ข้าวมีราคาดีและให้ข้าวงามดีในปีหน้า ดังความที่ว่า “แม่โพสพนะ เข้ามาอยู่ในยั้งให้หมด ก็ขอให้ขายข้าวได้ราคาดี ปีหน้าฟ้าใหม่ขอให้ข้าวงามด้วยนะ”^{๓๖}

ฉ. ข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี

๑. เชื่อว่าเป็นพิธีที่ทำให้แม่โพสพช่วยให้ได้ข้าวงามดีในปีหน้า

๒. ความเชื่อเรื่องบายปะลิ่ง หมอขวัญเชื่อว่าสาเหตุที่ไม่ใช่บายปะลิ่งเป็นเครื่องประกอบพิธีในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ได้แก่ พิธีทำขวัญวัวควาย พิธีทำขวัญเกวียน และพิธีทำขวัญข้าว เพราะบายปะลิ่งจะใช้ในพิธีที่เกี่ยวกับชีวิตเท่านั้น ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องของระหว่างคนกับบรรพบุรุษ (ผีปู่ย่าตายาย) ที่มีความสัมพันธ์กันทางสายเลือด ต่างจากพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกันกับผีปู่ย่าตายาย ดังนั้นจึงไม่มีการประกอบพิธีแทนจะตุ้มในพิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรมด้วย

จากการสำรวจและศึกษาพิธีทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร ที่ได้กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ โอกาสในการประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี เครื่องประกอบพิธี ขั้นตอนการประกอบพิธี บททำขวัญ และข้อห้ามและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพิธี พบว่าพิธีทำขวัญของแต่ละกลุ่มชนต่างมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง ขณะเดียวกันก็

^{๓๖}บททำขวัญข้าว (ตอนบนชาวขึ้นยั้ง), ดุทีภาคผนวก ค., หน้า ๖๕๒.

พบว่ามีรายละเอียดของพิธีทำขวัญบางประการที่คล้ายคลึงหรือเหมือนกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป